

Довидас Виткускас

Григорий Диков

**Защита на правото на
справедлив процес
по Европейската Конвенция за
защита правата на човека**

Наръчници по правата на човека на Съвета на Европа

Съвет на Европа
Страсбург, 2012

Григорий Диков е работил като адвокат в Регистратурата на Европейския съд по правата на човека близо десет години. Преди това като практикуващ адвокат в Русия е ръководил редица проекти за правни реформи в страната, провеждал е професионални обучения в различни европейски страни и е публикува материали като експерт по наказателно правосъдие и справедлив процес. В момента той е също така е асоцииран професор по европейско право - права на човека в Сиракузкия университетски център в Страсбург.

Довидас Виткускас е консултант по правосъдие и ефективно управление. С близо десетгодишен стаж като юрист в Регистратурата на Европейския съд по правата на човека и академична подготовка по латвийско и английско право, Довидас сега е консултант на редица европейски правителства по законодателната и институционалната реформа в съдебната сфера, чрез ръководене на експертни екипи и подпомагане изпълнението на различни дейности на Съвета на Европа и Европейския съюз. Той също така често провежда обучения на практикуващи юристи в различни страни по правата на човека и други въпроси свързани с доброто правораздаване.

Мненията, изразени в публикацията са на авторите и не ангажират Съвета на Европа. Те не могат да се считат за официално тълкуване на правните инструменти, споменати в него, обвързващо правителствата на държавите членки, Съвета на Европа или други органи, създадени въз основа на Европейската конвенция за правата на човека

Directorate General of Human Rights and Rule of Law
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex www.coe.int/justice

© Council of Europe, 2012

Първо издание, Февруари 2012
Printed at the Council of Europe

Съдържание

Член 6 от Европейската Конвенция за защита правата на човека	6
Право на справедлив съдебен процес.....	6
Увод.....	7
Роля на чл. 6, методи и принципи на тълкуването му.....	8
Обхват на защитата и приложимост на чл. 6.....	10
Резюме.....	10
Граждански права и задължения	10
Резюме.....	10
Спор относно право по националния закон.....	10
Граждански права и задължения	12
Наказателно обвинение	15
Резюме.....	15
Квалификация по националното право.....	15
Характер на нарушението	15
Характер и тежест на наказанието	17
Приложимост на чл. 6 към досъдебното разследване, въззивното производство, производството пред Конституционен съд и други производства	18
Право на съд.....	19
Резюме.....	19
Достъп до съд.....	20
Резюме.....	20
Право да се заведе дело, да се претендират вреди и да се получи съдебно решение.....	20
Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности.....	22
Окончателност на съдебните решения - <i>res judicata</i>	26
Своевременно изпълнение на окончателно съдебно решение.....	27
Независим и непристрастен трибунал, създаден в съответствие със закона	28
Резюме.....	28
Трибунал, “сздаден в съответствие със закона”	28
“Независим” трибунал	30
“Безпристрастен” трибунал	31
„Справедлив” процес	35
Резюме.....	35
Принцип на състезателното производство	35
Равенство на средствата.....	37

Лично присъствие и публичност.....	40
Резюме.....	40
Открити съдебни засадения и лично присъствие.....	40
Ефективно участие	42
Публичност на съдебните заседания – присъствие на трети лица и на медиите.....	43
Публичност на решението	44
Пример за нарушение на изискването за публичност на решението.....	44
Пример за липса на нарушение на изискването за публичност на решението.....	44
Особености на “справедливостта” в наказателното производство	44
Резюме.....	44
Провокация към престъпление	44
Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила ...	47
Общи принципи	47
Задължения, вменени със закон	48
Насилствени методи на разследване	50
Флагрантен отказ на справедлив процес в чужбина	52
Право на мотивирано съдебно решение и на достоверни доказателства	53
Мотивирано съдебно решение	53
Незаконни и недостоверни доказателства	54
Процес в разумен срок.....	55
Общи принципи	55
Характер и сложност на делото.....	55
Поведение на страните	56
Член 6, § 2: презумпция за невиновност	57
Член 6 §3: права на защита	60
Резюме.....	60
Уведомяване за обвинението.....	61
Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата	62
Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат	64
Право да се разпитват свидетели.....	69
Безплатна помощ на преводач.....	73
Индекс на делата	75

Член 6 от Европейската Конвенция за защита правата на човека

Право на справедлив съдебен процес

1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения или основателността на каквото и да е наказателно обвинение срещу него, има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок, от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона. Съдебното решение се обявява публично, но пресата и публиката могат да бъдат отстранявани по време на целия или на част от съдебния процес в интерес на нравствеността, обществената и националната сигурност в едно демократично общество, когато това се изисква от интересите на непълнолетните лица или за защита на личния живот на страните по делото или, само в необходимата според съда степен, в случаите, когато поради особени обстоятелства публичността би нанесла вреда на интересите на правосъдието.
2. Всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, се смята за невинно до доказване на вината му в съответствие със закона.
3. Всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, има следните минимални права:
  - a) да бъде незабавно и в подробности информирано за характера и причините за обвинението срещу него на разбираем за него език;
  - b) да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита;
  - c) да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор; ако не разполага със средства за заплащане на адвокат, да му бъде предоставена безплатно служебна защита, когато интересите на правосъдието го изискват;
  - d) да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите, свидетелстващи против него, и да изисква призоваването и разпита на свидетелите на защитата да се извършват при същите условия;
  - e) да ползва безплатно услугите на преводач, ако не разбира или не говори езика, използван в съда.

Увод

Практиката на Европейския съд по правата на човека по чл. 6 представлява сложна система от правила. Целта на настоящия наръчник е да хвърли светлина върху предмета до степен, която да позволи на читателите да развият собствения си капацитет по отношение на по-доброто структуриране и обосноваване на правните аргументи в полза (или в защита) на едно твърдение за нарушение на Конвенцията – на национално или международно ниво, било то в контекста на едно висящо производство в Страсбург или в по-хипотетично академично занятие.

Наръчникът е написан предимно с идеята, че ще послужи на адвокати. Като инструмент за практикуващи юристи, той включва едно по-скоро сбито резюме на принципите, изведени от много обширната практика на Съда по чл. 6, като едновременно с това е използван език и стил, отразяващ юриспруденцията на Съда.

Авторите са се опитали да изградят една стройна структура, изведена от широкия спектър изрично и не изрично формулирани права, залегнали в чл. 6. Едновременно с това те са се опитали да цитират колкото е възможно повече дела за да покажат, че по множество въпроси съдебната практиката далеч не е ясна или установена.

Заради нуждата да се съобразим с необходимата сбитост на резюметата, читателите биха могли да останат с впечатлението, че е нужно да направят допълнително проучване – за което всъщност авторите от сърце биха искали да ги насърчат – чрез проследяване и преглеждане на всяко цитирано тук решение.

Индекс на делата (стр. 118), заедно с номерата на параграфите от цитираните решения ще улеснят тази задача.

Роля на чл. 6, методи и принципи на тълкуването му

Член 6 от Европейската конвенция за защита правата на човека („Конвенцията“) гарантира правото на справедлив процес. Той утвърждава принципа за върховенство на закона, върху който е изградено всяко демократично общество, и първостепенната роля на съдебната власт в правораздаването, отразявайки общото наследство на Високодоговарящите страни. Член 6 гарантира процесуални права на страните в гражданското производство (чл. 6, § 1) и права на подсъдимия (обвиняемия, заподозрения) в наказателното производство (чл. 6, § 1, § 2 и § 3). Макар останалите участници в съдебния процес (пострадали, свидетели и т.н.) да нямат право на жалба по чл. 6 (*Mihova v. Italy*,¹ dec.), техните права често биват взимани предвид от Европейския съд по правата на човека („Съдът“).

Подобно на всички останали разпоредби на Конвенцията, чл. 6 е обект на телеологично тълкуване. Съдът се опитва да даде практическо съдържание на целта на разпоредбата, за да защитава тя права, които са практически и ефективни (принципа за ефективност), а не теоретични и илюзорни (*Sakhnovskiy v. Russia* [GC], §§99-107). В резултат на това небуквално, контекстуално тълкуване на чл. 6, е било постановено, че правото на достъп до съд (*Golder v. the United Kingdom*, §§26-40), правото на изпълнение на съдебните решения (*Hornsby v. Greece*, §§40-45), правото на окончателно съдебно решение (*Brumărescu v. Romania*), §§60-65 съществуват, наред с редица други не изрично формулирани се изисквания (а не чрез извеждане от буквата на разпоредбата) на тази разпоредба.

Макар Конвенцията да трябва, доколкото това е възможно, да бъде тълкувана в хармония с останалите норми на международното право, включително с други международни задължения на ответната държава, не може да бъде изключено върховенството на изискванията на Конвенцията над тези други задължения (*Fogarty v. the United Kingdom*, §§32-39; виж също *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], §§108-111, и други решения, в които се оспорват различни актове на законодателството на Европейския Съюз от гледна точка на Европейската конвенция за защита правата на човека).

Член 6 следва да бъде тълкуван в светлината на съвременните условия, като се отчитат преобладаващите икономически и социални условия, което е известно като концепцията за „Конвенцията като жив организъм“ (*Marckx v. Belgium*, §41). При тълкуването на Конвенцията Съдът може, също така, да отчита относимите норми и принципи на международното право, приложими към отношенията между страните членки (*Demir and Baykara v. Turkey* [GC], §§76-84).

Член 6 притежава значителна автономност по отношение на вътрешното законодателство на страните-членки, включително материално правните и процесуалноправните му разпоредби (*Khan v. the United Kingdom*, §§34-40). От това следва, че процесуално нарушение по смисъла на националния закон не следва задължително да води до нарушение на чл. 6. Едновременно с това, някои елементи на чл. 6 са по-малко самостоятелни във вътрешното право от други. Например, винаги на националния закон се отдава по-голямо значение в контекста на теста за приложимост (*Roche v. the United Kingdom* [GC], §§116-126), а също понякога и при проверката на чл. 6 по същество, с цел да се съгласуват вродените различия между двете системи на събиране на доказателства*, като например когато Съдът одобрява по-широките правомощия на съда в континенталната правна система при преценката кой свидетел да бъде призован (*Vidal v. Belgium*, §§32-35).² В определен контекст, констатация за нарушение на националния закон – или неяснота на вътрешноправна норма *per se* – е била използвана от Съда като допълнителен аргумент при намирането на нарушение на чл. 6 (*DMD Group, a.s. v. Slovakia*, §§62-72). Понякога, за да подкрепи собствения си извод по чл. 6, Съдът препраща към решения на националните съдилища, в които се признава нарушение на идентична с чл. 6 конституционна норма (*Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland*, §§47-56).

Чл. 6 се занимава преди всичко с въпроса дали на жалбоподателя са били предоставени достатъчно възможности да изложи своята претенция и да оспори доказателствата, които счита за неистински, а не дали националните съдилища са достигнали правилно или погрешно решение (*Karalevičius v. Lithuania*, dec.).

В съответствие с принципа за субсидиарност, чл. 6 не позволява на Съда да действа като четвърта инстанция – а именно да установява фактите по делото или да преразглежда твърдени нарушения на националния закон (*Bernard v. France*, §§37-41), нито да се произнася по допустимостта на доказателствата (*Schenk v. Switzerland*, §§45-49). Държавите са свободни да прилагат наказателния закон към всяко деяние (доколкото това не нарушава други права, гарантирани по Конвенцията) и да дефинират състава на извършеното престъпление. В резултат, не е задача на Съда да диктува съдържанието на вътрешното наказателно право, включително и дали на обвиняемия следва да се предостави някаква определена защита (*G. v. the United Kingdom*, dec., §§28-30). В последните години обаче Съдът е имал случаи да намира нарушения на чл. 6 заради продължаващото съществуване на противоречиви съдебни решения по един и същ въпрос, постановени от един и същ апелативен съд (*Tudor Tudor v. Romania*, §§26-33) или от различни окръжни съдилища, произнасящи се по жалби (*Ștefăniță and others v. Romania*, §§31-40), като подчертава, че въпросното „дълбоко и продължително“ несъответствие е несъвместимо с принципа за правна сигурност в широк смисъл. Наред с това Голямото отделение наскоро подчерта, че по чл. 6 Съдът няма

¹При първо цитиране делата са посочени със заглавието им (включително държавата ответник), а от там насетне обикновено само с името на жалбоподателя. На стр. 118 се намира Индекс на делата, с посочена дата.

* От една страна т.нар. състезателна система където съдът не може да събира служебно доказателства, и от друга страна, тази със служебно начало, където съдът има централна роля при установяването на истината и е длъжен да събира доказателства – бел. прев.

²Виж също стр. 21, Достъп до съд; стр. 30, Трибунал, „създаден в съответствие със закона“, „създаден в съответствие със закона“; стр. 75, Право да се разпитват свидетели.

за задача да сравнява различни решения на националните съдилища – дори и такива, постановени в явно сходни производства – освен в случаите на очевиден произвол (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], §§59-96).

Член 6 въвежда много силна презумпция относно фактите, така както те са установени от националните съдилища, освен ако вътрешното производство не засяга самата същност на изискванията на чл. 6, като например случаите на провокация към престъпление (*Ramanauskas v. Lithuania* [GC], §§48-74), макар последната категория случаи да е по-скоро изключение, отколкото правило.

Член 6 изисква проверка на *справедливостта* на производството като цяло – а именно от гледна точка на всички етапи и възможности, предоставени на жалбоподателя – а не оценка на отделни процедурни нарушения *per se*. Едновременно с това, през последните години Съдът започна да отдава по-голямо значение на определи важни моменти от производството – по-конкретно, на първия разпит на заподозрения в наказателно производство (*Imbrioscia v. Switzerland*, §§39-44; *Salduz v. Turkey* [GC], §§56-62; *Panovits v. Cyprus*, §§66-77; *Dayanan v. Turkey*, §§31-43; *Pishchalnikov v. Russia*, §§72-91).

Дали прегледът, извършен от по-горния съд, може да поправи дадено процедурно нарушение, допуснато на по-ранен етап от производството, зависи от характера на наемсата, правомощията и обхвата на контрола, извършван от по-горния съд (*Rowe and Davis v. the United Kingdom*, §§61-67). Аналогично, липсата на процедурни гаранции на по-късен етап от производството може да бъде компенсирана от възможността жалбоподателите да упражнят правата си на по-ранен етап (виж обаче *García Hernández v. Spain*, §§26-36).

Като правило едно лице може да твърди, че е „жертва“ на нарушение на чл. 6 само, ако производството е приключило и щом лицето е било намерено за виновно в извършването на престъпление (*Oleksy v. Poland*, dec.) или е загубило гражданското си дело (поне частично). Все пак има някои изключения, тъй като изискванията за „достъп до съд“ или „разумен срок“ могат да бъдат нарушени без да е било постановено окончателно решение. Презумпцията за невинност (чл. 6, § 2) често може да бъде нарушена без лицето да е било обвинено или осъдено.³

Макар Съдът рядко да е посочвал, че правата по чл. 6 търпят ограничения, един по-задълбочен преглед на практиката по Конвенцията показва, че някои елементи на тази разпоредба – като правото на достъп до съд (напр. *Ashingdane v. the United Kingdom*, §§55-60) – са много близко до това да бъдат поставени в групата на търпящи ограничения права, подобно на правата, гарантирани от чл. 8 до 11 на Конвенцията. При детайлизирането на тълкуването си на чл. 6 като търпящо ограничения, Съдът е заявявал, че не може с едно непроменливо правило да бъде определено какво представлява справедлив процес, а това трябва да зависи от обстоятелствата по конкретния случай. В резултат, в множество случаи е бил прилаган *своего рода* пропорционален тест по чл. 6, известен също като тест за *същността на правото* – например когато по отношение на малозначителни престъпни деяния (простъпки или т.нар. „административни нарушения“ в някои Европейски правни системи) се прилага в различна степен правото на обвиняемия да не се уличава в престъпление в сравнение с правилата, приложими към разследването на по-тежки престъпления (*O'Halloran and Francis*, §§43-63); или когато утвърждава по-нисък стандарт на защита на принципа за равенство на средствата в гражданските дела в сравнение с наказателните (*Foucher*, §§29-38; да се различава от *Menet*, §§43-53).

По чл. 1 от Конвенцията държавите членки са длъжни да организират правните си системи по начин, който да гарантира спазването на чл. 6. Като правило, позоваването на финансови или практически затруднения не може да оправдае неизпълнението на изискванията на чл. 6 (*Salesi v. Italy*, §24).

От повечето от правата по чл. 6 може да бъде направен отказ. Отказът обаче, бил той изричен или мълчалив, ще бъде приет от Съда, само ако е действителен – а именно, недвусмислен (не следва да има съмнение относно наличието му или обхвата му), свободен (лицето не трябва да бъде насилвано да се откаже от правата си по никакъв начин; *Deweert v. Belgium*, §§48-54), информиран (лицето трябва да разбира последиците от отказа си) и да не противоречи на някой важен обществен интерес (*Sejdovic v. Italy* [GC], §§96-104; *Talat Tunç v. Turkey*, §§55-64). Наличието на отказ може също да бъде установено, ако лицето не предяви правата си или ги предяви твърде късно (*Bracci v. Italy*, §§62-65).

³Виж по-долу, стр. 21, Достъп до съд и стр. 63, Член 6, § 2: презумпция за невинност.

Обхват на защитата и приложимост на чл. 6

Резюме

В съответствие с принципа за автономно тълкуване на чл. 6, Европейският съд по правата на човека решава въпроса за приложимостта на тази разпоредба в една от следните области:

- ✧ Граждански права и задължения (*Ringeisen v. Austria*, §94);
- ✧ Наказателно обвинение (*Engel v. the Netherlands*, §§80-85);

Приложимостта на чл. 6 към досъдебното и въззивното производство или към други фази на преглед на съдебните решения се установява въз основа на несамостоятелни критерии и зависи до голяма степен от наличието на правни средства по националното право (*Delcourt v. Belgium*, §§23-26).

Съществуват донякъде различни стандарти на приложимост на чл. 6, § 2 в сравнение с чл. 6, § 1 и чл. 6, § 3.⁴

Граждански права и задължения

Резюме

Приложимостта на чл. 6 в *гражданската* му част изисква кумулативното наличие на всички посочени по-долу елементи:

- ✧ Трябва да има „спор“ относно „право“ или „задължение“ (*Bentham v. the Netherlands*, §§32-36);
- ✧ Правото или задължението трябва да има своето основание в националното право (*Roche*, §§116-126) и последно Правото или задължението трябва да е „гражданско“ по характер (*Ringeisen*, §94).

Спор относно право по националния закон

Съгласно критерия, известен като критерия *Bentham* (*Bentham*, §§32-36), чл. 6 се прилага към „спор“ относно право или задължение, който:

- ✧ трябва да бъде тълкуван по-скоро по същество, отколкото формално;
  - ✧ може да бъде свързан не само с действителното наличие на право, но и с обхвата му или начина, по който то може да бъде упражнявано;
  - ✧ може да касае фактически или правни въпроси;
  - ✧ трябва да е истински и сериозен;
- трябва да е от решаващо значение за правата на жалбоподателя и не трябва да има само далечна връзка или непреки последици.

Спор относно право по националния закон
Отказ на разрешително за експлоатация на инсталация за доставка на газ, истинския и сериозен характер на спора се удостоверява <i>inter alia</i> от факта, че преди това жалбоподателят дълго време е експлоатирал обекта (<i>Bentham</i>).
Просрочено искане за повторно приемане на адвокат в Адвокатската колегия (<i>H. v. Belgium</i>).
Временно суспендиране на правото да бъде упражняване медицинска професия, въпреки факта, че спорът касае по-скоро обхвата и начина на упражняване на въпросните права, отколкото тяхната същност (<i>Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium</i>).
Искане на завършил в чужбина медик да бъде регистриран като лекар в друга страна, макар приложимото законодателство да не е било съвсем ясно по отношение на изискуемите квалификации (<i>Chevrol v. France</i>).

⁴Виж по-долу, стр. 63, Член 6, § 2: презумпция за невинност.

Иск за обезщетение за вреди в резултат на твърдяно незаконно задържане, макар по националния закон правото на обезщетение да е съществувало по принцип, но не и при конкретните обстоятелства на жалбоподателя, отказващ военна служба заради убежденията си (<i>Georgiadis</i>).
Производство относно промяна на име, въпреки че по закон административните власти са имали значителна дискреция при взимането на решението относно <i>locus standi</i> на жалбоподателя по такива дела (<i>Mustafa v. France</i>).
Невъзможност да се обжалва отхвърляне на оферта за строителство на основание национална сигурност, националният закон не е ограничавал правото да се предяви такъв иск и е допускал обжалването на „недобросъвестни“ откази (<i>Tinnelly v. the United Kingdom</i>).
Правото на полицаите да не бъдат съдени за вреди от непозволено увреждане е било потвърдено от съдилищата в Обединеното Кралство с оглед задължението за предотвратяване на престъпленията; въпреки това Европейският съд е намерил защитимо основание за предявяване на такъв иск заради възможността за съдене на полицаи за други прояви на злоупотреба със служебно положение, като изтезание или незаконно задържане (<i>Osman</i> ; но виж също <i>Roche</i>).

„Спор”, който има своето основание в националния закон, изисква законът да признава възможността за предявяване на иск поне на защитимо основание (*Georgiadis v. Greece*, §§27-36). Не е достатъчно едно право да съществува *in abstracto*; ищецът трябва да докаже някаква връзка със специфичния иск, предявен от него във вътрешното производство.

Характерът на законодателството, регламентиращо начина за определяне на предмета (гражданско, търговско, административно и т.н) или органът, в чиято юрисдикция попада произнасянето по предмета (съд, трибунал, местна власт или професионална организация) има малко значение. Щом този орган има правото да се произнесе по „спора”, чл. 6 е приложим (*Ringeisen*). Едновременно с това, когато органът, разглеждащ спора няма необходимите характеристики на трибунал, може да възникне въпрос и относно „безпристрастността” или „независимостта”.⁵

Основание в националния закон може да бъде намерено, когато законът предвижда по-скоро процедурни ограничения за предявяването на иск по конкретно право, отколкото материално правни ограничения пред иска (*Roche*, §§116-126).

Липса на спор относно право по националния закон
Преценка на професионална правоспособност сходна с училищен или университетски изпит (<i>Van Marle v. the Netherlands</i>).
Възражение срещу експлоатацията на ядрена централа, намираща се в близост до домовете на жалбоподателите, липса на достатъчна разумна връзка между въпросните действия и въздействието върху физическия интегритет на жалбоподателите; липса на елемента спорът да е от решаващо значение (<i>Balmer-Schafroth and others v. Switzerland</i> [GC]).
Възражение срещу президентски указ за обнародването на двустранно споразумение, разрешаващо разрастването на летище, което би могло да засегне собствеността на жалбоподателите и техния бизнес интереси; друг пример за липса на елемента спорът да е от решаващо значение (<i>Sarl du Parc d'activités de Blotzheim v. France</i>).
Възражение срещу разкриването на медицински документи, изпратени на застрахователна институция за обработване на претенция за вреди, законовото задължение за разкриване безспорно има превес над възможността за позоваване на конфиденциалност по националния закон (<i>M.S. v. Sweden</i>).

⁵Виж също по-долу, стр. 30, Независим и безпристрастен трибунал, създаден в съответствие със закона.

Невъзможност да се оспори отказ за предоставяне на правна помощ в случай на малозначително нарушение, въпреки факта, че националният закон е предоставял възможност (макар и не „право“) за правна помощ по отношение на това нарушение (*Gutfreund v. France*).

Иск да вреди, причинени от шума от близкото летище, който няма правно основание в закона; пример за материално правна пречка (*Powell and Rayner v. the United Kingdom*).

Когато освобождаването на държавата от отговорност за вреди, за които се твърди, че са в резултат на неблагоприятни последици за бивши военносслужещи от проведени медицински опити през 50-те години, е било извършено от най-висшите национални съдилища след задълбочено проучване; друг пример за материално правна пречка (*Roche*).

Опит да се защити търговска марка с позоваване, че е била придобита от държавна компания няколко години по-рано. Липсват обаче доказателства в полза на твърдяното правопримемство, поради което всички последващи производства в защита на търговската марка нямат правно основание в националния закон и са извън обхвата на чл. 6 (*ОАО Плодовая Компания v. Russia*).

Би било в противоречие с принципа за върховенство на закона да се извади от юрисдикцията на националните съдилища цял диапазон от граждански иски или да се освободят от гражданска отговорност големи групи или категории лица. Такова освобождаване следователно би било разглеждано просто като процесуална пречка (*Osman v. the United Kingdom*, §§136-140). Съдът обаче би изисквал сериозни основания, за да се разграничи от изводите на националните съдилища относно материално правните ограничения за предявяване на иск, когато най-висшият съд е разгледал въпроса в светлината на принципите на Конвенцията. Следователно, по въпросите за приложимостта, чл. 6 притежава значителна, но не и пълна независимост от националния закон (*Osman; Roche*).

Граждански права и задължения

Понятието *граждански* права и задължения е автономно от дефинициите по на националното право (*Ringeisen*).

Член 6 се прилага независимо от статута на страните и от характера на законодателството, регламентиращо решаването на спора; значение има характера на конкретното право и дали изходът от производството ще има пряко значение за частно-правни права и задължения (*Baraona v. Portugal*, §§38-44).

Икономическият характер на правото е един важен, но не и решаващ критерий за преценката относно приложимостта на чл. 6. Искът сам по себе си следва поне да има парично измерение и да се основава на твърдение за засягане на права, които също така са и имуществени (*Procola v. Luxembourg*, §§37-40). Съществуването на финансова претенция сред останалите искания на жалбоподателя не прави задължително спора „граждански“ (*Panjeheighalehei v. Denmark, dec.*)

За да бъде определен искът като „граждански“, трябва частно-правните елементи да преобладават над публично-правните (*Deumeland v. Germany*, §§59-74). Едновременно с това, няма изработена универсална дефиниция на „граждански“ спор, за разлика от дефиницията за „престъпно деяние“ (*Engel*).

Граждански спорове

Спорове между частни лица, като иски за вреди, спорове по договори и спорове в областта на семейното право.

Спорове относно правото да се получават доходи чрез упражняване на свободна професия – напр. медицинска практика (*Koenig v. Germany*), счетоводител (*Van Marle*) или адвокат (*H. v. Belgium*).

Право да се участва в икономическа дейност, която подлежи на административна регулация или отнемане на лиценз – напр. да се управлява такси (*Pudas v. Sweden*) или инсталация за доставка на газ (*Bentham*), да се сервира алкохол (*Tre Traktörer AB v. Sweden*) или работа на кариера за чакъл (*Fredin v. Sweden*).

Парична претенция в сърцевината на спора, като анулиране на арбитражно решение, присъждащо вреди, претърпени в резултат на неправомерно прекратяване на търг за строителство (<i>Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece</i>).
Искове относно право на пенсия, социални, здравни или други придобивки, независимо дали въпросните права се извеждат от договорни отношения, предишни лични осигуровки или публично-правни разпоредби относно обществено осигуряване – доколкото обект на спора е оценяването на сума пари (<i>Salesi</i>).
Трудово-правни спорове на държавни служители относно заплатите им, пенсията им или други свързани обезщетения – доколкото предмет на иска е не самото уволнение или отказания достъп до държавна служба, и ако националният закон предвижда достъп до съд по такива въпроси (<i>Vilho Eskelinen</i>).
Трудово-правни спорове, включително такива относно уволнение или заплати (<i>Kabkov v. Russia</i>).
Иск за вреди от неправомерно увреждане, причинени от твърдяно лошо управление на обществени средства, заведен от държавен орган срещу бивш кмет (<i>Richard-Dubarry v. France</i>).
Искове за вреди от неправомерно увреждане срещу полицията във връзка с функциите ѝ по превенция на престъпността, когато е предявен от пряка жертва на твърдяното неправомерно увреждане (<i>Osman</i>).
Иск за достъп до информация, държана от държавни органи, когато такова разкриване би могло да повлияе в значителна степен на шансовете на молителя за професионално развитие (<i>Loiseau v. France</i>).
Административни решения, пряко засягащи права на собственост, включително отказ да бъде одобрен договор за продажба на земя (<i>Ringeisen</i>), решения, засягащи правоспособността на жалбоподателите да се разпореджат със свои активи, постановени в сферата на психичното здраве (<i>Winterwerp v. the Netherlands</i>) или нанаказателното право (<i>Baraona</i>), производства, свързани с правото да се владее нечия собственост (<i>Gillow v. the United Kingdom</i>), удряване на земеделска земя (<i>Erkner and Hofauer v. Austria</i>), отчуждаване на земя (<i>Sporrong and Lönnroth v. Sweden</i>), разрешения за строителство (<i>Mats Jacobsson v. Sweden</i>), разрешения да се задържат вещи, придобити на търг (<i>Håkansson and Stureson v. Sweden</i>) и различни видове процедури по обезщетения за национализиране на земя (<i>Lithgow and others v. the United Kingdom</i>) или реституционни производства (<i>Jasiūnienė v. Lithuania</i>).
Иск за обезщетение, свързан с незаконно задържане (<i>Georgiadis</i>).
Искове за обезщетение за вреди, причинени от твърдяно насилие, включително извършено от частни лица или в чужбина (<i>Al-Adsani v. the United Kingdom</i>).
Оплакване от условията на задържане (<i>Ganci v. Italy</i>).
Искане за освобождаване от психиатрично отделение (<i>Aerts v. Belgium</i>).
Решения на органи по закрила на детето за ограничаване на контакти с родител (<i>Olsson v. Sweden</i>).
Искове на жертви на твърдяно престъпление, предявени в рамките на криминално производство (<i>Saoud v. France</i>); права на вдовица в наказателно производство, водено срещу нейния (починал) съпруг (<i>Grădinar v. Moldova</i>), дисциплинарно производство срещу затворник, довело до ограничаване правото на жалбоподателя на семейни свиждания в затвора (<i>Gülmez v. Turkey</i>) или правото на временно разрешение за социална реинтеграция (<i>Boulois v. Luxembourg</i> , висящо пред Голямото Отделение към момента на съставянето на наръчника).

В продължение на много години е било считано, че искове на държавни служители, изпълнявали функции на пазители на държавната власт относно достъп до услуги, незаконно уволнение или възстановяване на предишната длъжност, попадат извън обхвата на чл. 6 (*Pellegrin v. France* [GC], §§64-71). След решението *Vilho Eskelinen and others v. Finland* [GC] от 2007 (§§50-64) обаче Съдът прилага определена презумпция за приложимост на чл. 6, като приема тези дела за „граждански“, ако споровете касаят обикновени трудово-правни въпроси (заплати, бонуси и т.н.) и националното законодателство предоставя достъп до съд за тези категории спорове – дори когато единственият възможен достъп до съд за жалбоподателите е жалба до Конституционния съд (*Olujić v. Croatia*, §§31-43).

Спорове, за които е намерено, че не са „граждански“
Разследване на правителствени инспектори на бизнес-поглъщане, въпреки незначителните последици от техния доклад за репутацията на жалбоподателя (<i>Fayed v. the United Kingdom</i>).
Произнасяне по право да се заема политически пост, като член на законодателния орган (<i>Zdanoka v. Latvia</i> , dec.), заемане на президентски (<i>Paksas v. Lithuania</i> [GC]) или кметски пост (<i>Cherepkov v. Russia</i>).
Производство по предоставяне на убежище, депортиране или екстрадиция (<i>Slivenko v. Latvia</i> , dec.; <i>Monedero Angora v. Spain</i>).
Производство по изчисляване на данъци (<i>Lasmane v. Latvia</i> , dec.), освен ако не става въпрос за глоби и наказания, когато чл. 6 би могъл да е приложим в „наказателната“ си част (<i>Janosevic v. Sweden</i>); споровете относно законността на операции по претърсване и изземване, проведени от данъчните власти също са граждански (<i>Ravon and others v. France</i>).
Оспорване на отвод на съдия и на лицата, участващи като съдебни заседатели, от частен тъжител в наказателно производство (<i>Schreiber and Boetsch v. France</i> , dec.); следователно не съществува самостоятелно право на достъп до съд по жалби срещу процедурни решения, а едно-единствено право на достъп, което цели произнасянето по съпътстващо наказателно или гражданско дело.
Искове, в които се твърди некомпетентност на властите по принцип или неправомерно упражняване на служебните им задължения, доколкото липсва достатъчна причинно-следствена връзка между твърдените действия или бездействия на властите от една страна и частноправните права и задължения на жалбоподателя от друга (<i>mutatis mutandis, Schreiber and Boetsch</i> , dec.).
Дисциплинарно производство по уволнението на военен, член на ислямска фундаменталистка група, без възможност за съдебен контрол на решенията на армейското командване (<i>Suküt v. Turkey</i> , dec.).
Производство в рамките на Евангелистката Лутеранска Църква относно преместването на свещеник в друга енория, неподлежащо на съдебен контрол по финландския закон (<i>Ahtinen v. Finland</i>).
Производство относно вътрешни административни решения на международна организация, а именно Европейското Патентно Водомство (<i>Rambus Inc. v. Germany</i> , dec.).
Предявен от бежанец иск за вреди, причинени от отказ за предоставяне на убежище (<i>Panjehheighalehei</i> , dec.);
Производство по поправка на лични данни в базата данни на Шенген (<i>Dalea v. France</i> , dec.).

Наказателно обвинение

Резюме

Приложимостта на чл. 6 в *наказателната* му част изисква наличието на един от следните три елемента (*Engel*):

- ✧ квалификация по националното право на твърдяното нарушение като престъпление (първият критерий *Engel*);
- ✧ характер на нарушението (вторият критерий *Engel*),
- ✧ характер и тежест на възможното наказание (третият критерий *Engel*).

Не всяко решение, взето от съдия в рамките на наказателно производство, може да бъде разгледано в светлината на „наказателния“ аспект на чл.6; само производства, които имат за цел произнасяне по наказателно обвинение (т.е. тези, които могат да доведат до наказателно осъждане) могат да попаднат в приложното поле на тази част на чл. 6; т.е. чл. 6 е неприложим към производство, в което съдия се произнася по евентуалното предварително задържане на заподозрян (*Neumeister v. Austria*, §§22-25).⁶

Обратно, чл. 6, § 2 е приложим в контекста на производства, които не са „наказателни“ – нито по смисъла на националното законодателство, нито по своето естество или тежестта на наказанието – но съдържат декларация за вина (в наказателно-правен смисъл) на жалбоподателя (*Vassilios Stavropoulos v. Greece*, §§31-32).⁶

Квалификация по националното право

Въпросът е дали по националния закон нарушението е определено като престъпление, като дисциплинарно нарушение или и двете (*Engel*).

Едно ясно законово определяне на нарушението като *престъпление* автоматично поставя въпроса в обхвата на чл. 6 в тази му част; липсата на такова определение обаче има само относителна стойност и тогава по-голяма тежест придобиват втория и третия критерий (*Weber v. Switzerland*, §§32-34).

Когато националният закон е неясен по този въпрос – като в *Ravnsborg v. Sweden* (§33), където въпросът е възникнал във връзка с характера по националния закон на глоба, наложена на страна в гражданско производство за непристойни изявления в съд – неизбежно трябва да се приложат втория и третия критерий.

Характер на нарушението

Този критерий е с по-голяма тежест от първия – квалификация по националния закон (*Weber*, §32).

Той изисква сравняване по националния закон и по обхвата на прилагането му с други нарушения, квалифицирани като престъпления в същата правна система (*Engel*, §§80-85).

Национални правни норми, които целят наказването на конкретно нарушение са, по принцип, „наказателни“; в някои случаи обаче целта да се накаже може да съществува редом с възпиращото действие: и двете цели могат да присъстват, и следователно не са взаимноизключващи се (*Öztürk v. Germany*, §53).

Когато законът цели да предотврати нарушение, извършвано от конкретна група или категория лица (войници, затворници, лекари и т.н.), е твърде вероятно то да се приеме за дисциплинарно и да не попадне в обхвата на чл. 6 (*Demicoli v. Malta*, §33).

Фактът, че дадено нарушение е се прилага спрямо една по-голяма част от населението, а не толкова спрямо конкретен сектор, е само един от индикаторите за „престъпния“ характер на нарушението; изключителната сериозност е друг индикатор (*Campbell and Fell v. the United Kingdom*, §101).

Наред с това, малозначителността на нарушението, сама по себе си, не го изважда извън обхвата на чл. 6; „престъпният“ характер не изисква задължително някаква степен на сериозност (*Öztürk*, §53).

Нарушения с „престъпен“ характер

Призоваване на жалбоподателя пред народните представители с цел разследване публикуването на статия, за която се твърди, че е клеветническа, с оглед *inter alia* на факта, че приложимото законодателство, има общозадължителен характер (*Demicoli*).

⁶Виж по-долу, стр. 63, Член 6, § 2: презумпция за невинност.

Административна глоба за участие в неразрешена демонстрация, наложена на основание закон за защита на общественния ред, относими фактори са били <i>inter alia</i> краткия арест и разпит на жалбоподателя от следователи., в резултат на което му е била наложена глобата и факта, че този вид дела се гледат от наказателните състави на националните съдилища (<i>Ziliberg</i>).
Санкционирането на затворници за упражнено грубо физическо насилие срещу затворнически служители и бунт, могат да представляват престъпление само в контекста на затвора (не е престъпление по смисъла на общото наказателно право); но основните факти могат да бъдат подведени и под състава на обикновените престъпни деяния причиняване на телесна повреда и заговор, като това са релевантните фактори за кумулативното заключение, че обвинението срещу затворниците е било „наказателно“, наред с особената тежест на обвиненията (<i>Campbell and Fell</i>).
Санкционирането на затворници за използване на заплашителни изрази срещу пробационен служител и за обида на надзирател в затвора, първоначално е било прието за „смесено“ по характер, но в крайна сметка е било квалифицирано като „наказателно“ след извършен кумулативен анализ на наложените наказания (допълнително лишаване от свобода) (<i>Ezeh and Connors</i>).
Наказване на адвокат за обида на съда след отправени от него обидни забележки към съдиите, с оглед на широкото приложно поле на въпросната норма (<i>Kyprianou</i> , §31 от решението на Отделението).
Глоба, наложена на тъжителя в наказателно производство за клевета за това, че е разкрил пред медиите определени документи от производството относно текущото разследване; наказанието е било предвидено за страните в производството, а те според Европейския съд по правата на човека са извън тясната група на съдии и адвокати, попадащи под действието на „дисциплинарните правила в съдебната система“ (<i>Weber</i> , но виж също <i>Ravnsborg</i>).

Когато националният закон предвижда дори теоретична възможност за едновременно носене на наказателна и на дисциплинарна отговорност, то това бива използвано като аргумент в полза на определянето на нарушението като смесено. Преценката за смесения характер е важна по дела с по-сложен кумулативен анализ, като този, който се извършва по отношение на нарушения на дисциплината в затворите (*Ezeh and Connors v. the United Kingdom*, §§103-130).

Когато има по-малка вероятност фактите по делото да обосноват нарушение, извън конкретния ограничен контекст (като казарми или затвор), това нарушение по-вероятно ще бъде определено като дисциплинарно, а не престъпно по характера си (*Ezeh and Connors*, §104-106).

При обсъждането на приложимостта на чл. 6 към конкретен дисциплинарен режим в затвора, Съдът отдава „дължимото внимание“ на „практическите основания за провежданата политика“ в затворническия контекст (*Ezeh and Connors*, §104-106). Така изглежда, че Съдът прилага един по-малко строг подход при регулирането на дискрецията на държавата в прокарването на разделителната линия между наказателното и дисциплинарното право в контекста на затворите, в сравнение с този в армията, например.

Макар чл. 6 да не се прилага към производства по екстрадиране (или депортиране), поне на теория, „рискът от флагрантен отказ на правосъдие в приемащата страна ... за който държавата членка е знаела или е трябвало да знае“ може да доведе до възникване на позитивно задължение за държавата по чл. 6 да не екстрадира (*Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], §§81-91).

Наложени от съдилищата мерки в името на доброто правораздаване, като глоби, предупреждения или друг тип дисциплинарни санкции предназначени стриктно за адвокати, прокурори (*Weber*) и страни по делата (*Ravnsborg*), не се определят като „наказателни“ по своя характер, освен ако законодателството, защитаващо репутацията на съда не е толкова общо, че да допуска санкционирането на всеки извън тесния контекст на конкретното производство – като в случая с разпоредбите, регламентиращи „обида на съда“ в някои правни системи (*Kyprianou v. Cyprus*, §31 от решението на Отделението; но виж *Zaicevs v. Latvia*). Предишното становище на Съда, че „страните по едно дело ... не попадат под действието на дисциплинарните правила в съдебната система“ (*Weber*, §33) явно в последствие е преразгледано в *Ravnsborg* и други решения (§34; виж също примерите в таблиците).

Нарушения, за които е намерено, че не са „престъпни“ по характер

Глоба, наложена от съд в името на доброто правораздаване на страна по гражданско дело за непристойни изявления, страните в производството също били обвързани от „дисциплинарните“ правомощия на съдилищата (*Ravnsborg*).

Характер и тежест на наказанието

Третият критерий *Engel* следва да се използва или кумулативно когато не може да бъде направен извод въз основа на анализа само по първия и втория критерий (*Ezeh and Connors*, §§108-130), или като алтернативен и единствен критерий, който може да докаже, че едно обвинение е „наказателно“, дори и ако по характера си нарушението не е „престъпление“ (*Engel*).

Дела, по които има „наказателна“ санкция

Преждеждане в дисциплинарно поделение, включващо лишаване от свобода за период от три до четири месеца, постановено във военно дисциплинарно производство (*Engel*).

Загуба за съществен период от време на право на опрощаване на наложено наказание заради бунт в затвора (*Campbell and Fell*).

Минимум седем „допълнителни дни“ в карцера, постановени в рамките на дисциплинарно производство в затвора (*Ezeh and Connors*).

Присъда до един месец лишаване от свобода (*Kyprianou*).

Глоба от 500 швейцарски франка, която теоретично може да бъде заменена с лишаване от свобода при съотношение - един ден задържане за 30 франка глоба, въпреки че замяната може да бъде постановена само от съд (*Weber*; но виж също обратното решение по *Ravnsborg*).

Данъчни глоби в допълнение към неплатени данъци, наложени в производство по изчисляване на данъци, с оглед на наказателния характер на въпросната санкция (*Janosevic*).

Пътнотранспортни нарушения, наказуеми с глоба, включително причиняване на пътнотранспортно произшествие (*Öztürk*), бягство от местопрестъплението (*Weh v. Austria*), превишаване на ограничението за скоростта (*O'Halloran and Francis*), с оглед на наказателния характер на налаганите санкции.

Макар Съдът да признава ползите от декриминализирането на определено поведение – като напр. малозначителните пътнотранспортни нарушения – което не се отразява в досието на нарушителя и освобождава съдебната система от задължението да разглежда по-леките случаи, чл. 6 не позволява на страните-членки произволно да лишават извършителите на малозначителни деяния от по-пълните процесуални гаранции, които следва да се предоставят по „наказателните“ дела (*Öztürk*).

Дела, по които санкцията не е била „наказателна“

Арест при леки условия (без лишаване от свобода) или строг арест за два дни, постановени във военно дисциплинарно производство (*Engel*).

Принудително изпращане на военнотранспортен резерва, постановено във военно дисциплинарно производство (*Saraiva de Carvalho v. Portugal*).

Глоба от 1000 шведски крони, която теоретично е можела да бъде заменена с лишаване от свобода за период от 14 дни до 3 месеца; Съдът е намерил, че шансът да бъде заменено наказанието е бил съвсем малък и със сигурност би било проведено отделно съдебно заседание, в резултат на което приема, че тежестта на наказанието не е била достатъчна за да се определят като „наказателна“ (<i>Ravnsborg</i> ; но виж обратното решение, при много сходни факти по <i>Weber</i>).
Трудово-правно производство, довело до уволнението на прокурор по дело с твърдения за подкуп (<i>Ramanauskas</i> , dec.).
Уволнение на държавни служители по силата на законодателство за защита на националната сигурност на основание твърдяна липса на лоялност към държавата (<i>Sidabras and Džiautas v. Lithuania</i> , dec.).
Предупреждение към адвокат постановено в дисциплинарно производство (<i>X v. Belgium</i> , dec. 1980).
Глоба, наложена на учител, заради това че е участвал в стачка (<i>S. v. Germany</i> , dec. 1984).
Заповед за принудително заселване, ограничаващо до определена местност лице, чиито твърдяни мафиотски тип връзки представлявали заплаха за обществения ред (<i>Guzzardi</i>).
Депортиране поради съображения за сигурност, дори и ако се основават на подозрение за престъпна дейност (<i>Agee v. the United Kingdom</i>) или на основание незаконно влизане в страната, когато това само по себе си е престъпление (<i>Zamir v. the United Kingdom</i>).
Производство по екстрадиция, освен ако не възникне въпроса за позитивно задължение по чл. 6 при обсъждането на възможността за „флагрантен отказ на правосъдие в приемащата страна“ (<i>Mamatkulov and Askarov</i>).
Ограничаване на застрахователен бизнес на основание, че главният счетоводител не е бил квалифициран и надежден, макар че твърденията срещу него са касаели, поне на защитимо основание, престъпно поведение (<i>Kaplan v. the United Kingdom</i>).
Глоба, наложена на фармацевт за неетично поведение, включващо нерегламентирано образуване на цените на лекарствата (<i>M. v. Germany</i> , dec. 1984).

Този елемент изисква преценка на максималното наказание, което може да бъде наложено на извършителя по приложимия закон, а не на действително наложеното му наказание при конкретните обстоятелства (*Ezeh and Connors*).

Санкцията трябва да е наказваща, а не просто възпираща, за да бъде квалифицирана като „наказателна“; при установен наказващ характер на конкретната санкция възможната тежест (размер) на наказанието става ирелевантна (*Öztürk*).

Наказание, свързано с лишаване от свобода като санкция, дори и за относително кратък срок, почти автоматично прави производството „наказателно“. В *Zaicevs v. Latvia* (§§31-36) тридневно „административно задържане“ за обида на съда е поставило нарушението в наказателната сфера (виж също *Menesheva v. Russia*, §§94-98).

Приложимост на чл. 6 към досъдебното разследване, въззивното производство, производството пред Конституционен съд и други производства

По дела, касаещи „наказателно обвинение“ гаранциите на чл. 6 се дължат от момента на официалното уведомяване на заподозряното лице (*Eckle v. Germany*, §§73-75) или от предприемането на конкретни мерки, като напр. претърсване, чрез които лицето за пръв път бива съществено засегнато от „обвинението“ (*Foti v. Italy*, §§52-53). Когато едно лице бива разпитвано от полицията в условия, които предполагат, че полицията го счита за потенциален заподозрян и по-късно, по време на процеса, казаното от него бива използвано срещу него, чл. 6 е приложим и към този разпит, макар че лицето не е имало официално статута на заподозрян или обвиняем (*Aleksandr Zaichenko v. Russia*, §§41-60).

Член 6 по принцип не изисква държавите да изградят апелативни и касационни съдилища. Където обаче има регламентирана такава система, чл. 6 ще се прилага доколкото националното законодателство предоставя на жалбоподателя достъпно правно средство за защита пред по-висш национален съд (*Chatellier v. France*, §§34-43).

Член 6 е приложим когато по-горният съд се произнася само по въпроси относно приложението на правото (а не по фактите и правото) и дори, когато той, в крайна сметка, може само да отмени или потвърди решението на по-долния съд, а не да постанови ново решение (*Delcourt*, §§23-26). Не всички гаранции на чл. 6 обаче се прилагат във въззивното производство по същия начин както пред решаващият съд. Ако личното явяване на страна е било осигурено пред решаващият съд, неговото явяване пред въззивния съд може да не е необходимо, при условие, че присъства адвокатът му и/или няма нужда да се преразглеждат фактите или съдът да се произнася по личността и характера на жалбоподателя (*Sobolewski (No. 2) v. Poland*, §§37-44).

Начинът, по който чл. 6 се прилага пред различните въззивни инстанции зависи от специфичните характеристики на конкретното производство; следва да се отчита производството по вътрешния правен ред като цяло – следователно, пропуски допуснати на един етап могат да бъдат компенсирани на друг (*Fejde v. Sweden*, §§31-34). Отскоро обаче Съдът започна да обръща повече внимание на нарушения в определени съществени моменти от производството, като напр. липсата на ефективна защита по време на първия разпит на заподозрения (*Panovits*, §§66-77) или по време на заключителния етап на съдебния процес (*Güveç v. Turkey*, §§125-133), което е довело до заключението, че производството като цяло е било несправедливо, макар адвокатът да е участвал през останалото време.

Член 6 обхваща целия съдебен процес, и по граждански, и по наказателни дела, вкл. преценяването на размера на вредите и налагането на наказанието, дори когато въпросът за определяне на наказанието е бил делегиран на изпълнителната власт (*T. and V. v. the United Kingdom*, §§106-110).

Той обаче не се прилага към различни производства, съпътстващи определянето на „наказателното обвинение“, които се развиват след осъждането и влизане в сила на присъдата (*Delcourt*), като:

- ✧ молба за прекъсване изпълнението на наказанието или пробация (*X v. Austria*, dec., 1961);
- ✧ искане за възобновяване на процеса (*Franz Fischer v. Austria*, dec.);
- ✧ молба за намаляване на наказанието (*X v. Austria*, dec., 1962);
- ✧ производство, развиващо се след като жалбоподателят е бил освободен от наказателна отговорност (*Antoine v. the United Kingdom*, dec.);
- ✧ процедура, в която се определя в кой затвор да се изтърпи наказанието (*X v. Austria*, dec., 1977);
- ✧ определяне на класа сигурност на затворник (*X v. the United Kingdom*, dec., 1979);
- ✧ отмяна на решение за условно предсрочно освобождаване на затворник (*Ganusauskas v. Lithuania*, dec.);
- ✧ удължаване на наказанието на рецидивист по решение на правителството (*Koendjibiharie v. the Netherlands*).

В повечето правни системи чл. 6 е неприложим към производства пред конституционни съдилища, доколкото тези съдилища се произнасят по съгласуваността на законодателството *in abstracto* (*Valašinas v. Lithuania*, dec.). Член 6 обаче може да се прилага, когато решението на конституционен съд би било от значение за изхода на спор, към който се прилага чл. 6 (*Olujic*, §§31-43).

Член 6 е неприложим към неуспешни опити за възобновяване на наказателно или гражданско производство – на основание нововъзникнали обстоятелства или чрез извънредни или специални средства за преглед на прилагането на материални или процесуални законови разпоредби – чрез правни средства, до които лицето няма пряк достъп и чието прилагане зависи от дискреционни правомощия на конкретна институция (*Tumilovich v. Russia*, dec).

Член 6 няма да е приложим докато властите не се съгласят да възобновят производството по делото, дори и ако молбата за възобновяване е подадена като последица от решение на Съда, в което е намерено нарушение на Конвенцията по отношение на оспорваното съдебно производство (*Franz Fischer*, dec.).

Щом обаче производството бъде възобновено или бъде допуснат извънредния способ за преглед, гаранциите на чл. 6 са приложими към новообразуваното съдебно производство (*Vanyan v. Russia*, §§56-58).

Право на съд

Резюме

За да гарантира ефективната реализация на целта на чл. 6 и за да защитава права, които са практически и ефективни, а не теоретични и илюзорни, Съдът в Страсбург е извел следните структурни елементи, които са част от широко обхватното „право на съд“:

- ✧ достъп до съд (*Golder*);
- ✧ окончателност на съдебните решения (*Brumărescu*);
- ✧ своевременно изпълнение на влезлите в сила решения (*Hornsby*).

Правото на съд е право, допускащо ограничения (*Ashingdane*), и има различни проявления в гражданската и наказателната сфера.

Достъп до съд

Резюме

Правото на достъп до съд засяга 4 основни проблемни области:

- ✧ липса или ограничаване на правото на жалбоподателя да предяви гражданска претенция (*Goldner*) или жалба по наказателно дело (*Papon v. France*, §§90-100), или на правото да се получи съдебно решение (*Ganci*);
  - ✧ процедурни пречки пред достъпа, като напр. срокове (*Hadjianastassiou v. Greece*, §§32-37) и съдебни такси (*Kreuz v. Poland*, §§52-67);
  - ✧ практически пречки пред достъпа, като напр. липса на правна помощ (*Airey v. Ireland*, §§22-28);
- съдебен имунитет на ответника в гражданското производство (*Osman*).

Право да се заведе дело, да се претендират вреди и да се получи съдебно решение

Това е правото да се предяви иск пред трибунал, който има юрисдикцията да разгледа фактите и приложимото към спора право и да постанови задължително за страните решение (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere*, §§54-61). Едновременно с това, чл. 6 не създава материални права (на обезщетение за вреди, например); претендираното пред съда право трябва да има своето основание в националното законодателство и ищецът трябва да има правен интерес от изхода на производството, т.е. делото не трябва да е хипотетично.

Правото на достъп до съд е изведено от принципа на международното право, който забранява отказа на правосъдие (*Goldner*).

То се прилага и към „гражданското“, и към „наказателното“ производство (*Deweer*, §§48-54).

То включва правото да се получи съдебно решение (*Ganci*).

Има определено припокриване между това право и правото на „трибунал, създаден в съответствие със закона“, доколкото и двете изискват достъп до съдебна институция, която може да постановява задължителни решения, а не само заключения с препоръчителен характер (*Bentham*, §§40-43).

Когато едно решение, засягащо „граждански“ права или „наказателно обвинение“ е постановено от административен, дисциплинарен или изпълнителен орган, по националния закон трябва да съществува структурно право на жалба пред съдебен орган – възможността да се иска съдебен преглед поне на една инстанция е самостоятелно изискване на чл. 6 (*Albert and Le Compte*, §§25-37).

Едновременно с това, чл. 6 не гарантира, като такова, право на жалба до по-горен съд срещу решение на по-долен съд; само където националното производство предвижда такова право, чл. 6 ще се прилага пред горната съдебна инстанция – следователно възможността за обжалване пред две или повече съдебни инстанции е не-самостоятелно изискване на чл. 6 (*Delcourt*; но виж *Gorou (No. 2) v. Greece*, §§27-36, където Голямото отделение си разглежда по същество в светлината на чл. 6 отказа на прокурор да подаде касационна жалба, макар гръцкият закон да не е предоставял на жалбоподателката пряк достъп до касационната инстанция, оставяйки решението за това на дискрецията на прокуратурата.)

Правото на мотивирано решение – макар понякога да е било разглеждано от Европейския съд по правата на човека от гледна точка на „справедливостта“ на производството (*Hirvisaari v. Finland*, §§30-33)⁷ – структурно попада в концепцията за правото на съд, тъй като то също изисква произнасяте по относимите фактически и правни въпроси, поставени от жалбоподателя по конкретното дело (*Chevroil*, §§76-84).

Правото да се претендира присъждане на обезщетение за имуществени и неимуществени вреди е било считано за съставна част на правото на достъп до съд по граждански въпроси, както за индивидуални, така и за корпоративни жалбоподатели (*Živilinskis v. Lithuania*, dec.), където се препраща, *mutatis mutandis*, към *Comingersoll SA v. Portugal* [GC], §35). Националните съдилища обаче са тези, които определят правото на страната и размера на вредите; чл. 6 преценява единствено дали въпросът е бил разгледан по произволен или изцяло необоснован начин (*Zivilinskis*).

Правото на достъп до съд може да бъде ограничавано: държавите са в правото си да поставят ограничения пред потенциалните ищци, ако тези ограничения преследват легитимна цел, пропорционални са и не са толкова общи, че да разрушават самата същност на правото (*Ashingdane*). Остава въпросът дали допустимите по чл. 6 ограничения задължително трябва да са „законни“, макар от някои дела да може да се предположи, че това трябва да е така (*Kohlhofer and Minarik v. the Czech Republic*, §§91-102).

Всяка правна норма, предоставяща на изпълнителната власт дискрецията да ограничава правото на иск, трябва да предвижда и съдебен контрол на това дискреционно правомощие (*Tinnelly*, §§72-79).

Колкото е по-слаба връзката между твърдените действия или бездействия на ответника от една страна, и частноправните права и задължения на ищеца от друга, толкова по-малко вероятно е Европейският съд по правата на човека да намери нарушение на правото на достъп до съд, ако въобще приеме, че чл. 6 е приложим (*Schreiber and Boetsch*).⁸

⁷Виж също по-долу, стр. 57, **Право на мотивирано съдебно решение и на достоверни доказателства.**

⁸Виж също по-горе, стр. 12, **Граждански права и задължения.**

Ограничения на достъпа до съд: нарушения
Невъзможност на обвинен в проява на физическо насилие затворник да заведе дело за клевета (<i>Golder</i>).
Липса на отговор от националния съд на относими правни и фактически въпроси, поставени от жалбоподателя по гражданско дело и немотивирано приемане от съда на мнението на органи на изпълнителната власт по съществуващото на делото (<i>Chevrol</i>).
Невъзможност за инженер да заведе дело за възстановяване на разносните му, заради изискването профсъюз да предяви иска от негово име (<i>Philis v. Greece</i>).
Невъзможност да се подаде касационна жалба по наказателно дело, освен ако лицето не се предаде и не бъде задържано (<i>Papon</i>).
Дело, по което жалбоподател, миноритарен собственик в търговско дружество, не може да определи цената на своите дялове при принудително изкупуване от мажоритарен собственик, освен чрез молба до <i>ad-hoc</i> арбитраж, посочен в договор, сключен между дружеството и мажоритарния акционер, и който арбитраж няма характеристиките на трибунал, създаден в съответствие със закона (<i>Suda v. the Czech Republic</i>).
Подсъдим, убеждаван от властите да оттегли жалбата си с фалшиви обещания, че ще му бъде наложено по-леко наказание от това наложено му от съда (<i>Marpa Zeeland BV and Metal Welding BV v. the Netherlands</i>).
Невъзможност на едноличен собственик и изпълнителен директор на търговско дружество да оспори заповед за ликвидация на дружеството, тъй като с това право разполага само назначен <i>ad hoc</i> представител (<i>Arma v. France</i>).
Невъзможност за ищца да направи копия на важни документи, държани от ответника, което я е лишило от възможността ефективно да защити иска си (<i>K.H. and others v. Slovakia</i> ; но този случай вероятно е по-правилно да се разгледа от гледна точка на изискването за Равенство на средствата).

Дори когато чл. 6 не е нарушен или е неприложим, могат да бъдат приложими други разпоредби на Конвенцията, гарантиращи права, сходни на това на достъп до съд, като напр. гаранциите, предоставени на жертвите на престъпления чрез позитивното задължение по чл. 2 да се защитава живота (*Osman*, §§115-122) и да се разследва причинена смърт (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, §§69-87); да се предоставя защита срещу и да се разследва малтретиране по чл. 3 (*Z and others v. the United Kingdom*); да се защитава семейния живот и дома (напр., *Fadeyeva v. Russia*, §§116-134, във връзка с неадекватността на вътрешно правните средства за изселване на жител на екологично опасна зона); или да се гарантира правото на ефективно вътрешноправно средство (в резултат на ограничения обхват на съдебния контрол на законово регламентираните схеми за увеличаване на въздушния трафик в района на домовете на жалбоподателите (*Hatton v. the United Kingdom* [GC], §§116-130).

Ограничения на достъпа до съд: примери за липса на нарушение
Ограничаване правото на психично болни пациенти да предявяват иски срещу персонала на болницата за обезщетение за вреди, причинени поради нехайство или недоброе съвестност – включително ограничаване на отговорността на персонала, в случаи на наличие на процесуална легитимация (<i>locus standi</i>) (<i>Ashingdane</i>).

Отказ да се назначи особен представител на психично болно лице, за да предяви вместо него иск, който изглежда не е имал шансове за успех, и където пациентът не е можел да предяви сам такъв иск (<i>X and Y v. the Netherlands</i> , 1985).
Ограничения пред достъпа – заради задължението да се получи нарочно разрешение от съдия за предявяване на иск – с цел да се предотврати злоупотреба със съдопроизводството от страна на жалбоподател-кверулант (<i>H. v. the United Kingdom</i> , 1985).
Ограничение пред индивидуалния достъп на акционери в национализирано търговско дружество – дължащ се на изискването да се избере представител на всички акционери, който да бъде страна в производството – с цел да се избегне мултиплицирането на еднакви искове (<i>Lithgow and others</i> , но виж <i>Philis</i>).
Невъзможност депутат да изисква продължаване на наказателно производство срещу него, спряно заради депутатския му имунитет (<i>Kart v. Turkey</i>).
Въпросът за уместността на присъдените от националните съдилища имуществен и неимуществен вреди няма да постави проблем по чл. 6, когато националните съдилища не са разгледали въпроса произволно или по напълно немотивиран начин (<i>Živilinskas</i> , dec.).

Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности

По принцип е допустимо за целите на доброто правораздаване в националния закон да се предвиждат процедурни ограничения и изисквания; те обаче не трябва да накърняват самата същност на правото на достъп до съд (*Hadjianastassiou*, §§32-37).

Всеки жалбоподател трябва да покаже *значително усърдие* в изпълнението на процедурните изисквания на националния закон, като напр. сроковете за подаване на жалби (*Jodko v. Lithuania*, dec).

Не е ясно дали съществува право, като такова, на отбелязване в съдебните решения на сроковете за обжалване; но такова право може да съществува, ако по закон има два различни срока – напр. единия за самата жалба, а другия за обосноваване на жалбата (*Vacher v. France*, §§22-31)⁹ или когато въззивните съдилища са пропуснали да уведомят жалбоподателя за срока, в който трябва да си ангажира нов адвокат, когато предишният му служебен защитник е отказал да го представлява пред по-горния съд (*Kulikowski v. Poland*, §§60-71).

От подсъдим, който е лишен от свобода може освен това да се изисква да покаже значително усърдие за запознаване с мотивите на решение, което възнамерява да обжалва; не съществува право, като такова, да му бъде връчен препис от решението (*Jodko*, dec.).¹⁰ Когато обаче националният закон ясно регламентира задължение за компетентните власти да връчват всяко съдебно решение, на жалбоподател не може да му бъде отказано правото на жалба, ако закъсненията са причинени от властите при изпълнение на това тяхно задължение, дори ако е било теоретично възможно за жалбоподателя да научи за решението на долната инстанция от други източници (*Davran v. Turkey*, §§31-47).

Вътрешните процесуални правила могат освен това да изискват искът или жалбата, включително изложението на фактическите и правните аргументи, да бъдат представени от жалбоподателя в съответствие с определена форма. Това изискване обаче не трябва да води до прекомерен формализъм и от националните съдилища може да се изисква да проведат някакво служебно проучване, за да се произнесат *proprio motu* по съществуващото на аргументите на жалбоподателя, дори и ако те не са били формулирани абсолютно ясно или по-правилния начин (*Dattel (No. 2) v. Luxembourg*, §§36-47).

Непропорционални ограничения пред правото на достъп до съд

Изискване да се плати значителна сума за държавна такса, която е пропорционална на размера на предявения иск за вреди срещу ответник, държавен орган (*Kreuz*, но виж *Schneider v. France*, dec.).

⁹Виж също по-долу, стр. 68, **Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата.**

¹⁰Виж също по-долу, стр. 48, **Публичност на решението.**

Невъзможност да се удължи срокът за жалба или за допълване на жалбата, когато обжалваното решение ведно с мотивите е получено повече от месец след постановяване на диспозитива и това е след изтичането на петдневния законов срок за подаване на жалба (<i>Hadjianastassiou</i> , но виж също <i>Jodko</i> по-долу).
Подадена своевременно касационна жалба, върната на основание, че жалбоподателят е пропуснал да я обоснове в законовия срок, при положение, че жалбоподателят не е знаел за съществуването на два различни срока - от една страна за подаване на касационна жалба, а от друга, за обосноваването ѝ (<i>Vacher</i>).
Пропуск на апелативният съд да уведоми непредставяван подсъдим за нов срок за ангажиране на защитник, който да изготви жалбата му (<i>Kulikowski</i>).
Жалба на природозащитна неправителствена организация срещу разрешение за строителство, върната на основание, че в жалбата не са посочени фактически основания, при условие, че съдът е бил много добре запознат с фактите от предишно производство (<i>L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium</i>).
Върната жалба, защото било „невъзможно да се проумее значението и обхвата ѝ” – нарушението е намерено, защото съдът не е извършил <i>proprio motu</i> проверка на неясно формулираното оплакване (<i>Dattel (No. 2) v. Luxembourg</i>).
Невъзможност ответникът по гражданско дело да подаде жалба без да заплати значителна по размер сума, присъдена на ищеца на първа инстанция, като първоинстанционното решение подлежи на незабавно изпълнение (<i>Chatellier</i>).
Изискване гражданският ищец в наказателно производство - прекратено поради изтичане на давностния срок – да предяви иска си пред гражданските съдилища (<i>Atanasova v. Bulgaria</i>).
Отказ на съда да приеме колективен иск в електронен вид; разпечатани материалите биха били 42 млн.страници (<i>Lawyer Partners, a.s. v. Slovakia</i>).
Отказ, без видима причина, да бъде прието за разглеждане от въззивната инстанция становището на едната страна (<i>Dunayev v. Russia</i>).

Продължаването на гражданското производство може да бъде обвързано с изискване молителят да изпълни определени процесуални изисквания, като напр. лично явяване. Отказ на апелативния съд обаче да разгледа жалба, заради едновременно заболяване на жалбоподателя, при условие, че адвокатът му се е явил, е намерен за „изключително строга и тежка санкция”, противоречаща на чл. 6, § 1 (*Kari-Pekka Pietiläinen v. Finland*, §§29-35).

Изискването за заплащане на съдебни такси, като напр. гербов налог, по граждански дела е съвместимо с правото на достъп до съд при условие, че не накърнява самата му същност (*Kreuz*).

Значителни по размер съдебни такси, които следва да се заплатят авансово, биха били в съответствие с чл. 6, ако ответникът е частноправен субект и ако законът определя задължението за държавна такса спрямо размера на претендираното обезщетение за имуществени вреди (*Jankauskas v. Lithuania*, dec.). Една голяма такса обаче би нарушила правото на достъп до съд, когато страна в процеса е държавен орган (*Kreuz*) или когато съдебната такса е пропорционална на размера на претендираните неимуществени вреди (*Jankauskas*, dec.).

Ограничения на правото на достъп до съд, за които е намерено, че не са непропорционални

Наложени по закон, за целите на доброто правораздаване, принципни различни формални ограничения за завеждане на дело или подаване на жалба, като напр. необходимостта жалбата да е подадена до надлежния съд (*MPP "Golub" v. Ukraine*) и различни срокове за обжалване (*Stubbings and others v. the United Kingdom*).

Пропуснат срок за обжалване заради липсата на усърдие от страна на жалбоподателя в опитите му да се снабди с препис от обжалваното решение (<i>Jodko, dec.</i>).
Значителна сума за държавна такса, представляваща 5% от претендирания размер за имуществени вреди по дело за клевета, не е имало държавна такса върху размера на претендираните от жалбоподателя неимуществени вреди (<i>Jankauskas, dec.</i>).
Обуславяне на размера на държавната такса от размера на иска за имуществени вреди, макар да е било вероятно ищецът да получи много по-малко от претендираното заради несъстоятелността на длъжника (<i>Urbanek v. Austria</i>).
Глоби за превишена скорост, които е трябвало да бъдат внесени от жалбоподателя авансово, за да може да ги оспори пред съд – с оглед на честите жалби срещу актове за превишена скорост и необходимостта да се предотврати претоварването на полицейските съдилища (<i>Schneider, dec.</i> , но виж също <i>Kreuz</i>).

Страна в гражданското производство, която е загубила делото може да бъде задължена да покрие разноските на спечелилата страна. Това не противоречи на чл. 6, § 1 при условие, че националните съдилища са отчетли финансовото състояние на засегнатата страна и присъдената сума не е твърде висока (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif stop Melox et Mox v. France*, §§13-16).

По принцип националните съдилища са в по-добра позиция да преценят дали дадено дело е от тяхната компетентност. Отказ на съд да приеме иск заради липса на териториална или материална компетентност за гледането на конкретен спор не би накърнило правото на съд на жалбоподателя; ако обаче един съд препрати делото на друг, който очевидно не е компетентен може да възникне проблем (*Zylkov v. Russia*, §§23-29).

Практически пречки: липса на правна помощ

Не съществува право, като такова, на правна помощ по граждански въпроси и несамостоятелно изискване за предоставяне на правна помощ по граждански дела възниква само когато (*Airey*, §26):

- ✧ националният закон задължава жалбоподателя да бъде представляван от адвокат пред определена (по-горна) инстанция, като напр. касационен съд или
- ✧ процедурата или самото дело е сложно.

Ефективният достъп до съд може да бъде осигурен чрез безплатна правна помощ, както и чрез опростяване на производството, което да допуска страните по граждански дела да се представляват сами (*Airey*, §26).

В допълнение, когато държавата сама е създала система за предоставяне на правна помощ по граждански дела, всеки отказ на правна помощ ще се счита за намеса в правото на достъп до съд (несамостоятелно изискване); не би имало нарушение на това право обаче, ако държавата е установила ефективен механизъм, чрез който да се определя по кое дело следва да се предостави правна помощ и по кое не, Конвенцията оставя доста широка свобода на преценка на държавите при определянето на релевантните категории (*Granger v. the United Kingdom*, §§43-48).

Непропорционални ограничения при предоставянето на правна помощ

Съществено забавяне на разрешението на затворник да бъде предоставена юридическа консултация с оглед завеждането на дело за телесна повреда (*Campbell and Fell*).

Отказана правна помощ на бедна жалбоподателка по дело за развод, по което било невъзможно да се представлява сама (*Airey*, но виж също *Webb* и *Granger* по-долу).

Практически пречки, с които се сблъскал жалбоподател, който искал да съди адвокат, заради отвеждането от делото му на няколко поредни служебни защитници, дължащо се на нежеланието им да съдят свой колега (*Bertuzzi v. France*).

Правна помощ, отказана от съд без да проведе предварително изслушване; отказът не подлежал на обжалване (*Bakan v. Turkey*).

**Ограничения при предоставянето на правна помощ,
които не са намерени за непропорционални**

Отказана правна помощ по гражданско дело на основание липсата на шансове за успех или заради несериозния или злонамерен характер на иска (*Webb, dec.*).

Изключването по закон на определени видове граждански спорове от схемата за предоставяне на правна помощ (*Granger*).

Налагане на малки глоби с цел обезкуражаване на ищци от предявяване на несериозни претенции за поправка на решения (*Toyaksi and others v. Turkey*).

Системи, в които е задължително процесуалното представителство пред най-висшите съдилища – където непредставявани лица не могат да обжалват пред по-горната инстанция – не са, сами по себе си, в нарушение на чл. 6, § 1 (*Webb v. the United Kingdom, dec.*), но следва да са съпроводени от процесуални гаранции срещу произвол. Така, когато служебен защитник откаже да подаде касационна жалба с убеждението, че тя би имала малки шансове за успех, решението на адвокатата трябва да бъде изложено писмено, за да могат да се проверят мотивите му (*Staroszczyk v. Poland*, §§121-139).

Съдебен имунитет на ответника в гражданското производство

Позицията [на Съда] по въпроса за съдебния имунитет, който притежават някои национални или чуждестранни органи по граждански дела е доста неясна, тъй като по някои сходни дела, заведени срещу Обединеното Кралство, например, Съдът е намирал нарушение на чл. 6 (*Osman*), а по други не е намирал нарушение (*Z and others v. the United Kingdom*), докато по трети е постановявал, че чл. 6 въобще не е приложим (*Roche*).¹¹

Върховните национални съдилища притежават доста широка дискреция при определянето дали подобни иски имат основание в националния закон, и съответно дали чл. 6 може да се счита за приложим, като Съдът ще има нужда от сериозни основания, за да се разграничи от тяхното становище (*Roche*).

Непропорционално приложение на съдебния имунитет

Съдебният имунитет, който има полицията по отношение на иски за вреди от непозволено увреждане във връзка с функциите ѝ по разследване, с оглед твърдението, че полицията е отказала да защити живота и здравето на семейство, тормозено от психично болно лице (*Osman*, но виж също *Z and others v. the United Kingdom*).

Депутат, който се възползва от съдебния си имунитет във връзка с изказвания, нямащи никаква съществена връзка с парламентарната дейност (*Cordova v. Italy*, но виж също *A v. the United Kingdom*).

Граждански иск срещу депутат заради негови публични изказвания, който не е бил допуснат от съда на основание съдебния имунитет на ответника, въпреки че изказванията са били направени извън парламентарните дебати (*C.G.I.L. and Cofferati*).

Съдебен имунитет на чуждестранно посолство по повод твърдяно дискриминационно уволнение, като се отчита, че в основата си това са частно-правни договорни отношения (*Cudak v. Lithuania [GC]*; *Sabeh El Leil v. France*, но виж също *Fogarty*).

Когато чл. 6 е приложим, следва да се прави разграничение между функционален съдебен имунитет – а именно съдебен имунитет по определен тип дела, като този предоставен на полицията по отношение на разследващите ѝ функции (*Osman*) и един по-общ структурен съдебен имунитет при носене на гражданска отговорност, като този, който има чуждестранно посолство (*Fogarty*) или друга държава (*Al-Adsani*, §§52-67); за предпочитане е съдебният имунитет да е функционален: характерът на спора, а не правният статут на страните, трябва да е определящ за допустимостта на съдебния имунитет (*Fogarty*, §§32-39).

¹¹ Виж също по-горе, стр. 10, Спор относно право по националния закон

Изисква се разумна пропорционална връзка при преценката на твърденията от ищеца действия, от една страна и на необходимостта от защита на определен ответник, която се основава на преследвана от държавата легитимна цел, от друга (*Osman*, §147).

При оценяването на тази пропорционалност, ответната държава притежава свобода на преценка (*Fogarty*, §§32-39). Въпреки това, Съдът все повече има желание да преразглежда различни решения на националните власти – включително парламенти – по това дали съдебният имунитет е оправдан или не (виж *C.G.I.L. and Cofferati v. Italy*, §§63-80, където Съдът не се съгласява със становището на италианската Камара на депутатите по въпроса дали изявление на неин член е било направено в рамките на функциите му на народен представител или не).

Приложение на съдебния имунитет, което не е било намерено за непропорционално

Съдебен имунитет, който има местна институция по иск за вреди, заведен заради проявената от страна на институцията небрежност при предприемането на позитивни действия по отделянето на конкретни деца от грижите на родители, които ги малтретират (*Z and others v. the United Kingdom*, но виж също *Osman*).

Съдебен имунитет за изявления, направени по време на парламентарен дебат в законодателните комисии, който има за цел да защити интересите на парламента като цяло, а не този на отделните депутати (*A v. the United Kingdom*, 2002, но виж също *Cordova and C.G.I.L. and Cofferati*).

Съдебен имунитет, притежаван от чуждестранно посолство в контекста на твърдени дискриминационни назначения, като се отчита факта, че в основата си това са публично-правни отношения (*Fogarty*, но виж също *Cudak и Sabeh El Leil*).

Съдебен имунитет на чужда държава по искове за вреди от твърдяно изтезание, извършено в тази чужда държава, с оглед *inter alia* на някои практически съображения, като например невъзможността в крайна сметка да се достигне до изпълнение на постановеното решение, каквото и да е то (*Al-Adsani*).

Невъзможност да бъде съден съдия за постановените от него решения в качеството му на съдия по друго производство (*Schreiber and Boetsch; Esposito v. Italy*, dec.; виж също по-горе, Граждански права и задължения).

Макар Конвенцията да трябва „доколкото е възможно да бъде тълкувана в хармония с другите правила на международното право”, включително други международни задължения, поети от ответната държава, не може да бъде изключено изискванията на Конвенцията да имат по-голяма тежест от тези други задължения (*Fogarty*, §§32-39).

За да се предотврати бланкетно освобождаване от гражданска отговорност, пропорционалният тест на преценката на съдебния имунитет включва балансирането на съществуващи конкуриращи се публично правни съображения, при което трябва да се отчитат естеството на спора, анализът на засегнатите интереси на ищеца и сериозността на твърдяното действие или бездействие на ответника (*Osman*, §151).

И накрая, дори функционален съдебен имунитет може да е в нарушение на чл. 6, ако е прекалено широко дефиниран от националните власти (*Osman*), а дори структурен съдебен имунитет може да е в съответствие с чл. 6, ако освен всичко друго, от допускането на такъв иск не би имало никакви практически резултати (*Al-Adsani*).

Окончателност на съдебните решения - *res judicata*

Res judicata означава, че веднъж станали окончателни решението по гражданско дело или оправдателна присъда, мигновено трябва да станат правно обвързващи и не трябва да съществува риск да бъдат отменени (*Brumărescu*).

Това право се извежда от принципа за правна сигурност (*Ryabykh v. Russia*, §§51-58). Основните примери за нарушения на тази разпоредба са свързани с намеса чрез извънредни способности за възобновяване на делото или за подаване на нарочна жалба от страна на различни високопоставени държавни служители, след като са изтекли всички преклузивни срокове за подаване на нормална жалба (*Brumărescu, Ryabykh*).

Правото на по-горния съд на съдебен контрол следва да се упражнява, по принцип, по пътя на нормалното въззивно и касационно производство, с ограничен брой инстанции и предвидими срокове (*Ryabykh*; виж също *ООО “Link Oil SPB” v. Russia*, dec.).

Извънредния преглед трябва да бъде строго ограничен до особено наложителни обстоятелства и не трябва да се превръща в прикрит способ за обжалване: простата възможност да съществуват две мнения по един правен въпрос не е основание за

повторно разглеждане на делото *Ryabykh*). Една осъдителна присъда обаче може да бъде отменена чрез извънреден способ, при условие, че отмяната се дължи на сериозен порок на първоначалното производство (*Lenskaya v. Russia*, §§36-44).

Държавите не трябва да влияят на съдебното разглеждане на един спор чрез приемането на ново законодателство. Макар и една законодателна намеса, която предопределя изхода по всящо дело да може бъде оправдана от „наложителни основания от обществен интерес”, по принцип, само финансови съобръжения не могат да оправдаят такава намеса (*Arnolin v. France*, §§73-83). Едновременно с това, няма нарушение на принципа за правна сигурност, ако едната страна загуби делото заради факта, че докато производството е висящо, съдебната практика се е променила, което се е отразило на процесуалните правила (*LeGrand v. France*, §§39-43).

Едно дело може да бъде възобновено поради новооткрити обстоятелства; ново законодателство обаче, което има ретроактивен ефект не представлява такова „обстоятелство” (*Maggio and others v. Italy*, §§44-50; *SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais and others v. France*, §§29-34). Следователно, всеки новоприет нормативен акт, трябва по принцип да е приложим към бъдещи юридически отношения.

Принципът *res judicata* не изисква, сам по себе си, националните съдилища да се съобразяват с прецеденти по сходни дела; постигането на последователност в правото може да отнеме време и следователно противоречива съдебна практика може да бъде толерирана без да се подкопава правната сигурност. Това означава, че два съда, всеки със своята юрисдикция, могат да решават сходни (по фактите и по правото) дела и да достигнат до различни, но въпреки това разумни и мотивирани изводи (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin*, §§61-96).

Своевременно изпълнение на окончателно съдебно решение

Това право е изведено от принципа за ефективност и цели да предотврати Пирова победа за жалбоподателя по дело, по което няма основание за оплакване от несправедливост на производството (*Hornsby*).

Държавата не може да се позове на липса на средства като извинение за неизпълнение на дълг, възникнал по силата на съдебно решение, постановено срещу държавен орган (*Burdov v. Russia*, §§34-38). Липсата на средства обаче може да оправдае отказа да се изпълни окончателно съдебно решение, постановено срещу частноправен субект – физическо лице или търговско дружество (*Bobrova v. Russia*, §§16-17). При такива „хоризонтални” спорове (където насрещните страни са частни лица), ролята на властите е да предоставят разумна подкрепа на спечелилата страна да приведе в изпълнение решението в своя полза, но не и да гарантират неговото изпълнение при всички случаи (*Fuklev v. Ukraine*, §§84-86).

Нарушение на правото на изпълнение на съдебно решение

Неизплащане на обезщетение, присъдено от националните съдилища по иск срещу социалните служби, въпреки факта, че изпълнителният лист е получен от жалбоподателя около шест години по-късно (*Burdov*).

Отказ на властите да изпълнят съдебно решение, задължаващо ги да спрат експлоатацията на топлоелектрически централи (*Okuy and others v. Turkey*).

Забавяне със седем години от страна на властите на изпълнението на решения в полза на жалбоподателите, отнасящи се до разрешения за строеж (*Kyrtatos v. Greece*).

Отказ да се изпълни, след повече от осем години, съдебно решение, задължаващо властите да предоставят парцел земя като обезщетение по реда на специално реституционно национално законодателство (*Jasiūnienė*, но виж *Užkurėlienė*).

Отказ да се освободи жалбоподателя от ареста след като е бил оправдан (*Assanidze v. Georgia*).

Тази гаранция е независима от изискванията на националния закон. Нарушаване на сроковете за изпълнение, определени от националното законодателство, не означава непременно нарушение на чл. 6. Забавяне на изпълнението може да е допустимо за определен период от време, при условие, че това не накърнява самата същност на правото на съд (*Burdov*).

Критериите при преценката доколко е уместно едно забавяне на изпълнението на съдебно решение не са същите като по-строгите изисквания за „разумен срок”; последният тест се прилага само по отношение на съдебното производство, в което се разрешава самият спор,¹² макар някои елементи, като например сложността на делото и поведението на страните, да са относими и по двата теста (*Užkurėlienė and others v. Lithuania*, §§31-37).

¹²Виж също стр. 60, Процес в разумен срок.

Тъй като изпълнението на съдебно решение, с което е присъдена земя изисква повече от един еднократен акт, като например изплащането на пари (като в *Burdov*), в първия случай по чл. 6 могат да са допустими съществено по-дълги закъснения при изпълнението (*Užkurėlienė*).

Това е една от няколко (до този момент) области, в които повтарящи се проблеми, свързани с неизпълнението в някои държави са били разгледани в *пилотно решение*, в което може да се посочи систематичен проблем и Европейският съд по правата на човека може да изиска от ответната държава да предприеме различни мерки - включително законодателни – в определен период от време (*Burdov (No. 2) v. Russia*, §§125-146).

Липса на нарушение на правото на изпълнение на съдебно решение

Закъснение с четири години при изпълнението на съдебно решение, постановено в производство по реституиране на земя, с оглед на сложността на стъпките, които е трябвало да бъдат предприети и донякъде противоречивото поведение на жалбоподателя (*Užkurėlienė*; виж също *Jasiūnienė*).

Отказ на държавата да заплати присъдените от националните съдилища в полза на жалбоподателя суми по дело срещу обявен в несъстоятелност частно-правен ответник (*Shestakov, dec.*).

Независим и безпристрастен трибунал, създаден в съответствие със закона*

Резюме

Това право изисква съдебният орган да притежава три основни характеристики, като някои от тях понякога се припокриват:

- ✧ трибунал, „създаден в съответствие със закон” (*H. v. Belgium*);
- ✧ „независим” трибунал (*Campbell and Fell*, §§78-82);
- ✧ “безпристрастен” трибунал (*Piersack v. Belgium*, §§30-32);

Когато един професионален, дисциплинарен или изпълнителен орган не отговаря на посочените по-горе изисквания чл. 6 не би бил нарушен, ако в последствие жалбоподателят има достъп до пълен съдебен контрол относно фактическите и правните въпроси (*A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy*, §§57-67).

Изискванията „независимост”, „безпристрастност” и „създаден в съответствие със закона” са изисквания само към съдебни органи.

Не е необходимо полицейските или прокурорските власти да са безпристрастни, независими или създадени в съответствие със закона. Ако обаче в наказателно-правната система на дадена страна съществува институцията на съдията-следовател или *juge d'instruction*, изискването за безпристрастност може да се отнася и за него (*Vera Fernández-Huidobro v. Spain*, §§108-114); аналогично, когато съдебен помощник на решаващият съдия *de facto* изпълнява важни функции в процеса по вземането на решение, неговите лични интереси от изхода на делото могат да повлияят на безпристрастността на съда (*Bellizzi v. Malta*, §§57-62).

Трибунал, “създаден в съответствие със закона”

Тази разпоредба, по принцип, разглежда въпроса дали конкретен дисциплинарен или административен орган, произнасящ се по спор, има характеристики на „трибунал” или „съд” в самостоятелния смисъл на чл. 6, макар и по националната система да не се нарича „трибунал” или „съд” (*H. v. Belgium*, §§50-55). Това е единствената разпоредба на чл. 6, която изрично препраща към националния закон, като позволява на Съда в определена степен да разгледа „законността”. Едновременно с това, съществува силна презумпция, че националните съдилища познават по-добре правилата относно подведомствеността и ако въпросът за подведомствеността е надлежно разгледан на национално ниво, Съдът по-скоро би се съгласил с решението на националните съдилища относно компетентността на органа да разгледа делото (*Khodorkovskiy (No. 2) v. Russia, dec.*).¹³

* Английският текст на Конвенцията „независим и безпристрастен трибунал”, на български е преведен „независим и безпристрастен съд” - бел. прев.

¹³Виж също по-горе, стр. 21, **Право да се заведе дело, да се претендират вреди и да се получи съдебно решение** и стр. 23, **Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности**.

Органи, за които е намерено, че не са „трибунал, създаден в съответствие със закона”

Съдебни заседатели, избрани да участват в конкретно дело без спазване на законовите изисквания за теглене на жребий и след изтичане на приложимите срокове (*Posokhov v. Russia*, но виж *Daktaras, dec.*, за по-честото тълкуване на тази норма).

Висящо дело, което председателят на съда разпределил на себе си и го решил същия ден, на неясно законово основание и в непрозрачна процедура (*DMD Group, a.s.*).

В случаи, когато законът за съдебните заседатели е отменен и преди да е приет нов, съдебните заседатели са продължавали да решават дела в съответствие с установената традиция (*Pandjikidze and others*).

Отправната точка е функцията на органа да разрешава въпроси от неговата компетентност въз основа на принципа за върховенство на закона (*Belilos v. Switzerland*, §§62-73), който свидетелства на първо място за липсата на неограничена дискреция у изпълнителната власт (*Lavents v. Latvia*, §§114-121).

Не е нужно органът да е част от обикновената съдебна система и фактът, че той има и други функции, освен съдебните не го поставя непременно извън понятието за „трибунал” (*H. v. Belgium*). Изразът *създаден в съответствие със закона* има за задача да гарантира, че съдебната организация не зависи от дискрецията на изпълнителната власт, а се регулира от закон, произхождащ от парламента.

Не е задължително членовете на органа да са юристи или квалифицирани съдии (*Ettl v. Austria*, §§36-41).

Органът трябва да има властта да постановява задължителни решения (*Sramek v. Austria*, §§36-42), а не само деликатни съвети или мнения, дори и ако нормално такъв съвет бива изпълняван на практика (*Bentham*, §§37-44).

Органи, за които е намерено, че са „трибунал, създаден в съответствие със закона”

Различни професионални дисциплинарни органи, като напр. Съвета на адвокатската колегия, въпреки техните припокриващи се само-регулиращи се, административни, консултативни, дисциплинарни и съдебни функции (*H. v. Belgium*).

Дисциплинарни органи в армията и затвора (*Engel*).

Административни органи, произнасящи се по въпроси, свързани с продажбата на земя (*Ringeisen*) и поземлената реформа (*Ettl*).

Арбитражни органи, произнасящи се по предоставянето на обезщетение за национализация и принудително изкупуване на акции (*Lithgow and others*).

Съд по трудови спорове, по отношение на който, по силата на делегирано законодателство, министър е трябвало да издаде подзаконов нормативен акт относно това къде да бъде установен и каква териториална компетентност да има (*Zand, dec.*);

Конкретен наказателен съд, въпреки оспорената териториална компетентност при обстоятелствата на конкретно дело (*Daktaras, dec.*; но виж също *Posokhov* като един по-скоро рядък пример).

Немски съдилища съдили обвиняем за действия на геноцид, извършени в Босна (*Jorgic v. Germany*).

Специализиран съд, създаден да гледа дела за корупция и организирана престъпност (*Fruni v. Slovakia*).

Компетентността на трибунала трябва да е определена със закон; не е необходимо обаче всеки детайл от съдебното организация да бъде уредена в първичното законодателство (*Zand v. Austria, dec.*). Едновременно с това, е неприемливо позицията и ролята на съдията да бъде уредена само от обичая (*Pandjikidze and others v. Georgia*, §§103-111).

Оценката на понятието за „трибунал, създаден в съответствие със закона”, включва един по-общ преглед на законовата регламентация, въз основа на която е изградена цялата система от въпросните органи; по правило тя не се отнася до прегледа на компетентността на конкретен орган при обстоятелствата на всяко отделно дело – като преоценка на вътрешната законосъобразност на териториалната и йерархическата компетентност на определен съд или на състав на съд, разглеждащ оплакванията на жалбоподателя (*Daktaras v. Lithuania, dec.*; виж също доктрината за *четвърта инстанция*).

Само в някои много изключителни случаи Съдът се е наемал да разгледа понятието за „трибунал, създаден в съответствие със закона“, като включващ вътрешната законосъобразност при определянето на състава на съда; стандартът на доказване в това отношение е много строг и жалбоподателят трябва да докаже пълното отсъствие на законово основание, а не само съмнение или недостатъчната компетентност на конкретен орган или негов член (*Lavents*).

“Независим” трибунал

Понятието за независимост на трибунала донякъде се припокрива с първия елемент („трибунал, създаден в съответствие със закона“), тъй като то е свързано със съществуването на процедурни гаранции, които да отделят съдебната власт от останалите власти и най-вече от изпълнителната (*Clarke v. the United Kingdom*, dec.). Независимостта също така често се тълкува във връзка с „обективната безпристрастност“, без да се прави ясно разграничение между тези два аспекта (*Moiseyev v. Russia*, §§175-185).¹⁴

Изисква се определено структурно отделяне на органа от изпълнителната власт; министър или правителство никога не могат да бъдат считани за „независим“ трибунал (*Bentham*).

Самата възможност изпълнителната власт да има правото да промени решението на органа или да суспендира изпълнението му лишава органа от отличителните черти на „независим“ трибунал (*Van de Hurk v. the Netherlands*, §§45-55).

Фактът, че съдиите в съдилищата в обикновената съдебна система се назначават от изпълнителен орган, какъвто е министърът например, или се финансират при условия и процедури, регламентирани от правителството, не означава, сам по себе си, че тези съдии не биха били „независими“ (*Clarke*, dec.); в този случай е необходим един по-задълбочен анализ на начина на назначаването им, техния мандат и законовите гаранции срещу външен натиск.

Защитата срещу освобождаването от длъжност на членове на трибунала по време на мандата им от изпълнителната власт е необходима последица от тяхната „независимост“, но не е необходимо несменяемостта да бъде формално призната от закона, ако е призната фактически (*Campbell and Fell*).

Органи, за които е намерено, че не са „независим“ трибунал
Военни съдилища с юрисдикция по отношение на цивилни (<i>Incal</i>).
Полицай, който заседава като трибунал с оглед на теоретичната му подчиненост – дори само на външен вид – от по-висшите полицаи, иницирали производството срещу жалбоподателя (<i>Belilos</i> , макар че въпроса за външното впечатление обикновено се отнася към теста за обективната „безпристрастност“; виж по-долу, “Безпристрастен” трибунал)
Двама експерти, участващи в трибунал, проверяващ договор за наем, които са били назначени от асоциации, имащи интерес договорът да бъде продължен при същите условия (<i>Langborger v. Sweden</i> ; виж също тестът “безпристрастност”, по-долу, “Безпристрастен” трибунал).
Смесен съдебен състав, включващ съдебни заседатели (съдебни помощници), без достатъчно гаранции за тяхната независимост, като напр. гаранции срещу преждевременно прекратяване на мандата им или забрана да решават дела, по които страни са онези, от името на които са били назначени (<i>Luka v. Romania</i>).
Военен трибунал, в който съдиите са били назначени от ответника (Министерство на отбраната) и са били финансово зависими от него, с оглед по-конкретно на ролята на министерството при разквартируването на офицерите (<i>Miroshnik v. Ukraine</i>).
Нарочна комисия, с разследващи и съдебни функции, провеждаща дисциплинарно производство срещу финансово дружество (<i>Dubus S.A. v. France</i>).
Вещи лица към полските съдилища, които могат да бъдат отстранявани от длъжност по решение на министъра на правосъдието, с оглед липсата на адекватни гаранции, защитаващи вещите лица от произволно упражняване на това министерско правомощие (<i>Henryk Urban and Ryszard Urban</i>).

¹⁴Виж също стр. 34, “Безпристрастен” трибунал.

Няма регламентиран минимум на продължителността на мандата, относително краткият, но въпреки това приемлив срок от три години в дисциплинарен орган в затвора вероятно е долната граница (*Campbell and Fell*).

Система, която допуска смесените състави от професионални съдии и съдебни заседатели (съдебни помощници), ще е съвместима с изискването за независимост, само ако съществуват гаранции за независимостта на съдебните заседатели, включително защита срещу преждевременно отстраняване от длъжност или забрана да решават дела, по които е възможно страните да са имали участие при назначаването на съдебните заседатели (*Luka v. Romania*, §§55-61).

Съдът често е подчертавал значимостта на външното впечатление за независимост – т.е. дали един независим наблюдател възприема органа като „независим трибунал” (*Belilos*). Въпросите за външното впечатление по конкретно дело обикновено се разглеждат в рамките на теста за обективна „безпристрастност” (*Daktaras v. Lithuania*, §§30-38), но в няколко редки изключения са били разгледани от гледната точка на „независимостта” – по-точно когато казусите не са били решавани от съдилищата от обикновената съдебна система, а от специализирани трибунали (*Belilos*).

Процедурата по избор на съдии, които да заседават в състава по конкретно дело може също да постави под съмнение тяхната независимост. В *Moiseyev* (§§175-185) Съдът е намерил нарушение на изискванията за „независимост” и „безпристрастност”, защото членовете на състава са били заменени (по решение на председателя на съда) 11 пъти, а само на два пъти решението за промени е било мотивирано. В *DMD Group, a.s.* (§§62-72) много подобна ситуация е била разгледана от гледна точка на изискването за „трибунал, създаден в съответствие със закона”.

Органи, за които е намерено, че са „независим” трибунал

Индустриален трибунал, изпълнението на чийто решения зависи от дискрецията на изпълнителната власт (*Van de Hurk*).

Дисциплинарен орган в затвора, чийто членове се назначават от министъра, но не получават никакви инструкции по отношение на съдебните им функции (*Campbell and Fell*).

Трибунал, определящ обезщетения, в който двама от членовете са назначени от министър – ответник в разглежданото производство – но страните са били консултирани преди това и не са възразили срещу назначенията (*Lithgow and others*).

Специализиран поземлен трибунал, в който участват държавни служители, които са задължени по закон да действат независимо (*Ringeisen*).

Военен трибунал с юрисдикция по отношение на страните, които са военнослужещи (*Incal v. Turkey*; но да се сравни с *Miroshnik v. Ukraine*).

Смесен военен съд, в който участва граждански съдия, а обвиняемият е имал правото да възразява срещу определени назначения в органа (*Cooper v. the United Kingdom*).

Финансирането, което съдилищата получават от държавния бюджет, само по себе си, не дава повод за съмнение в тяхната независимост, освен в случаите когато ответник е държавата и може да се установи причинно-следствена връзка между получаваното от съда финансиране и конкретното дело (*Porubova v. Russia*, dec.).

Когато се постави под съмнение независимостта и безпристрастността на председателя на съда, не би имало нарушение на чл. 6, § 1, ако председателят не е участвал лично в разглеждането на делото и не е давал на другите съдии конкретни указания по приложението на закона, дори ако той е наблюдавал прилагането на строгите правила по разпределението на делата и е назначил съдията докладчик и освен това играе важна роля при оценката на работата на съдиите и при търсенето на дисциплинарна отговорност.¹⁵

Липсата на независимост на долния съд, не може да бъде поправена от „независимостта” на по-горния (въззивен) съд, освен ако последният не обсъди в решението си конкретно въпроса за независимостта (*Henryk Urban and Ryszard Urban*, §§47-56).

“Безпристрастен” трибунал

Докато понятието за „независимостта” на трибунала изисква структурна проверка на законовите и институционалните гаранции срещу намеса в съдебните дела от страна на другите власти, „безпристрастността” налага проверка на независимостта на съда *vis-à-vis* страните по конкретното дело (*Piersack*). Участието дори на един предубеден съдия в състава може да доведе до заключение за нарушение на изискването за безпристрастност, дори и ако няма причини за

¹⁵*Parlov-Tkalčić v. Croatia*, § 81-97, макар това дело да е разгледано от гледна точка на „безпристрастност”, по подобен начин на *Daktaras* и на другите сходни дела, споменати на стр. 50 ff.

съмнение в безпристрастността на останалите (или на мнозинството от останалите) съдии (*Sander v. the United Kingdom*, §§18-35).

„Безпристрастност” означава липса на предубеденост или предразсъдъци по отношение на страните. Тестът за безпристрастност съществува в две форми: *субективен тест* и *обективен тест* (*Piersack*).

Субективният тест изисква по-високо ниво на индивидуализация/каузална връзка, необходимо е да се докаже лична предубеденост на член на трибунала *vis-à-vis* една от страните; личната безпристрастност се презюмира, освен ако няма доказателство за обратното (*Piersack*). Примери за липса на субективна безпристрастност:

- ✧ Публични изявления на първоинстанционния съдия, в които прави оценка на качеството на защитата и възможния изход от наказателното дело (*Lavents*; на тези на основания по делото е намерено нарушение на презумпцията за невиновност), или дава негативна оценка за жалбоподателя (*Olujić*, §§56-68);
- ✧ изказване на съдиите в залата, че са „дълбоко обидени”, когато налагат наказание на жалбоподателя – адвокат, за обида на съда (*Kyprianou*, 118-135, където Съдът също не намира, че възниква отделен въпрос във връзка с презумпцията за невиновност);
- ✧ Твърдение в постановление на съдия следовател за привличане на жалбоподателя като обвиняем, че има „достатъчно доказателства за вината на жалбоподателя”, в последствие същия съдия гледа делото и осъжда жалбоподателя (*Adamkiewicz v. Poland*, §§93-108).

Трибунали, за които е намерено, че не са безпристрастни (обективен тест)

Съдия по наказателно дело, който преди това е бил ръководител на отдела в прокуратурата, водещ разследването срещу обвиняемия (*Piersack*).

Съдия по наказателно дело, който преди това е участвал като съдия-следовател по същото дело (*De Cubber*).

Първоинстанционен съдия, който преди това е постановявал продължаване срока на задържането под стража, позовавайки се на сериозните доказателства срещу жалбоподателя (*Hauschildt*); но безпристрастността не се поставя под въпрос, само заради предишно продължаване на задържането (*Perote Pellon v. Spain*).

Съдии, които едновременно обвиняват и осъждат в една съкратена процедура за обида на съда (*Kyprianou*).

Намеса от по-висш съдия, предявил жалба *sui generis*, който е определил състава в касационната инстанция, но самият той не участвал в състава (*Daktaras*).

Липса на достатъчно гаранции за защита на по-долния съд от натиск за постановяване на определено решение, упражняван от по-горните съдилища (*Salov*).

Съд, който се произнася по нормативен акт, и чийто членове преди това са участвали при изготвянето на законопроекта и са давали съвещателно мнение (*Procola*, но виж *Kleyn*).

Съдия, във висша инстанция, който преди това в същото производство пред по-долна инстанция, е бил юридически съветник на опонентите на жалбоподателя (*Mežnarić v. Croatia*).

Съдия, който преди това е консултирал съпруга на жалбоподателката по финансови спорове с банка, в последствие разглежда иск срещу същата банка (*Sigurdsson*, но виж *Pullar, dec.*).

Няколко съдебни заседатели, членове на политическа партия, която е била принципния обект на твърдян клеветнически материал (*Holm*, но виж *Salaman, dec.*).

Съдебни заседатели, които преди това са правили расистки шегги по отношение на жалбоподателя, въпреки факта, че тези обидни изявления по-късно са били опровергани като неуместни от направил ги съдебен заседател и от целия състав (*Sander*).

Прокурор, говорещ си неофициално със съдебните заседатели по време на почивка, председателстващият състав не е разпитал заседателите за естеството на разговора и за възможния ефект, който той би могъл да има върху мнението на заседателите (*Farhi*).

Блиски семейни връзки (чичо-племенник) между съдия и адвокат на ответната страна (*Micallef v. Malta*).

Двама членове на решаващият съд, които по-рано са определяли или изменяли мерките за неотклонение – включително задържане под стража – позовавайки се на основание, непосочено в искането на прокурора за задържане и от което се подразбира, че те намират за достатъчни доказателствата срещу жалбоподателя (*Cardona Serrat v. Spain*).

Исключително негативна медийна кампания, отразяваща процеса срещу двама малолетни, съчетана с липсата на ефективно участие на подсъдимите (*T. and V. v. the United Kingdom*, §§83-89; виж също изискването за Ефективно участие по-долу).

Обективният тест за безпристрастност изисква по-ниско ниво на индивидуализация/причинна връзка и, следователно, тежестта на доказване за жалбоподателя не е толкова сериозна. *Външното впечатление* за предубеденост или легитимното съмнение за липсата на предубеденост, е достатъчно от гледна точка на обикновения разумен наблюдател (*Piersack*). За разлика от субективния тест, твърдение за липса на обективна безпристрастност създава оборима презумпция в полза на жалбоподателя, която може да бъде оборена, само ако ответната държава докаже, че съществуват достатъчни процесуални гаранции, които изключват всяко едно легитимно съмнение (*Salov v. Ukraine*, §§80-86; *Farhi v. France*, §§27-32).

Легитимни съмнения в безпристрастността могат да възникнат в резултат на предишни трудово-правни отношения на съдията с една от страните (*Piersack*), преплитането на прокурорски и съдебни функции, изпълнявани от едно и също лице на различни етапи на производството (*De Cubber v. Belgium*, §§24-30), опит за участие на едни и същи съдии в различни съдебни инстанции (*Salov*), намеса от страна на неучастващ в състава съдия (*Daktaras*), припокриване на законотворчески/съвещателни и съдебни функции (*Procola*, §§41-46), семейни, бизнес или други предишни отношения между страна и съдията (*Sigurdsson v. Iceland*, §§37-46), еднакви социални навици и практики, като религиозна принадлежност на страна и член на трибунала (*Holm v. Sweden*, §§30-33).

Въпреки това, трябва да бъде доказано, че съществува достатъчно сериозна причинно-следствена връзка между факта, за който се твърди, че поставя под съмнение обективната безпристрастност на трибунала от една страна, и фактите, които трябва да се преценяват (*Kleyn v. the Netherlands*, §§190-202) или лицата (*Sigurdsson*), участващи по конкретното дело, от друга. В резултат, сама по себес си принадлежността на член на трибунала към определена социална група или общност – като напр. членство в една и съща политическа партия или вероизповедание с една от страните по делото – не е достатъчна, за да се обоснове основателността на съмнението по обективния тест; дори за обективния тест е необходимо наличието в достатъчна степен на индивидуализация/причинна връзка на твърдяната предубеденост на трибунала (сравни, например, различните изводи при сходни обстоятелства в *Holm* и *Salaman v. the United Kingdom*, dec.; *Sigurdsson* и *Pullar v. the United Kingdom*, dec.; виж примерите в таблиците).

По-сериозното ниво на индивидуализация на основателното съмнение, възникващо у разумния наблюдател понякога размива разликата между обективния и субективния тест (*Sander*, §§22-35).

Трибунали, за които е намерено, че са безпристрастни

Случаи, когато същият съдия разглежда делото на първа инстанция след връщането му от апелативния съд (*Stow and Gai v. Portugal*);

Случаи, когато членове на съда се произнасят по нормативен акт, като преди това са давали становище по законопроекта, довел до приемането на акта, но не и по детайлите на законопроекта, които са относими към последващия спор (*Kleyn*);

Участие на лекари в медицински дисциплинарен трибунал, които са били членове на професионално сдружение, на членството в което ответниците се противопоставят (*Le Compte, Van Leven and De Meyere*);

Случаи, при които съдът преди това е разглеждал последователно подобни или относими дела и може да създаде определена практика в това отношение (*Gillow*);

Случай, когато съдия, член на франкмасонска ложа е трябвало да се произнесе по валидността на завещание, изготвено от франкмасон в полза на друг член на същата ложа, а не на жалбоподателя (<i>Salaman, dec.</i> ; но виж <i>Holm</i>);
Случаи, когато един от съдебните заседатели преди това е работил за основен прокурорски свидетел по наказателно дело – липса на достатъчна причинно-следствена връзка, с оглед факта, че заседателят е бил уволнен от тази служба (<i>Pullar, dec.</i> , но виж <i>Sigurdsson</i>);
Случай, когато съдията е дал на съдебните заседатели подробни и ясни указания да игнорират негативното обществено мнение за жалбоподателя (<i>Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (No. 1), dec.</i>);
Случаи, когато един от съдебните заседатели, чиято безпристрастност се оспорва, е участвал в състава за кратко и бързо е бил отстранен от производството, в резултат на което решението е постановено без участието на този съдебен заседател (<i>Procedo Capital Corporation v. Norway</i>);
Случаи, когато съдебен помощник на председателя на състава е работил по-рано като консултант на едната от страните, с оглед на липсата на доказателство, че този помощник има каквато и да било отношение към конкретното дело (<i>Bellizzi</i>).

Макар по принцип да е било заявявано, че една изключително враждебна медийна кампания, отразяваща наказателно дело, може да повлияе негативно на справедливостта на производството и на безпристрастността на съдебните заседатели (*Hauschildt v. Denmark*, §§45-53) и в по-малка степен на безпристрастността на професионалните съдии (*Butkevičius v. Lithuania, dec.*), все още не е изработен тест какво позитивно задължение възниква за съдилищата или за другите държавни органи в това отношение.¹⁶ Когато председателстващият съдия укаже на съдебните заседатели, че трябва да игнорират медийното отразяване на събитията и начина, по който бива описван в пресата обвиняемия – като също непрестанно предупреждава журналистите, че трябва да зачитат справедливостта и презумпцията за невинност – по чл. 6 не възниква проблем (*Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (No. 1) v. the United Kingdom, dec.*, §§36-40).

Недвусмислени декларации за виновност, направени от съдия преди осъждането, са доказателство за нарушение на чл. 6, § 1 в частта за субективна безпристрастност и освен това за нарушение на презумпцията за невинност по чл. 6, § 2 (*Lavents; Kuprianou*).¹⁷ По повечето дела обаче констатация за нарушение на чл. 6, § 2 в резултат на изявления на съдията ще има предимство като *lex specialis* и ще направи ненужно разглеждането по чл. 6, § 1, освен ако въпросното изявление не представлява недвусмислена декларация за виновност, в който случай проверката на безпристрастността ще е по-уместна (*Kuprianou*).

Изразено подозрение в акт на съда, чиято формулировка не е достатъчна, за да представлява нарушение на презумпцията за невинност по чл. 6, § 2, може все пак да е достатъчна за да компрометира съдията като предубеден от обективна гледна точка по чл. 6, § 1 (*Hauschildt*) или дори от субективна гледна точка, когато са коментирани личностни характеристики на подсъдимия и написаното, отива отвъд процедурните изисквания (*Kuprianou*).¹⁸

Решение на съдия да откаже освобождаването под гаранция на обвиняем не означава непременно, че този съдия не следва да разглежда делото по същество; когато обаче законът изисква съдията, налагащ задържането под стража да има обосновано подозрение, че лицето е извършило престъплението, за което е обвинявано, този съдия не може да заседава в основното производство (*Ekeberg and others v. Norway*, §§34-50). Съдията, който постановява мярката задържане под стража трябва да е изключително внимателен при формулирането на решението си. Няма предубеденост, ако на досъдебната фаза съдията само описва „състояние на подозрение“ срещу подсъдимия. Този съдия обаче ще е предубеден от гледна точка на чл. 6, ако в решението си, с което отказва освобождаването под гаранция, препраща – подробно и недвусмислено – към участието на жалбоподателя в извършеното престъпление и към наличието на достатъчно материали, „доказващи вината“: следователно този съдия не може да участва в производството по същество (*Chesne v. France*, §§34-40).

¹⁶Виждат също за ефекта от прекалената публичност, делото *T. and V. v. the United Kingdom* (§§ 83-89); и стр. 60, **Ефективно участие, по-долу**.

¹⁷Виждат също по-долу, стр. 63, **Член 6, § 2: презумпция за невинност**.

¹⁸Виждат също по-долу, стр. 63, **Член 6, § 2: презумпция за невинност**.

„Справедлив” процес

Резюме

Основната отлика на изискването за „справедливост” от всички останали елементи на чл. 6 е, че то обхваща производството в цялост и въпросът дали едно лице е имало „справедлив” процес се преценява чрез кумулативен анализ на всички етапи, а не само на конкретен случай или процедурен пропуск; в резултат, допуснати пред една инстанция грешки могат да бъдат поправени на по-късен етап (*Monnell and Morris v. the United Kingdom*, §§55-70); но виж също по-горе, стр. 9).

Понятието „справедливост” е също автономно от начина, по който националната процедура тълкува едно нарушение на приложимите правила и закони (*Khan*, §§34-40), в резултат на което процедурна грешка, представляваща нарушение на националното производство – дори това нарушение да е флагрантно – може сама по себе си да не доведе до „несправедливо” производство (*Gäfgen v. Germany* [GC], §§162-188); и, *обратно*., нарушение на чл. 6 може да бъде констатирано дори националният закон да е бил спазен.

От друга страна, по делото *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain* (§§67-89), което е по-скоро изключение, е било постановено, че вътрешното производство е било несправедливо, заради кумулативния ефект на различни процедурни нарушения – въпреки, че всяко едно нарушение по отделно не би могло да убеди Съда, че производството е било „несправедливо”.

В съответствие с принципа за субсидиарност, чл. 6 не позволява на Европейския съд по правата на човека да действа като четвърта инстанция – а именно да установява фактите по делото или да преразглежда твърдени нарушения на националния закон (*Bernard*, §§37-41), нито пък да се произнася по допустимостта на доказателствата (*Schenk*, §§45-49).

Член 6 установява една много силна презумпция относно истинността на фактите, така както те са възприети от националните съдилища, освен ако в националното производство не са били засегнати в същността си изискванията по чл. 6, например в случаите на провокация към престъпление (*Ramanauskas* [GC], §§48-74).

При прецизирането на конструкцията на чл. 6 като право, търпящо ограничения, Съдът прилага своего рода пропорционален тест, известен също като тест *същността на правото* – например когато по отношение на маловажните деяния от наказателна гледна точка (простъпки или т.нар. „административни нарушения” в някои Европейски правни системи) прилага в различна степен правото на обвиняемия да не се уличава в престъпление в сравнение с правилата, приложими към разследването на по-тежки престъпления (*O’Halloran and Francis*, §§43-63); или когато утвърждава по-нисък стандарт на защита на принципа за равенство на средствата в гражданските дела в сравнение с наказателните (*Foucher*, §§29-38; да се различава от *Menet*, §§43-53).

„Справедливостта” по смисъла на чл. 6 в основна степен зависи от това дали на жалбоподателя са предоставени достатъчно възможности да изложи своята претенция и да оспори доказателствата, които счита за неистински, а не дали националните съдилища са достигнали правилно или грешно решение (*Karalevičius*, dec.).

С оглед телеологично тълкуване на чл. 6, „справедливост” включва следните неизрично формулирани изисквания за наказателни и граждански дела:

- ✧ състезателно производство (*Rowe and Davis*)
  - ✧ равенство на средствата (*Brandstetter v. Austria*, §§41-69)
  - ✧ присъствие на заседанията (*Ekbatani v. Sweden*, §§24-33) и публичност (*Riepan v. Austria*, §§27-41)
- „Справедливост” освен това включва допълнителни неизрично формулирани изисквания по наказателни дела:

- ✧ защита от провокация към престъпление (*Ramanauskas*)
- ✧ право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление (*Saunders v. the United Kingdom*, §§67-81)
- ✧ право на всеки да не бъде експулсиран или екстрадиран в страна, където би могъл да се сблъска с флагрантен отказ на справедлив процес (*Mamatkulov and Askarov*, §§82-91).

Принцип на състезателното производство

Изискването за „състезателно” производство по чл. 6 включва това всяка страна да има възможност да се запознае и да коментира по време на процеса представените от другата страна становища или доказателства. „Състезателност” по същество означава, че относимите материали или доказателства са били предоставени и на двете страни (*Ruiz-Mateos v. Spain*). Това по-скоро ограничително разбиране на Съда на термина „състезателно” (*adversaire*) производство се извежда от френската правна система и не изисква създаването на една напълно състезателна система (нито в гражданското, нито в наказателното право) при представяне на доказателствата и боравене с тях, подобно на системата, съществуваща в страните от общото право. Въпреки че Съдът много пъти е потвърждавал годността на двете правни системи* да съществуват в съответствие с различните стандарти на чл. 6, някои особености на системата със засилено служебно начало – напр. по

* От една страна т.нар. състезателна система където съдът не може да събира служебно доказателства, и от друга страна, тази със служебно начало, където съдът има централна роля при установяването на истината и е длъжен да събира доказателства – бел. прев.

отношение на ограничените възможности на страните да призовават свидетели – са били причина за нарушаване на принципа на „справедливост“ (*Vidal*, §§32-35).¹⁹

Макар че правилата за допустимост на доказателствата следва да са дефинирани в националния закон и националните съдилища са тези, които преценяват доказателствата, при прилагането на чл. 6 имат значение характера на приетите доказателства и начинът, по-който те биват обсъждани от националните съдилища (*Schenk*).²⁰

Трябва да е предоставен достъп до материали, които са „жизненоважни“ за изхода на делото (*McMichael v. the United Kingdom*, §§78-82); достъпът до по-маловажни доказателства може да бъде ограничен.

В наказателния процес изискването за „състезателно“ производство по чл. 6, § 1 обикновено се припокрива с правата на защита по чл. 6, § 3, като правото да се разпитват свидетели. Поради това твърдения за нарушения на тези разпоредби обикновено се разглеждат във връзка едно с друго (*Bricmont v. Belgium*, §§76-93).

Едно по-специфично изискване за „състезателност“ на наказателния процес изисква на защитата да бъдат разкрити доказателствата за или против обвиняемия; правото на разкриване обаче не е абсолютно и може да бъде ограничено с цел да бъдат защитени секретни методи на разследване или самоличността на агент или свидетел (*Edwards v. the United Kingdom*, §§33-39).

Използването на секретни материали може да е неизбежно, например, когато се касае за мерки за защита на националната сигурност или антитерористични мерки (*Khan*, §§34-40). Обаче преценката дали да се разкрият материали на защитата или не, не следва да бъде правена самостоятелно от прокуратурата. За да е съобразен с чл. 6, въпросът за неразкриването на доказателства трябва да а) бъде поставен пред националните съдилища на всяка инстанция, б) е одобрен от националните съдилища чрез преценяване на баланса между обществения интерес и интересите на подсъдимия - и неразкриване да бъде допуснато само, когато то е било абсолютно необходимо (*Rowe and Davis*).

Съдебните власти трябва да компенсират в достатъчна степен затрудненията, причинени на защитата от неразкриването на дадени доказателства, чрез спазването на законови процедури (*Fitt v. the United Kingdom*, §45-46). Такива процедури могат да включват предоставяне на защитата на резюме на засекретените доказателства (*Botmeh and Alami v. the United Kingdom*, §§42-45).

Нарушение на принципа за състезателност на производството
Недопускане представянето на становище в „гражданско“ производство при прегледа на делото пред конституционния съд (<i>Ruiz-Mateos</i>).
Липса на достъп на жалбоподателите до социални доклади, които са приети за „жизненоважни“ в производство по упражняване на родителски права и които са били обсъдени от съдилищата (<i>McMichael</i>).
На решаващият съдия му е било отказано да разгледа секретни доказателства, за да потвърди забраната за разкриването им, въпреки, че това е можело да бъде поправено от въззивната инстанция (<i>Dowsett v. the United Kingdom</i>).
Въззивни съдии, които не са разгледали секретно доказателство при произнасянето си относно неговото неразкриване (<i>Rowe and Davis</i>).
Унищожаване преди внасянето на делото в съда на оригиналите на чекове, за които се твърди, че са били фалшиви – заварени техни копия са били „основното доказателство“ срещу жалбоподателя (<i>Georgios Papageorgiou</i>).
Недопускане от съдията по делото на дори частично разсекретяване на материали, които са били в състояние да поставят под съмнение законността на подслушването на жалбоподателя (<i>Mirilashvili v. Russia</i> ; виж също по-долу, Равенство на средствата)
Значителна част от делото класифицирана като „строго секретно“ от прокурор, като защитата не е имала възможност да се запознае с нея по друг начин, освен в деловодството на съда, и да прави копия или да си води бележки (<i>Matyjek v. Poland</i> ; виж също по-долу, Равенство на средствата).

Така изискването за „състезателност“ по смисъла на чл. 6 води до анализ на качеството на националното производство – като например възможността на защитата да възразява срещу неразкриването на доказателства и пред първата, и пред

¹⁹Виж също по-долу, стр. 40, Равенство на средствата и стр. 75, Право да се разпитват свидетели.

²⁰Виж също по-долу, стр. 57, Право на мотивирано съдебно решение и на достоверни доказателства.

въззивната инстанция (*Rowe and Davis*) и задължението на националните съдилища да преценяват баланса на интересите – но не и до проверка доколко е било правилно решението на съдилищата да не разкриват материали, тъй като Съдът не е в позиция да преценява абсолютната необходимост при условие, че няма поглед върху въпросните секретни материали (*Fitt*).

Наред с това, тестът за абсолютната необходимост да не се разкриват доказателства – съчетан с установените ограничения на употребата на други форми на секретни средства, като анонимни свидетели (*Doorson v. the Netherlands*, §§66-83) – предполага, че всяко не-разкриване ще е съвместимо с изискването за „състезателност“ само дотолкова, доколкото това доказателство не е използвано в решаваща степен за обосноваването на осъждането (*Doorson*), нито е решаващо доказателство по случая (*Georgios Papageorgiou v. Greece*, §§35-40).²¹

Когато е невъзможно да се разкрият всички доказателства срещу подсъдимия (когато това например ще е в нарушение на сериозен обществен интерес в контекста на борбата срещу тероризма), правата на защита могат да бъдат компенсирани с назначаването на нарочен адвокат, който може да представлява подсъдимия, без обаче да му съобщава „секретните“ елементи от материалите, които прокуратурата отказва да разсекретги. Поне част от най-съществената информация относно инкриминиращите материали трябва да бъде предоставена, както на адвоката, така и на обвиняемия.²²

Колкото по-важна роля играе секретното доказателство за осъждането, толкова по-вероятно е чл. 6 да изисква то да бъде разкрито (*Fitt*).

По чл. 6 не би се приело не-разкриване на доказателства – дори и да е било надлежно разгледано от съдилищата - когато то може да попречи на подсъдимите да докажат тезата, която се опитват да защитят, напр. че са били провокирани от полицията (*Edwards and Lewis v. the United Kingdom*, Решение на отделението от 2003 г., §§49-59).

Липса на нарушение на изискването за „състезателност“ на производството

Неразкриване на доказателство, разгледано от съдията на първа инстанция и от апелативните съдии, което не е било съществено за тезата на обвинението (*Fitt*).

Частично разсекретяване на секретни материали на нарочен адвокат в производство свързано с тероризъм, където предоставените на подсъдимия доказателства са били достатъчно подробни, за да позволят на жалбоподателите да се защитават сами ефективно (*A. and others v. the United Kingdom* [GC]).²²

Равенство на средствата

„Равенството на средствата“ изисква на всяка страна да бъдат предоставени разумни възможности да представи делото си при условия, които не я поставят в съществено по-неблагоприятно положение *vis-à-vis* другата страна (*Brandstetter*).

Макар „равенството на средствата“ по същество да означава равни процедурни възможности за излагане на случая, то обикновено се припокрива с изискването „състезателност“ – като второто, съгласно по-скоро стеснителното разбиране на Съда, касае достъпа до и познаването на доказателствата²³ – и от установената практика на Съда не е ясно дали тези принципи всъщност имат съществуване независимо един от друг (но виж *Yvon v. France*, §§29-40). Спокойно може да се каже, че случаи на неразкриване на доказателства на защитата²⁴ могат да бъдат анализирани от гледна точка и на изискването за състезателен характер на производството (възможност да се знаят и проверяват доказателствата пред съдията), и на гаранцията за „равенство на средствата“ (възможност да се знаят и проверяват доказателствата при равни условия с другата страна).

По някои граждански дела не би изглеждало неуместно да се погледне на въпроса за възможността на достъп и оспорване на доказателствата също и като част от общото изискване за „достъп до съд“ (*McGinley and Egan v. the United Kingdom*).²⁵ В *Varnima Corporation International S.A. v. Greece* (§§28-35), например, националните съдилища са приложили два различни преклузивни срока към жалбите на двете страни (компанията жалбоподател и държавата), недопускайки тази на жалбоподателя и приемайки, тази подадена от властите.

Незначително неравенство, което не засяга справедливостта на производството като цяло, не накърнява чл. 6 (*Verdú Verdú v. Spain*, §§23-29). Наред с това, като общо правило, страната е тази, която трябва да реши дали да коментира становище,

²¹Виж обаче *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, §§120-165; и стр. 107, **Право да се разпитват свидетели**.

²²Виж, в контекста на изискването за „състезателност“ като част от неизрично формулираните изисквания на правото на бързо произнасяне по задържането по чл. 5, § 4 от Конвенцията, *A. and others v. the United Kingdom* [GC], §§212-224; *Kurup v. Denmark*, дес.; и по-долу, стр. 100, **Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат**, за други допустими ограничения на контактите между клиент и адвокат.

²³Виж по-горе, стр. 38, **Принцип на състезателното производство**

²⁴Виж по-горе, стр. 39.

²⁵Виж също по-горе, стр. 21, **Достъп до съд**.

внесено от друг участник в процеса, без значение какъв ефект в действителност би могло да има то върху съдиите. (*Ferreira Alves (No. 3) v. Portugal*, §§35-43).

Въпреки че няма изчерпателно определение на това какви са минималните изисквания за „равенство на средствата“, трябва да съществуват адекватни процедурни гаранции, съобразени с естеството на случая и съответващи на интересите на страните. Те могат да включват възможности да: а) се представят доказателства; б) се оспорват неблагоприятни доказателства и в) се представят аргументи по разглежданите въпроси (*H. v. Belgium*, §§49-55).

На ответната страна не трябва да бъдат давани допълнителни привилегии, за да изложи тезата си, като например право да се явява пред съда в отсъствието на другата страна (*Borgers v. Belgium*, §§24-29).

Присъствието на прокурор в гражданско производство между две частни страни може да бъде оправдано, ако спорът засяга и обществен интерес или ако една от страните е представител на уязвима група, нуждаеща се от специална защита (*Batsanina v. Russia*, §§20-28).

Нарушение на “равенство на средствата”
На представител на държавата е позволено да пледира пред касационен съд в отсъствието на подсъдимия (<i>Borgers</i>).
Различно прилагане на процесуални срокове за представяне на допълнителни становища пред касационен съд по отношение на различните страни в производството (<i>Wynen v. Belgium</i>).
Отказан достъп до определени доказателства, на които се позовава отсрещната страна в гражданско дело, съчетано с процесуалната привилегия на тази страна да бъде вещо лице по делото (<i>Yvon</i> , припокрива се с изискването за „състезателност“ – виж също по-горе, Принцип на състезателното производство).
По-значима процесуална роля на вещо лице, назначеното от съда (полицейски служител, който не е бил безпристрастен спрямо обвиняемия) от тази на експерта, посочен от защитата, който не е имал право да присъства по време на цялото заседание (<i>Boenisch</i> ; но виж също <i>Brandstetter</i> и Право да се разпитват свидетели, по-долу)
Внезапна и пълна промяна на показания, дадени от назначено от съда вещо лице в хода на едно и също съдебно заседание, което е имало съществено значение за мнението на съдебните заседатели, в светлината на факта, че съдията е отказал да назначи друг експерт (<i>G.B. v. France</i> ; но виж <i>Boenisch</i> , <i>Brandstetter</i> за по-често срещания подход).
Конфликт на интереси между медицински експерти и ответник по гражданско дело, като медицинското заведение е било заподозряно в професионална небрежност (<i>Sara Lind Eggertsdóttir</i>).
Невярно твърдение на едната страна, че не съществуват документи, които биха подпомогнали другата страна (<i>McGinley and Egan</i> – припокрива се с изискването за „състезателност“ – виж също по-горе, Принцип на състезателното производство);
Отказан достъп до досието по делото на досъдебното производство с аргумента, че жалбоподателят е избрал да се защитава сам, а националният закон предвиждал възможност само адвокат да извърши това (<i>Foucher</i> , но виж <i>Menet</i> ; виж също Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата и Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат).
Практически пречки - адвокатът на жалбоподателя бил заставен да чака във фоайето до късно през нощта преди да му бъде позволено да пледира в ранните часове на другия ден (<i>Makhfi v. France</i> ; виж също Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата).
Приемане на закон, който цели да повлияе на изхода на производството, след започването на производството (<i>Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis</i>).
Отказ на съда да изслуша свидетелите на жалбоподателя, макар да е изслушал тези на другата страна и да е приел техните доказателства по темата, която по-рано е била определена от съда като „безспорна“ (<i>Perić v. Croatia</i>).

Допускане от съда като доказателства на протоколите за разпитит на няколко свидетели, изготвени от обвинението на досъдебното производство, но отказ да бъдат приети писмени свидетелски показания, събрани от защитата, последвано от отказ на съда да призове в открито заседание свидетелите на защитата – намерено нарушение в комбинация с чл. 6, §3d (*Mirilashvili*).

Изискването за „равенство на средствата“ се радва на значителна автономия, но не е напълно автономно от националния закон, тъй като чл. 6 отчита присъщите различия на състезателната система – например, до степен, че в тази система страните са тези, които решават кое доказателство да представят или кой свидетел да призоват в процеса – и системата със служебно начало, където съдилищата решават какъв вид и колко доказателства следва да се представят в процеса. Жалбоподател във втората система, например, не може да се позовава на принципа за „равенство на средствата“ или на чл. 6, § 3d, за да призове свидетел по свои избор, който да даде показания в процеса (*Vidal*).²⁶

Съдебната практика по въпроса за вещите лица е доста сложна, защото от една страна те явно биват третираны като всеки друг свидетел (*Mirilashvili*); а от друга – към вещите лица, които имат „по-съществена процесуална роля“ от обикновения свидетел могат да бъдат поставяни допълнителни изисквания за независимост (*Boenisch v. Austria*, §§28-35; *Brandstetter*, §§41-69).²⁶

Може да се поддържа, че не съществува абсолютно право, като такова, на назначаване по собствен избор на вещо лице, което да даде заключение по време на процеса и право на назначаване на допълнително или алтернативно вещо лице. Нещо повече, Съдът традиционно приема, че не съществува право да се изисква безпристрастност от назначено от съда вещо лице, доколкото това вещо лице няма каквито и да било процесуални привилегии, които да са особено неблагоприятни за жалбоподателя (*Brandstetter*).²⁶

В по-новата практика на Съда обаче се поставя по-сериозен акцент върху изискването за неутралност на официалните вещи лица, особено когато становището на вещото лице има решаваща роля в производството (*Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland*, §§55-41). Правото да бъде назначено насрещно вещо лице може да възникне, когато заключенията на първоначалното вещо лице, посочено от полицията, поддържат наказателното преследване и няма друг начин да се оспори това експертно заключение в съда (*Stoimenov v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, §§38-43).

“Равенство на средствата” - липса на нарушение

Поддържане на обвинението от много високопоставен прокурор (*Daktaras, dec.*).

По-съществена процесуална роля на назначеното от съда вещо лице, което било сметено за „неутрално“, въпреки че е било член на институцията, иницирала доклада за търговската дейност на жалбоподателя, довел до разследването срещу него (*Brandstetter*; но виж *Boenisch*).

Отказан достъп до досието по гражданско дело на основание, че жалбоподателят е избрал да се защитава сам (*Menet*, но виж също *Foucher*; и Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата и Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат).

Невърчване на подсъдимия на писмени становища, в които тъжителят само преповтарял аргументите на прокурора (*Verdú Verdú*).

Присъствие на прокурора на „информационна среща“ със съдебните заседатели, на която в присъствието на председателя на съда и на адвокат, прокурорът информирал заседателите за процесуалните правила и за тяхната роля (*Corcuff v. France*).

Прокурор, представляващ държавата по гражданско производство между жалбоподателя, частно лице, и държавно предприятие (*Batsanina*).

Внасяне на списък със свидетели за призоваване в съда от прокурора, докато защитата трябвало всеки път да иска разрешение от съда за призоваването на всеки отделен свидетел (*Ashot Harutyunyan v. Armenia*).

²⁶Виж също по-долу, стр. 75, **Право да се разпитват свидетели.**

Възможно е да има и други изключителни обстоятелства – като внезапна и пълна промяна на заключението, дадено от назначено от съда вещо лице в хода на самото заседание – когато може да възникне проблем относно справедливостта и правата на защита, ако съдът не сметне за необходимо да назначи друго вещо лице, което да даде показания (G.B. v. France, §§56-70).

В наказателния процес изискването за равенство на средствата по чл. 6, § 1 понякога се припокрива с правата на защита по чл. 6, § 3, като например правото да се разпитват свидетели. Следователно, твърдения за нарушение на тези разпоредби се разглеждат взаимосвързано (Bricmont).

По граждански дела, принципът на равенство на средствата допуска повече ограничения, отколкото в наказателните производства, като например ограничение на достъпа до материалите по делото на основание на решението на жалбоподателите да се представяват сами (Menet, Foucher).

Докато правото на правна помощ по граждански спорове не може да бъде изведено като такова от изискванията за „равенство на средствата“ или „достъп до съд“,²⁷ в някои изключителни случаи е било намирано нарушение на чл. 6, § 1, когато на ответници по дело за клевета, непритежаващи финансови средства, е била отказвана правна помощ, а делото е било заведено от много състоятелен жалбоподател – мултинационална корпорация – обслужван от няколко адвоката (Steel and Morris v. the United Kingdom).

Лично присъствие и публичност

Резюме

Макар правото на „публично гледане“ да се извежда от текста на чл.6, случаи от тази категория обикновено се разглеждат под по-общото понятие „справедливост“ (Ekbatani). Този елемент на „справедливост“ се състои от четири неизрично формулирани права:

- ✧ право на открито съдебно заседание и право на подсъдимия и на страните по граждански дела на лично явяване пред съда (Ekbatani);
- ✧ право на ефективно участие (T. and V. v. the United Kingdom, §§83-89);
- ✧ право на публичност или право на жалбоподателя да иска да бъде разрешено на трети лица и на представители на медиите да присъстват в съдебното заседание (Riepan);
- ✧ право съдебното решение да бъде публикувано (Pretto and others v. Italy, §§20-28).

Открити съдебни заседания и лично присъствие

В практиката по Конвенцията не съществува значително разграничение между случаи, когато е присъствал само адвокат (Kremzow v. Austria, §§45-75, макар тези аспекти да биха могли да имат значение за целите на чл. 6, §3 б и с и случаи, когато делото е било разгледано изцяло в писмено производство, в отсъствие на страните (Axen v. Germany, §§28-32). Трудността на това право е в кои ситуации чл. 6 наистина гарантира на жалбоподателя право да присъства лично. Това присъствие предполага открито съдебно заседание (за разлика от писмените производства); не всяко открито съдебно заседание обаче трябва задължително да е публично.²⁸

Когато делото се гледа само от една инстанция и предметът на спора не е „високо технически“ или „чисто правен“, трябва да бъде проведено открито съдебно заседание и писмените процедури не биха били достатъчни (Kootummel v. Austria, §§18-21).

И обратно, по правило писмените процедури пред по-горните инстанции са съвместими с чл. 6. Няма да се изисква провеждането на открито заседание по жалба, когато: а) не се поставя въпрос за достоверността на свидетелските показания, б) не се оспорват фактическите констатации и в) на страните е била предоставена достатъчна възможност да изложат тезите си писмено и да оспорят неблагоприятните за тях доказателства. Наред с това Съдът е този, който следва да определи в крайна сметка дали производството пред въззивния съд е било наистина „високо техническо“ или „чисто правно“ (Schlumpf v. Switzerland, §§66-70; Igual Coll v. Spain, §§28-38).

Съществува напълно самостоятелно изискване страната да присъства пред поне една съдебна инстанция (Göç v. Turkey [GC], §§43-52).

Изискването за явяване пред първа инстанция е близко до абсолютното, макар и да е било заявявано хипотетично, че „изключителни обстоятелства“ могат да оправдаят заобикалянето му (Allan Jacobsson (No. 2) v. Sweden, §§46-49). По дела за маловажни административни простъпки (шофиране с превишена скорост или други пътнотранспортни нарушения), доколкото по тях не е необходимо да се преценява достоверността на свидетелски показания, Съдът е приемал, че не е наложително провеждането на открито съдебно заседание и производството може да бъде писмено (Suhadolc v. Slovenia, дес.).

²⁷Виж по-горе, стр. 21, Достъп до съд.

²⁸Виж също, стр. 47, Публичност на съдебните заседания – присъствие на трети лица и на медиите.

Нарушения на изискванията за открито съдебно заседание или лично явяване
Неявяване на жалбоподателя пред съд – единствена съдебна инстанция – преценяващ валидността на административно решение относно разрешение за строеж (<i>Allan Jacobsson (No. 2)</i>).
Отсъствие на подсъдим пред въззивната инстанция, произнасяща се и по фактите, и по приложението на правото (<i>Ekbatani</i>).
Отсъствие на подсъдим от заседание по негова въззивна жалба срещу присъдата, в което апелативният съд разглежда искане на прокуратурата за налагане на по-тежко наказание (<i>Kremzow</i>).
Отсъствие пред въззивна инстанция на родител, който иска да му се определи режим на контакти с дете (<i>X v. Sweden, 1959</i>).
Отсъствие пред въззивна инстанция на ищец, който иска да му бъде отпусната социална помощ за инвалидност (<i>Salomonsson</i>).
Отсъствие на лишен от права лекар в заседание пред първата инстанция, което не е било поправено чрез явяването му пред въззивния съд, тъй като тази инстанция не е имала правомощието да преразгледа напълно решението на по-долния съд (<i>Diennet</i>).
Недостатъчно категорично установен отказ от право на явяване пред съд на подсъдим, който се е опитвал да се защитава сам на майчиния си език (неофициален език на съда) и е бил предупреден от съда за възможността да загуби правото си на лично участие заради езика (<i>Zana v. Turkey</i>).
Постановяване на оправдателна присъда от по-долната инстанция заради липса на умисъл, като впоследствие горният съд осъжда жалбоподателя без да проведе открито заседание, преценявайки наличието на умисъл у жалбоподателя и неговото поведение, като излиза извън фактическите констатации на първата инстанция (<i>Igual Coll</i>).

Личното присъствие на страните се изисква: а) за да дадат показания, когато са били свидетели на събития от значение за делото (*Kovalev v. Russia*, §§30-38); б) за да може съдията да си направи изводи относно личността на жалбоподателя, неговите възможности и т.н. (*Shtukaturov v. Russia*, §§69-76).

Макар чл. 6 да не гарантира право на обжалване по граждански или наказателни дела само по себе си, той се прилага във въззивното производство чрез едно не-самостоятелно правило – т.е. когато правото на въззивна жалба е гарантирано от националното право,²⁹ дали е нужно присъствието на жалбоподателя пред въззивните съдилища зависи от а) естеството на производството и функциите на въззивния съд (*Ekbatani*, §§24-33) и б) какъв е залогът за жалбоподателя (*Kremzow*).

Явяването пред въззивния съд би било изискуемо, ако този съд разглежда въпроси и по фактите, и по правото и има правомощието напълно да отмени или измени решението на по-долния съд (*Ekbatani*).

Явяването пред въззивния съд би било изискуемо също, ако положението на жалбоподателя може да бъде съществено увредено на въззивната инстанция, дори и когато въззивният съд разглежда само въпроси по приложението на правото (*Kremzow*) или когато, например, преценката за личността на жалбоподателя или неговото здравословно състояние е пряко свързано с формирането на становището на въззивния съд (*Salomonsson v. Sweden*, §§34-40). Личното явяване е необходимо също така, когато въззивен съд отменя оправдателната присъда и дава нова оценка на доказателства, особено когато самият подсъдим е важен източник на фактически доказателства (*García Hernández v. Spain*, §§26-36).

Ако пред първа инстанция производството е било проведено в отсъствието на жалбоподателя, това може да бъде поправено пред въззивната инстанция, само ако въззивният съд има правото да установява фактите, да се произнесе по приложението на правото и напълно да преразгледа решението на по-долния съд (*Diennet v. France*, §§33-35).

Всеки може да се откаже от правото си да присъства в съдебно заседание, но отказът трябва да е направен по недвусмислен начин и да е придружен от минимални гаранции, съизмерими с неговата значимост (*Poitrimol v. France*, §§29-39).

Липса на нарушение на изискванията за открито съдебно заседание или лично явяване

²⁹Виж също, стр. 21, Достъп до съд и също чл. 2 от Протокол No. 7.

Подсъдим по наказателно дело, който не присъства лично (но е представляван от адвокат) по време на заседание пред въззивната инстанция по повод негова жалба за нищожност (*Kremzow*).

Касационен (касаещ само правни въпроси) преглед по гражданско дело, извършен в отсъствието на страните (*Axen*).

Отвѣтник по гражданско дело отсъства, като е отчетено, че не е бил намерен на адреса, посочен от ищите и не може да бъде открит, въпреки усилията на местните власти, *inter alia* чрез съобщения в пресата и издирване от полицията (*Nunes Dias, dec.*).

Правото на присъствие обаче не означава, че властите имат задължението да доведат жалбоподателите в заседание, ако те не покажат, че полагат достатъчно усилия да участват в производството (*Nunes Dias v. Portugal, dec.*). Властите са длъжни да уведомят жалбоподателите за предстоящите заседания, чл. 6 обаче не предоставя на страните в процеса автоматично право да получават съдебните книжа по определен начин, като например с препоръчана поща (*Bogonos v. Russia, dec.*).

Задочните процеси са допустими само доколкото: а) властите са положили достатъчно усилия, за да установят къде е обвиняемият и да го уведомят за предстоящите заседания и б) обвиняемият има правото на възобновяване на производството, в случай че се яви (*Colozza v. Italy, §§26-33; Krombach v. France, §§82-91*).

Ефективно участие

Всяка страна в гражданско производство или подсъдим по наказателно дело трябва да има възможността да участва ефективно в съдебното заседание, което трябва да е организирано при съобразяване с физическото и умственото състояние на страните, с тяхната възраст и други личностни характеристики (*Stanford v. the United Kingdom, dec.*).

Съществува известно припокриване между изискванията чл. 6, §3b, с и е на Конвенцията, тъй като адвокатската защита може да балансира личната неспособност на жалбоподателя да участва ефективно (*Stanford*).

Атмосферата в съдебната зала не трябва да потиска подсъдимия – особено когато делото е придружено от висок обществен интерес – за да може той да се съветва надлежно с адвокатите си и да участва ефективно (*T. and V. v. the United Kingdom*).³⁰

По наказателни дела срещу непълнолетни трябва да заседават специализирани съдилища, компетентни да преценят цялостно и да съобразят надлежно по-неблагоприятните условия, при които се намират тези подсъдими и да адаптират процедурата си в съответствие с това (*S.C. v. the United Kingdom, §§27-37*).

Обстоятелствата по конкретно дело могат да изискват договарящата страна да предприеме позитивни мерки за да позволи на жалбоподателя да участва ефективно в производството – макар все пак този принцип да изглежда ограничен, по принцип, до необходимостта да се гарантира ефективна комуникация между клиента и неговия адвокат, а не до осигуряване на финансови или физически удобства на болни лица, лица с увреждания или други лица в неблагоприятно положение (*Liebreich v. Germany, dec.*).

Задължение на страната е да доведе до знанието на съда, включително на въззивния съд, своето физическо или друго увреждане, за да може съдът да избере най-добрия начин, по който да осигури ефективното ѝ участие (*Timergaliyev v. Russia, §§50-60*).

Когато бъде уведомен за сериозно физическо или психическо увреждане решаващият съд е длъжен да поиска медицинско становище, за да се произнесе относно годността на жалбоподателя да участва ефективно (*Timergaliyev*).

Подсъдим може да участва в съдебно заседание чрез видео-конференцна връзка, но това трябва да е оправдано от наложителни причини (напр. съображения за сигурност). Освен това, системата трябва да функционира добре и да гарантира конфиденциалност на разговорите между подсъдимите и адвокатите (*Marcello Viola v. Italy, §§63-77; Golubev v. Russia, dec.*).

Нарушения на изискването за ефективно участие

11-годишните жалбоподателите са съдени за убийство в обикновено наказателно производство; обстоятелство, утежнено от прекомерната публичност, съпровождаща процеса и пост-травматичното разстройство на жалбоподателите (*T. and V. v. the United Kingdom*).

11-годишен подсъдим с психически увреждания, който не е разбирал добре какъв е характерът на производството и какъв е залогът за него (*S.C. v. the United Kingdom*).

³⁰По въпроса за ефекта на високия обществен интерес върху съдебен процес виж също, по-горе, стр. 32, “Независим” трибунал.

Жалбоподател с увреден слух, на когото не е бил предоставен слухов апарат по време на въззивното производство, съчетано с пропускане на служебните защитници да се явят в съдебното заседание (*Timergaliyev*; но виж *Stanford*).

Липса на нарушения на изискването за ефективно участие

Жалбоподател с увреден слух, който не е можел да чува част от показанията, дадени пред съда, заради лошата акустика в съдебната зала, но седящ далеч от свидетелите, за да е сигурен, че спокойно ще може да дава инструкции на защитника си (*Stanford*; но виж *Timergaliyev*).

Жалбоподател, който е бил под въздействието на антидепресанти по време на процеса, но е отчетена възможността му да се консултира свободно с адвокат (*Liebreich, dec.*).

Публичност на съдебните заседания – присъствие на трети лица и на медиите

Целта на това правило е да защити страните в гражданското производство и подсъдимите по наказателните дела от тайно правораздаване и да гарантира една по-добра видимост на правосъдието, като поддържа доверието на обществото в съдебната власт (*Axen*).

С помощта на тази разпоредба пресата може да упражнява функциите си на обществен пазител, което е гарантирано и от чл. 10 на Конвенцията.

Това безспорно е право, което търпи ограничения, тъй като във формулировката на чл. 6, § 1 са посочени и изключения; но презумпцията трябва да е винаги в полза на откритото заседание и непровеждането на такова трябва да бъде абсолютно необходимо с оглед обстоятелствата по делото – тест за абсолютна необходимост (*Campbell and Fell*, §§86-92).

Чисто „техническият“ характер на делото не е достатъчна причина, за да се изключи публичността (*Vernes v. France*).

По семейни дела, по-конкретно такива с участието на деца, е от съществено значение страните и свидетелите да се чувстват свободни да говорят открито по строго лични въпроси без страх от обществено любопитство или коментар (*B. and P. v. the United Kingdom*, §§32-49).

Макар в повечето случаи да е оправдано провеждането на закрити съдебни заседания по дисциплинарните дела в затворите, това не е така при делата, образувани по нови наказателни обвинения срещу затворници. (*Campbell and Fell*).

Когато новото наказателно производство трябва да се проведе в затвора, властите трябва да предприемат специални мерки за да гарантират, че обществото е информирано за процеса, за това къде ще се проведе той и за факта, че ще е възможно присъствието на публика в залата (*Riepan*, §§25-41).

Освен дисциплинарните дела в затвора нито едно друго производство не следва да се провежда при закрыта врата по дефиниция; съдът трябва да мотивира решението си да изключи публичността дори по дела с участието на страна, принадлежаща към група, чувствителна към публичността; едно общо позоваване на законова разпоредба, защитаваща медицинската информация за пациентите, например, не е достатъчна да изключи публичността по дело за лекарска небрежност, освен ако не е установена разумна връзка между предмета на конкретното дело и статута на жалбоподателя, като член на публично-чувствителна група (*Diennet*).

Пропускът да се проведе открито съдебно заседание пред първа инстанция няма да бъде поправен чрез провеждането на открито заседание пред въззивната инстанция, освен ако въззивният съд има право да извърши пълен преглед на решението на долната инстанция (*Diennet*). Наред с това, не съществува право на открито съдебно заседание пред въззивната инстанция, когато такова е било проведено пред първата инстанция, освен когато въззивният надзор е пълен, а не касае само въпросите за приложението на правото (*Axen*).

Изискването за публичност – липса на нарушение

Закрито съдебно заседание по дело относно местоживеенето на деца с оглед необходимостта страните и свидетелите да говорят за строго лични въпроси (*P. and B. v. the United Kingdom*).

Принципно изискване дисциплинарните дела срещу затворници да се гледат при закрыта врата с оглед на съображения за сигурност и практически съображения, които биха направили всеки друг подход непрактичен – концепция за непропорционалната тежест (*Campbell*

and Fell).

Касационна жалба (повдигаща само правни въпроси), разгледана при закрыта врата, като, първоинстанционното производство е било открито (*Axen*).

Публичност на решението

Съдът не е задължен да прочете цялото си решение в открито заседание; публикуването в писмена форма е достатъчно (*Pretto and others*).

Решението трябва да е достъпно за справка в деловодството на съда (*Pretto and others*).

Фактът, че дадено съдебно заседание е било проведено при закрыти врата в съответствие с чл.6, може да доведе до ограничен достъп по съдебното решение, постановено в това производство, при условие, че това е съчетано с достатъчно гаранции, позволяващи *ad hoc* молба за достъп на трети лица (*P. and B.*).

Това изискване не съдържа никакви финансови или други позитивни задължения за държавата да заплаща за копирането на съдебното решение или да връчи на жалбоподателя препис от решението; в тежест на жалбоподателя е да докаже, че е положил значително усърдие, за да се запознае с мотивите на обжалваното решение, включително запитване до адвокатата си или до деловодството на съда, ако е нужно (*Jodko, dec.*).³¹

Пример за нарушение на изискването за публичност на решението

- ✧ съд, прочел само диспозитива на решението си в открито съдебно заседание и изпратил по-късно цялото решение (включително мотивите) единствено на страните; обществото нямало достъп до архива на съдебното деловодство (*Ryakib Biryukov v. Russia*).

Пример за липса на нарушение на изискването за публичност на решението

- ✧ непостановяване на касационно решение в открито заседание (*Pretto and others*);
- ✧ ограничен достъп на обществото до съдебно решение по дело за местоживеене на дете, съдилищата обаче са имали правото при поискване да предоставят достъп на трети лица, доказали интереса си (*P. and B.*);
- ✧ препис от съдебното решение не е бил изпратен в затвора, където бил държан жалбоподателя с оглед на доказаната липса на активност от негова страна да се снабди с това решение (*Jodko, dec.*).

Особености на “справедливостта” в наказателното производство

Резюме

Три проблемни сфери формират допълнителни неизрично формуирани изисквания за „справедливост” по наказателни въпроси:

- ✧ провокация към престъпление (*Ramanauskas*);
- ✧ право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление (*Saunders*);
- ✧ право на всеки да не бъде експулсиран или екстрадиран към държава, където би могъл да се сблъска с флагрантен отказ на справедлив процес (*Mamatkulov and Askarov*).

Провокация към престъпление

В съдебната практика терминът „провокация” (*Khudobin v. Russia*, §§128-137) е взаимнозаменяем с фразата „полицейско подбуждане” (*Ramanauskas*) – като последният е изведен от френския термин *provocation policière* (*Teixeira de Castro v. Portugal*, §§34-39) – но тези термини явно са със сходно съдържание за целите на Конвенцията.

Докато в практиката си Съдът също използва, взаимнозаменяемо – и донякъде объркващо – в едно и също дело термините полицейско подбуждане и подбуждане, очевидно има съществена разлика между тях и по отношение на правния статут на субекта (полицейското подбуждане касае подстрекаване към извършване на престъпление в контекста на официално

³¹Виж също, по-горе, стр. 23, **Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности**

разследване), и по отношение на фактическата интензивност: докато едно предложение за подкуп може да представлява подбуждане, то не е задължително провокация (*Milinié v. Lithuania*, §§35-41).

За пръв път призната в *Teixeira de Castro*, провокацията още от самото начало, и без съмнение, е призната за лишаваша индивида от правото му на справедлив процес (§39). Понятието за провокация по-късно е дефинирано в *Ramanauskas* (§55) като ситуация, при която държавни служители не се ограничават до разследване на престъпно деяние по един по същество пасивен начин, а упражняват влияние върху субекта, подтиквайки го да извърши престъпление, което иначе не би извършил, с цел да се съберат доказателства и да се повдигне обвинение.

В *Khudobin* Съдът постановява, че всички доказателства, събрани чрез провокация трябва да бъдат изключени (§§133-135; виж, като пример за обратното, обикновения, далеч по резервиран подход към допустимостта на други видове незаконно събрани доказателства *Schenk, Khan и Bykov v. Russia* [GC], §§88-105).

Макар в практиката си Съдът да не заявява изрично, че осъждане при провокация е неправилно, това е едно от редките изключения на изискването за „справедливост“, при което наред с неимуществените вреди, по чл. 41 следва да бъдат присъждани и имуществени вреди (пропуснати ползи) (*Ramanauskas*, §§87-88).

Защитата срещу провокация е абсолютна по своя характер, тъй като дори общественият интерес от борба с организираната престъпност, наркотрафика или корупцията, не могат да оправдаят осъждане въз основа на доказателства, получени чрез полицейско подбуждане (*Teixeira de Castro*, §36; *Ramanauskas*, §§49-54).

Първоначалният подход на Съда при разглеждането на провокацията е смесен и включва субективни елементи – поставяне на въпроса дали жалбоподателят е бил склонен да извърши престъпление преди намесата на агенти под прикритие, където акцентът е върху това как се е развила субективната склонност на лицето под влиянието на тайното разследване – и обективни елементи, като липсата на съдебен контрол над разследването и пропусъкът на полицията да разследва по един по същество пасивен начин (*Teixeira de Castro*, §§36-39).

От решението *Ramanauskas* (§56) насетне субективният тест явно е напълно изоставен, тъй като Съдът е приел за ирелевантно дали разследваният е имал латентно престъпно намерение (дали е бил предразположен към извършването на престъпление) преди намесата на агентите; от значение е дали той е започнал да действа под влиянието на своето латентно престъпно намерение преди разследването. Така за целите на провокацията няма разлика между възникването на престъпно намерение, което преди не е съществувало и разобличаването на съществувало по-рано престъпно намерение, което прави подхода на Съда в основата си обективен.

В *Bannikova v. Russia* (§§66-79) Съдът предлага двустепенен тест, състоящ се от а) материално правен елемент (с обективен подход), където същественият въпрос е дали агентите са останали в границите на „по същество пасивно“ поведение или са ги прекрачили и б) процесуален елемент, където въпросът е дали жалбоподателят е имал възможност да постави ефективно пред съдилищата въпроса, че е бил провокиран и как те са разгледали тази защитна теза.

Примери за провокация към престъпление

Ненаблюдавано разследване, при което двама полицаи са закупили малко количество наркотици от жалбоподател, който е бил с чисто съдебно минало. В случая не е съществувала основателна законна причина за провеждането на операцията (*Teixeira de Castro*).

Осъждане за нарко-престъпление чрез апелиране към хуманитарните инстинкти на жалбоподателя (*Vanyan*).

Липса на основателна законна причина за започване на разследването, жалбоподателят е бил случайна цел, която не е била предварително набелязана за провеждане на операция по закупуване на наркотици (*Khudobin*).

Съдилищата не са отдали значение на ролята в разследването на информатор частно-лице, подбудил жалбоподателя (прокурор) да вземе подкуп. Информаторът първо действал без да уведоми властите, а впоследствие получил разрешение да действа като агент под прикритие (*Ramanauskas*, но виж *Milinié*).

„Материално правният“ елемент на анализа води до повторно разглеждане от Съда на фактите по делото и качеството на националната правна регламентация на секретните операции. Обективният подход на Съда води до един по-скоро сложен кумулативен анализ на различни елементи, включващ проверка на фактите – фокусиращ се върху това дали властите са създали риска един обикновен разумен човек да извърши престъпление под влияние на въпросното разследване – както и една по-строга проверка дали законът възпрепятства властите от използването на неуместни методи, които могат да доведат до провокация и дали изисква от националните съдилища да заемат по-активна роля при предоставянето на защита срещу нея (*Ramanauskas*, §§49-74; *Bannikova*). В това отношение най-относимите елементи, които следва да се отчитат са:

✧ Дали действията на агентите под прикритие, които са довели до извършването на престъпление, са били надлежно наблюдавани, за предпочитане от съдия (*Teixeira de Castro*, §§37-38);

- ✧ Дали власите са имали достатъчно законови основания да започнат разследването, като например да имат конкретен, предварително дефиниран, а не случайно набелязан, субект за разследване (*Khudobin*, §134) и освен това дали разполагат с информация, която да им дава достатъчно основание да подозират, че този субект е въввлечен в престъпна дейност (*Teixeira de Castro*, §§37-38);
- ✧ Дали разследваният е започнал да извършва престъпления – което в крайна сметка е формирало част от доказателствата срещу него - преди намесата на властите (*Eurofinacom v. France*, dec.);
- ✧ Дали разследващите по същество са останали пасивни в рамките на разследването – проверката следва да се прави най-вече с оглед на това до каква степен фактически властите са били намесени (*Ramanauskas*, §71);
- ✧ Дали, когато властите са използвали частно лице като агент по време на разследването, са поели отговорността за мотивите и действията му, за да предотвратят обсебването от негова страна на провокацията (*Ramanauskas*, §§62-65);
- ✧ Когато частен информатор иницира оплакване до властите, твърдейки, че разследваният желание да извърши престъпление, е задължително надлежно да се установи дали този информатор няма скрити мотиви (*Miliniene*, §§37-41);
- ✧ Когато е бил използван частен информатор, целият фактически състав следва да бъде изследван назад във времето до самото начало на престъпното деяние, без значение на кой етап се е намесила държавата; макар да е казано, че властите не могат *ex post facto* да използват резултатите от престъпление, провокирано от частно лице (*Ramanauskas*, §§62-65), остава неясно какви са допустимите граници на провокативните действия на частно лице в първоначалната фаза преди намесата на властите и дали тези граници са различни (по-широки) от позволените при разследване, водено без участието на частни лица (*Miliniene*, §§37-41);
- ✧ Дали властите са останали по същество пасивни може също да бъде установено като се отчете дали са били използвани неуместни методи за упражняване на натиск, като:
  - безочливо подбуждане (*Ramanauskas*, §67);
  - апелиране към човешки инстинкти (*Vanyan*, §§46-47);
  - чрез подбуждането да се цели единствено налагането на по-тежко наказание (*Vanyan*); и, възможно,
  - обещание за неимоверно голяма печалба;
- ✧ Предлагането на разследвания на примамка, необходима, за да бъде довършено едно престъпление – като пари за да може да се докаже, че разследваният наистина има практика да получава подкупи – само по себе си не накърнява изискването за пасивност на разследването (*Miliniene*, §§37-41).
Само ако въпросният „материално правен” елемент на анализа е неубедителен (*Bannikova*), Съдът пристъпва към „процесуален” преглед на възможностите на жалбоподателя да възрази пред националните съдилища, че е бил жертва на провокация, като тук следва да се отчетат следните елементи:
- ✧ националното законодателство трябва да предоставя на жалбоподателя възможност да повдигне въпроса за провокацията по време на процеса срещу него, било то чрез възражение, чрез активна защита или по друг начин (*Ramanauskas*, §69); националните съдилища трябва много внимателно да са разгледали материалите по делото и да са изключили доказателства, събрани чрез провокацията (*Khudobin*, §§133-135);
- ✧ подсъдимият е този, които трябва да постави въпроса за провокацията (*Khudobin*, §69); след това тежестта на доказване и оборване на тезата му преминава върху прокуратурата. (*Ramanauskas*, §70);
- ✧ за да докаже, че твърденията на жалбоподателя, че е бил жертва на провокация са абсолютно неправдоподобни, от прокуратурата се изисква много висок стандарт на доказване; в случай, че остане съмнение, националните съдилища трябва да направят изводи, които не са ясно дефинирани (*Ramanauskas*, §70), но явно предполагат прилагането на определена презумпция за провокация, когато това се подкрепя в достатъчна степен от *prima facie* доказателствата на жалбоподателя; явно изискуемият от прокуратурата стандарт на доказване се намира някъде около стандартът отвъд разумно съмнение, или поне, стандартът ясни и убедителни доказателства.

Примери за липса на провокация

Властите са имали основание да подозират, че жалбоподателят е замесен в операцията и върху него не е бил приложен никакъв натиск за контрабанда на наркотици; разследването е било надлежно контролирано (*Sequiera*, dec.).

Предлаганите от разследващи полицаи незаконни секс-услуги, рекламирани от фирмата на жалбоподателя са представлявали само част от доказателствата срещу нея; освен това тези предложения са били направени след като фирмата на подсъдимия вече е предприела действия по извършване на деянията, за които в крайна сметка е била разследвана (*Eurofinacom*, dec.).

Подкуп, взет от съдия, която била убедена с финансови стимули, предложени от частен информатор, действащ като агент под прикритие; отчетено е наличието на достатъчно законово основание за започване на разследването, а именно оплакване от информатора, че жалбоподателката е поинскала подкуп, последвано от надлежна проверка за липсата на скрити мотиви у информатора; разследването е било контролирано – макар от прокуратурата, а не от съдилищата; и е имало възможност по време на процеса срещу нея жалбоподателката да доказва тезата си, че е била жертва на провокация (*Miliniene*, но виж *Ramanauskas*).

Полицейски информатор „се присъединил” и взел участие в закупуването на наркотици в контекста на притежавани от преди това от властите разговори на жалбоподателката с трето лице относно планираната сделка, отчетено е и проведеното от националните съдилища задълбочено разследване на твърденията за провокация (*Bannikova*).

Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила

Общи принципи

Правото на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление по чл. 6, § 1 възпира обвинението от получаването на доказателства чрез пренебрегване на волята на обвиняемия да не свидетелства срещу себе си. Правото на мълчание не се ограничава само до директно признание за закононарушение, а включва и всяко изявление, което по-късно може да бъде използвано в наказателното производство в подкрепа на тезата на обвинението (*Aleksandr Zaichenko v. Russia*, §§52-60).

В практиката на Съда се срещат три основни типа ситуации, при които се пренебрегва волята на обвиняемия, който е решил да не свидетелства: а) задължения за даване на показания, вменени от закона под страх от санкция (*Saunders*); категорията включва и неправилно разместване на тежестта на доказване, когато от обвиняемия се изисква да докаже, че е невинен; б) принуда, която може да е физическа (*Jalloh v. Germany*, §§103-123; *Ashot Harutyunyan*, §§58-66) или психическа (*Gäfgen v. Germany*, §§169-188) и в) принуда чрез измама, когато се използват секретни разузнавателни средства (*Allan v. the United Kingdom*, §§45-53).

Изискваният от прокуратурата стандарт при доказване вината на подсъдим трябва да бъде, като правило, стандартът отвъд разумно съмнение (*Barberà, Messegué and Jabardo*).

Правото на мълчание се припокрива с презумпцията за невиновност по чл. 6, § 2. Някои дела са били разглеждани от тази гледна точка (*Salabiaku v. France*, §§26-30), а много други по първия параграф на чл. 6 (*Funke v. France*, §§41-45).

Доктрината за четвъртата инстанция не допуска, като правило, по чл. 6 да се преразглежда допустимостта на доказателствата (*Schenk*), освен в изключителни случаи, като например при провокация³² или при явно произволно допускане на доказателства от националните съдилища (*Osmanağaoğlu v. Turkey*, §§47-52).

Макар в практиката си Съдът рядко да е загатвал, че правото на справедлив процес е абсолютно право, действителният подход на Съда – поне в областта на правото да се запази мълчание – е като към право, подлежащо на ограничение и обикновено изискващо проверка с цел да се установи дали същността на правото е била накърнена. При този анализ на същността на правото дали един процес е справедлив не може да се оценява с едно-единствено непроменящо се правило, а зависи в определена степен от обстоятелствата на конкретното дело. В резултат, понякога се използва своего рода пропорционален тест - особено по отношение на маловажни нарушения - който да оправдае извода, че не е имало нарушение на чл. 6 (*O'Halloran and Francis*).

Този тест за същността на правото включва три основни критерия за установяване дали принудата или потискането на волята на обвиняемия е допустима по чл. 6: а) естеството и степента на принудата, използвана за получаване на доказателството; б) значимостта на обществен интерес от разследване и наказване на въпросното престъпление; в) съществуването на подходящи процедурни гаранции и доколко и как е бил използван така получения материал (*Jalloh*, §117).

Като общо правило, доказателства, получени чрез принуда не трябва да са решаващи или да имат съществена роля за мотивирането на осъдителната присъда (*Saunders*). Допускането на второстепенни или несъществени доказателства – освен когато те са получени чрез малтретиране – може да не доведе до констатация за нарушение на чл. 6, дори и когато това

³²Виж също, стр. 48, Провокация към престъпление.

доказателство е получено в нарушение на националния закон (*Khan*, §§35-37) или на някое самостоятелно изискване на Конвенцията (*Gäfgen*).³³

Ако Съдът е констатирал изтезание, доказателство, изтръгнато по този начин не би било допустимо при никакви обстоятелства, дори и ако то не представлява съществено или решаващо доказателство срещу обвиняемия (*Yusuf Gezer v. Turkey*, §§40-45). Въпреки това, когато принудата съвсем слабо е свързана с инкриминиращото доказателство, на което се основава осъждането, чл. 6 невинаги изисква изключване на доказателството, получено против волята на обвиняемия. Така Съдът е намерил, че не противоречи на чл. 6, § 1 използването на веществени доказателства, открити от полицията с помощта на информация, получена в резултат на заплашване с насилие, тъй като подсъдимият, изправен пред всички доказателства срещу него, на по-късен етап от производството е признал още веднъж вината си и, защото принудата е била използвана не за да се докаже вината, а за да се спаси жертвата на престъплението (*Gäfgen*).

Не е безспорно дали полицията винаги трябва да предупреждава заподозрения за правото му да запази мълчание. Явно преди първия разпит, когато съществува вероятност разпитваният да стане заподозрян и разпитът се провежда в напрегната или заплашителна обстановка и в отсъствието на адвокат, е необходимо официално предупреждение. При такива надлежни гаранции, един последващ отказ от правото да се запази мълчание е без значение (*Aleksandr Zaichenko v. Russia*, §§52-60).

Осъждане, мотивирано с показания на съ-подсъдим – чието право да запази мълчание е било сериозно нарушено – може да накърни „справедливостта“ на производството по отношение на останалите подсъдими (*Lutsenko v. Ukraine*, §§44-53).

Задължения, вменени със закон

Конвенцията, включително чл. 3, чл. 5 и чл. 6, позволява съществуването на закони, налагащи обикновени граждански задължения. Например: да се информира полицията за нечия самоличност (*Vasileva v. Denmark*, §§32-43) – подкрепено от задължение за доброволно предаване при арест, без да се оспорва правомощието на полицията, като неизпълнението на това задължение може дори да има негативно отражение върху оплакванията на жалбоподателя по чл. 3 за употребена срещу него сила (*Berlinski v. Poland*, §§59-65); да се декларират доходи пред данъчните власти (*Allen v. the United Kingdom*, dec.); или да се дават свидетелски показания в съдебно производство (*Serves v. France*, §§43-47).

Макар в много правни системи да съществуват фактически и законови презумпции, като например норми, предвиждащи обективна отговорност, те все пак трябва да бъдат поставени в някакви разумни граници (*Salabiaku*).

По първия критерий на теста за допустимата принуда или натиск – а именно естеството и степента на принудата – повече внимание следва да се отдели на случаите на директна принуда, като напр. риск от глоба при отказ да се дадат свидетелски показания (*O'Halloran and Francis*, §57).

Член 6 предоставя повече свобода на действие, когато полицията има законово право да извърши ограничена проверка като изисква от заподозряното лице да предостави конкретна информация, като напр. данни за самоличността на шофьора (*O'Halloran and Francis*, §58); и обратно, когато жалбоподателят е бил задължен да предостави „всички документи от значение за разследващите“ (*Funke*, §30), държавата има по-ограничена свобода на действие.

По втория елемент на теста – значимостта на обществения интерес – ударението следва да се постави върху тежестта на разследваното нарушение и върху естеството и размера на възможното наказание, като колкото по-леки са нарушението и възможното наказание, толкова повече натиск би бил допустим по чл. 6 (*O'Halloran and Francis*, §58); едновременно с това, ако една глоба бъде наложена извън контекста на основното наказателно производство, дори да е за минимална сума, може да се стигне до констатация за нарушение на чл. 6 (*Funke*), независимо от окончателното оправдаване по повдигнатите обвинения (*Shannon v. the United Kingdom*, §§26-40).

По отношение на по-тежките престъпления, макар, за целите на доброто правораздаване, на свидетелите да може да бъде налагано гражданско задължение да свидетелстват (*Serves v. France*, §§43-47), като правило властите не следва да очакват съдействие от страна на обвиняемия (*Funke; Shannon*, §§32-41), освен в случаите на маловажни нарушения (*O'Halloran and Francis*).

Нарушения на правото да не се уличаваш в престъпление в контекста на задължения, вменени със закон

Жалбоподатели, глобени за отказ да предоставят различни финансови документи (*Funke*), да предоставят документи, удостоверяващи инвестиции (*J.B. v. Switzerland*), или да бъдат разпитани от следовател (*Shannon*), макар глобите да са били наложени извън контекста на основното наказателно производство за измама и да са били незначителни по размер, и въпреки оправдаването на жалбоподателите по повдигнатите обвинения (*Shannon*).

Жалбоподател, длъжен по закон да окаже съдействие на правителствена проверка на търговските сделки на компания, който впоследствие е бил осъден за измама, като основни доказателства са били дадените от него показания по време на тази проверка

³³Виж повече по този въпрос по-долу, стр. 54, **Насилствени методи на разследване**.

(*Saunders*).

Прехвърляне на тежестта на доказване: задължение на собственик на МПС, избягало от мястото на произшествието, да разкрие самоличността на шофьора (*Telfner*; но виж *O'Halloran and Francis*).

В областта на маловажните от гледна точка на наказателното право деяния, практиката на Съда по отношение на допустимата принуда е доста сложна. Като например, при пътнотранспортни нарушения, където на различни понятия за обществен интерес – напр. необходимостта да се гарантира обществената сигурност чрез предотвратяване на високите скорости – понякога се придава повече тежест, като така се допуска прехвърляне на тежестта на доказване върху обвиняемия (*O'Halloran and Francis*); а в други случаи подобно прехвърляне не е било оправдано (*Telfner v. Austria*, §§15-20).

При третия елемент на теста - а именно приложимите процесуални гаранции - основният критерий е дали доказателството е било от съществено или решаващо значение за осъждането на подсъдимия (*Saunders*).

Повече внимание винаги ще бъде обръщано на престъпления, за които отговорността е обективна, отколкото върху нарушения, спрямо които не се прилагат автоматични презумпции (*O'Halloran and Francis*, §59; *Salabiaku*).

Предвидимостта на правната норма, регламентираща задължителното свидетелстване – по силата на която е прието, че човек, който си купува кола следва да се е съгласил със задължението да свидетелства в случай, че това превозно средство участва в пътнотранспортно нарушение – също е била сочена като относим фактор, за да бъде позволено използването на принуда за свидетелстване (*O'Halloran and Francis*, §§57-62), макар да е трудно да се види как в случай на по-тежко престъпление, като напр. убийство или друго престъпление срещу личността, може да се поддържа тази връзка между притежаването на използваното оръжие и законовото задължение за свидетелстване.

В случаи, където действията на подсъдимия могат да бъдат квалифицирани като отделни, но свързани нарушения, е допустимо върху него да се премести тежестта на доказване по отношение на второстепенното нарушение, при условие, че извършването на основното нарушение е доказано от обвинението отвъд разумно съмнение и ако презумпцията по отношение на второстепенното нарушение не е необорима (*Salabiaku*).

Допустимо е по закон да се премества тежестта на доказване в случаи на различни деяния *in rem*, насочени срещу собствеността, а не срещу личността, например, като се изисква представянето на доказателства относно законността на източниците на доходи в контекста на осъждане за престъпление като разпространение на наркотици (*Phillips v. the United Kingdom*, §§40-47) или когато спрямо заподозрян *mafioso* се прилагат административни мерки (*Riela v. Italy*, dec.). Разместване на тежестта на доказване е допустимо, само при условие, че стандартът на доказване за това лице е по-малко строг от „отвъд разумно съмнение” – като например претегляне на вероятностите (превес на доказателства).

Освен това е допустимо съдия да укаже на съдебните заседатели, че от мълчанието на подсъдимия могат да направят неблагоприятен извод, който да е част от мотивите, подкрепящи осъждането, но само при условие, че също така им разясни всички предходни процедурни стъпки, чрез които биха могли да установят дали мотивите за мълчанието на подсъдимия са искрени (*Beckles v. the United Kingdom*, §§57-66).

Липса на нарушение на правото да не се уличаваш в престъпление в контекста на задължения, вменени със закон

Законово задължение собствениците на коли, фотографирани с радар да предоставят данни за шофьора, управлявал с превишена скорост или рискуват глоба; отчита се маловажността на нарушението и на наказанието, обществен интерес от безопасността на движението и фактът, че приложимостта на регулаторния режим, налагащ задължението да се свидетелства, е можел да бъде предвиден при закупуването на колата (*O'Halloran and Francis*; но виж *Telfner*).

Налагане на глоба на собственик на кола, с която е била превишена максималната скорост, за това, че е заблудил следователите, посочвайки им за шофьор несъществуващо лице – срещу жалбоподателя не е съществувала презумпция относно нарушението на скоростта (*Weh*).

Налагане на глоба на свидетел, който отказал да даде показания в процес срещу трето лице; глобата е оправдана, защото е в интерес на доброто функциониране на правосъдието (*Serves*).

Прехвърляне тежестта на доказване върху жалбоподателя, заловен на летище с наркотици, по отношение на умисъла за престъпленията контрабанда и внос (второстепенни престъпления), при условие, че притежаването на наркотици (основното престъпление) е било доказано отвъд разумно съмнение и от субективна, и от обективна страна, и освен това, законовата презумпция по отношение на спомагателното престъпление не е била необорима (*Salabiaku*).

Частично прехвърляне на тежестта на доказване върху подсъдим за целите на изчисляване на сумата в заповед за конфискация по дело за трафик на наркотици (*Grayson and Barnham v. the United Kingdom*); или задължаване на осъден наркодилър да докаже законността на източниците на доходите си, за да се изчисли сумата на дължимо обезщетение (*Phillips*).

Законово ограничаване на достъпа до адвокат в самото начало на производство, напр. веднага след задържането, може да доведе до нарушение на чл. 6, §§ 1 и 3 с, когато от мълчанието на обвиняем, който не е бил представляван, са били направени неблагоприятни изводи и това е довело до осъждането му (*John Murray v. the United Kingdom*, §§44-58 и §§62-70).³⁴

Насилствени методи на разследване

Традиционната позиция на Съда е била, че доказателствата, получени чрез принуда, не трябва да имат решаващо или съществено значение за мотивирането на осъдителната присъда (*Saunders*, §§67-76).³⁵ В последните години обаче Съдът е склонен да приеме, че дори допускането на допълнителни или несъществени доказателства, може да дискредитира цялостната „справедливост“ на производството, доколкото това доказателство е било получено чрез малтретиране по смисъла на чл. 3 (*Levinta v. Moldova*, §§101-106). В такива случаи е без значение дали доказателството е било съществено или решаващо за осъждането (*Ashot Harutyunyan*, §§58-66).

Освен един по-строг подход към допускането на инкриминиращи доказателства, получени чрез малтретиране, в съдебната практика няма данни за съществена разлика между степента на защита, когато принудата е в резултат на задължения, вменени от закон (виж раздела по-горе) и фактичката принуда в резултат на насилствени методи на разследване (*O'Halloran and Francis*, §54).

Не е задължително насилието, упражнено от властите винаги да нарушава правото да не се уличаваш в престъпление, при условие че съществува добра правоохранителна основа и няма недоброръководност, и ако въпросните действия не достигат най-тежката форма на нарушения на чл. 3 – а именно изтезание – дори и да представляват някоя от по-леките форми на малтретиране (*Jalloh*, §§103-123; виж също *Bogumil v. Portugal*, §§43-50).

Нарушение на правото на справедлив процес може да бъде намерено, не само когато фактът на малтретиране е доказан на национално ниво (или от Съда чрез самостоятелен анализ), но и когато в националното производство не е било отхвърлено сериозното подозрение за малтретиране (*Gladyshev v. Russia*, §§76-80).

Член 6 може да допусне употребата на някаква физическа принуда за извличането на веществени, или „реални“ доказателства, когато това доказателство съществува отделно от волята на обвиняемия – като дъх, урина, пръст, глас, коса, тъканни проби за ДНК тест – но не и за изтръгване на признание или на документ, нито за изтръгване на веществено доказателство чрез прекомерно сериозно накарване на физическата неприкосновеност на обвиняемия (*Jalloh*, §§103-123).

При изтръгването против волята на заподозрения на веществени доказателства, като наркотици например, за да е спасен чл.6, превес трябва да бъде даден на медицинските причини и процедури по извличането, а не на правоприлагащите основания (*Bogumil*).

Нарушение на правото да не се уличаваш в престъпление в контекста на насилствени методи на разследване

Принудително прилагане на средство за повръщане върху жалбоподателя за изтръгване от стомаха му на веществено доказателство за престъплението (наркотици), начинът на извършване също е бил в нарушение на чл.3 (*Jalloh*; но виж също *Bogumil*).

От мълчанието на подсъдимия съдебните заседатели са направили неблагоприятен извод, който е бил един от мотивите за осъждането; взет е предвид пропускът на съдията преди процеса да им разясни

³⁴Виж също по-долу, стр. 71, **Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат.**

³⁵Виж също по-горе, стр. 51.

определени процедурни стъпки, от които би могло да се установи, че мотивите за мълчанието на подсъдимия са били искрени (<i>Beckles</i> ; но виж също един по-скорошен подход към несъществените доказателства в <i>Gäfgen</i>).
Неблагоприятни изводи, направени от мълчанието на непредставяван подсъдим по време на първоначалния разпит, проведен веднага след задържането му и използван в последствие като основание за осъждането му (<i>John Murray</i>).
Признание, направено непосредствено след задържане в заплашителна обстановка и без право на достъп до адвокат (<i>Magee v. the United Kingdom</i>).
Признание, изтръгнато от свидетел в отсъствието на адвокат и последвало осъждане на това основание (<i>Shabelnik</i>).
Признание, извлечено от показания, дадени „под клетва“ от свидетел в полицейски арест, без правна помощ и без надлежно уведомяване за правото му да запази мълчание (<i>Brusco</i>).
Използване на частен информатор, вкаран като съ-килийник на жалбоподател, задържан под стража, за получаване на доказателство за грабеж, при условие, че повечето от признанията на жалбоподателя са били провокирани от постоянното разпитване, за което информаторът е бил обучен преди това от разследващите (<i>Allan</i> ; но виж <i>Vukov</i> за по-нисък стандарт за подобна измама, ако е извършено извън затвора).

Член 6 не позволява ползването на доказателство, получено по време на разпит, проведен в заплашителна обстановка, непосредствено след задържането или когато на обвиняемия е бил отказан достъп до адвокат (*John Murray*), освен ако подсъдимите не са положили разумни усилия/значително старание да се запознаят с процесуалните си права при правенето на самопризнания (*Zhelezov v. Russia, dec.; Latimer v. the United Kingdom, dec.*).³⁶

Не винаги е ясно дали едно лице бива разпитвано като свидетел или заподозрян, като последният има правото да мълчи, а първият - не. При анализирането на такива дела, за да прецени дали основателно може да се приеме, че засегнатото лице е потенциален заподозрян, в който случай това лице може да се позове на правото си да запази мълчание, Съдът отчита не само формалния статус на разпитвания, но и фактическите обстоятелства около разпита (*Brusco v. France, §§44-55*).

Върху непредставявано лице не може да се упражнява натиск за самопризнания, дори и ако лицето формално не е заподозрян по време на въпросния разпит – т.е. е свидетел и т.н. (*Shabelnik v. Ukraine, §§51-60*).

Самопризнание, получено чрез заплахата с изтезания (вместо реално малтретиране) или вещественото доказателство, което е получено в резултат на това самопризнание (концепцията за плодове от отровно дърво) може да е в нарушение на правото да се запази мълчание, ако признанието или вещественото доказателство е от решаващо или съществено значение за мотивирането на осъдителната присъда (*Gäfgen*).

Осъдителна присъда, мотивирана със свидетелски показания, получени чрез изтезания или заплахата с изтезание, също може да доведе до нарушение на правата на обвиняемия по чл. 6 (*Osmanağaoğlu v. Turkey, Lutsenko, §§44-53*).³⁷

Липса на нарушение на правото на не-уличаване в престъпление в контекста на насилствени методи на разследване

Изваждане на наркотици, скрити в тялото на жалбоподателя – решението е взето от лекари, а не от полицаи – които не са съществена част от доказателствата по случая и с оглед задължението да се запази здравето на жалбоподателя (*Bogumil*; но виж *Jalloh*).

³⁶Виж също по-долу, стр. 71, **Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат.**

³⁷Виж също по-долу, стр. 75, **Право да се разпитват свидетели.**

Самопризнание, направено под страх от изтезание, което в крайна сметка съдът е изключил от доказателствата, – докато някои веществени доказателства, събрани и използвани като пряк резултат от въпросното самопризнание не са били изключени – с оглед на обстоятелството, че веществените доказателства са имали второстепенна, не решаваща роля за осъждането (<i>Gäfgen</i>).
Самопризнание, получено непосредствено след задържане и частично обосновало осъждането, като обвиняемият не е положил разумни усилия/значително старание, за да се осведоми за процесуалните си права, включително правото на адвокат (<i>Zhelezov, dec.; Latimer, dec.</i>).
Използване на таен запис като допълнително доказателство в подкрепа на осъждането, макар че доказателството е събрано в нарушение на националния закон и на правото на жалбоподателя на личен живот по чл. 8 (<i>Schenk; Khan</i>).
Канабис, намерен по време на от части незаконосъобразно претърсване, извършено без предварително разрешение и включващо нахлуване в частна собственост на жалбоподателя; канабисът представлявал решаващо доказателство за окончателното осъждане (<i>Lee Davies</i>).
Използване на частен информатор, който да накара жалбоподателя да признае организирането на убийство и последващо организиране на привидно убийство, с цел получаването на допълнителни признания от жалбоподателя, въпреки факта, че тези признания са формирали основната част от доказателствата за осъждането му за опит за убийство (<i>Bykov</i> ; но виж също <i>Allan</i> за по-строгите стандарти, приложими при подобна провокация към престъпление, ако се извършва по време на задържане в затвор).

Секретните разузнавателни средства или използването на секретни записи не биха нарушили чл. 6, дори и ако са в нарушение на националния закон или на чл. 8 от Конвенцията, ако получените по този начин доказателства не са използвани в решителна или съществена степен за осъждането на подсъдимия (*Khan*, §§35-37).

Аналогично, доказателство събрано в резултат на от части незаконосъобразно претърсване, може да не е в нарушение на чл. 6, дори и ако е решаващо за осъждането. Централният въпрос не е допустимостта на доказателството по вътрешното право, а процесуалните възможности, с които разполага обвиняемият по време на съдебния процес да оспори начина на събирането и използването на доказателството (*Lee Davies v. Belgium*, §§40-54).³⁸

Използването на частен информатор, който подвежда заподозрения да направи самопризнание – дори и ако това самопризнание представлява решаващото доказателство по случая – ще бъде съвместимо с правото да се запази мълчание, ако е получено по повод на публична дейност (*Bykov*, §§94-105; *Heglas v. the Czech Republic*, §§89-93), а не извън затвора (*Allan*, §§42-47). Наред с това използването на подвеждане при разследването е допустимо само при събиране на доказателства за вече извършено престъпление, но не и за подтикване към извършване на ново престъпление.³⁹

Флагрантен отказ на справедлив процес в чужбина

В практиката си Съдът приема, че рискът от флагрантен отказ на справедлив процес в чужбина, вменява на държавите позитивно задължение по чл. 6 да не експулсират или екстрадират жалбоподател, заподозрян в извършването на престъпление (*Mamatkulov and Askarov*).

Наред с това, в тежест на жалбоподателя е да докаже, че рискът е съвсем реален. В *Mamatkulov and Askarov* е констатирано, че връщането на жалбоподателите в Узбекистан не представлява нарушение на чл. 6 от страна на Турция, въпреки че в крайна сметка жалбоподателите са били осъдени в Узбекистан, без да са имали достъп до адвокат и без производството да е било публично.

Когато жалбоподателят е заплашен от екстрадиране в друга държава, която е страна по Конвенцията, се презюмира, че ще му бъде осигурен справедлив процес, тъй като, по-конкретно, съществуват средства срещу всяка евентуална несправедливост в тази страна, включително възможността за подаване на жалба до Европейския съд по правата на човека (*Stapleton v. Ireland, dec.*).

³⁸Виж също по-горе, стр. 43, Лично присъствие и публичност и стр. 46, Ефективно участие.

³⁹Виж също, стр. 48, Провокация към престъпление

Право на мотивирано съдебно решение и на достоверни доказателства

Мотивирано съдебно решение

Правото на мотивирано решение се корени в едни по-общ принцип, въплътен в Конвенцията, който защитава лицата от произвол; вътрешните съдебни решения следва да съдържат мотиви, които в достатъчна степен да отговорят на основните аспекти от фактическите и правните – материално правни или процесуални – аргументи на страната (*Ruiz Torija v. Spain*, §§29-30).

Нарушение на правото на мотивирано съдебно решение
Пропуск на националните съдилища да отговорят на твърдението на жалбоподателя, че жалбата на ответната страна по спор за наем трябва да е била преклудирана (<i>Ruiz Torija</i>).
Пропуск да се отговори на аргумента на въззивен жалбоподател, че съставът на долната инстанция е бил противоконституционен (<i>Luka v. Romania</i>).
Пропуск на апелативен съд да се произнесе по въпроса дали търговската марка на жалбоподателя е била „установена“, като първоинстанционният съд е коментирал този въпрос и на това основание е отсъдил в полза на жалбоподателя (<i>Hiro Balani v. Spain</i>).
Липса на дефиниция в конкретно съдебно решение и в съдебната практика на понятието „изключителни обстоятелства“, които по закон е трябвало да бъдат доказани от жалбоподателя по иску му за възстановяване на адвокатските му права и приемане в адвокатската колегия след изтичането на 10-годишно законово ограничаване (<i>H. v. Belgium</i>).
Кратки мотиви при произнасяне относно правото на жалбоподателя на пенсия за инвалидност, когато му е определена пенсия за частична инвалидност, въпреки че е установено и общо увреждане на здравето му (<i>Hirvisaari</i>).
Противоречиво тълкуване на закона от окръжни съдилища, заседаващи като последна инстанция по дела за колективни уволнения (<i>Ștefănică and others</i>).
Недостатъчни процесуални гаранции, които да позволят на обвиняемия да разбере мотивите за решението на съдебните заседатели, че е виновен при липсата на подробен обвинителен акт или указания или въпроси към заседателите (<i>Taxquet v. Belgium</i> [GC]).

Макар понякога това право да бива разглеждано от гледната точка на „справедливостта“ на производството (*Hirvisaari*, §§30-33), структурно то е съвместимо и с понятието за право на достъп до съд, тъй като и в двата случая се изисква определяне на относните фактически и правни въпроси, повдигнати от жалбоподателя по конкретното дело (*Chevron*).⁴⁰

Доколкото чл. 6 не допуска жалби относно установяването на фактите и относно юридическата компетентност на националните съдилища чрез твърдения, че те са постановили грешно решение (*Karalevičius, dec.*), тестът за мотивираността на съдебното решение е по-скоро количествен, а не качествен: ако са изложени някакви мотиви, въпросното решение по принцип ще е съвместимо с чл. 6 (*García Ruiz v. Spain*, §§26-30). По няколко дела обаче Съдът се е сблъскал не с пълна липса на мотиви, а с тяхната явна несвързаност (*Tatishvili v. Russia*, §§59-63; *Antică and “R” company v. Romania*, §§32-39), което е било квалифицирано от Съда като произвол. Такива дела обаче са изключение и наскоро Голямото отделение потвърди, че чл. 6 не гарантира свършена хармония в националната съдебна практика (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin*, §§96-68).

Това право не изисква в решението да бъде даден подробен отговор на всеки аргумент на страните, освен това позволява на по-горните съдилища просто да препратят към мотивите на по-долните съдилища без да ги преповтарят (*Hirvisaari*, §32).

Апелативният съд може да поправи липсата на мотиви на първата инстанция (*Hirvisaari*). И, обратното, сбитото мотивиране на отказ да се допусне жалба – което напълно препраща към изводите на долния съд – не нарушава правото на мотивирано съдебно решение (*Gorou (No. 2)*, §§38-42).

⁴⁰Виж също, стр. 21, **Право да се заведе дело, да се претендират вреди и да се получи съдебно решение**

Не е нужно мотивите да бъдат излагани в конкретна (писмена) форма. Напълно приемливо е съдът да обяви мотивите за решението си известно време след постановяването му, при условие, че това не лишава жалбоподателя от ефективното упражняване на правото му на жалба (*Hadjianastassiou; Jodko, dec.*).⁴¹

Липсата на мотиви за решението на съдебните заседатели, може да е извинимо, ако тези мотиви могат да бъдат установени от останалите материали по делото, а именно от списъка с обвиненията и въпросите и указанията на председателя към съдебните заседатели (сравни *Taxquet v. Belgium* [GC] и *Judge v. the United Kingdom, dec.*).

Липса на нарушение на правото на мотивирано съдебно решение

Не е намерен недостатък в мотивите на националните съдилища по отношение на фактите по дело, по което жалбоподателят неуспешно е претендирал, че е извършил определени платени услуги за ответника, тъй като установеното от първата инстанция е било възприето от по-горните съдилища (*García Ruiz*).

Липсата на мотиви на решението на съдебните заседатели, балансирано от процедурни гаранции, като се приема, че тези мотиви е можело да бъдат установени от пледоариите на страните и указанията на председателя на съда към съдебни заседатели, и с оглед на факта, че съдията е приел задължението да обясни закона на заседателите и може да декларира, че не е имало на какво да се отговаря (*Judge, dec.*).

Незаконни и недостоверни доказателства

Когато осъждането е основано в значителна или решаваща степен на доказателства, събрани несправедливо от гледна точка на автономните принципи на чл. 6 – напр., когато самопризнанието е изтръгнато в нарушение на правото на обвиняемия да не се уличава в престъпление – производството би било несправедливо.⁴²

Позоваването обаче от страна на съдилищата на доказателства, получени в нарушение на друга разпоредба на Конвенцията (напр. чл. 8), не нарушава непременно справедливостта на производството по чл. 6 (*Khan, §§34-40; Bykov, §§94-105*). Наред с това, използването на доказателства, събрани по начин, довел до сериозно нарушение на чл. 3 (като например изтезание), в повечето случаи, ще е в противоречие с чл.6.⁴¹

В съответствие с принципа за субсидиарност и на неизрично формулираното правило, което не позволява на Съда да действа като четвърта инстанция по въпроси по чл. 6, използването на доказателства, получени в нарушение на националните материално правни или процесуални норми не е само по себе си в противоречие с изискването за „справедливост“. Когато съдилищата се позовават на незаконно събрани доказателства, Съдът ще проверява: а) дали „незаконността“ по националното право не съвпада с автономното понятие „незаконност“ по Конвенцията; б) дали жалбоподателят е имал възможността да постави въпроса пред националните съдилища (*Schenk v. Switzerland, §§47-51; Heglas, §§89-93*).

Аналогично, въпросите за преценката на фактите, произтичащи най-вече от твърдяната недостоверност на доказателствата, почти винаги биват оставяни от Съда на дискрецията на националния съдия. В резултат, повечето оплаквания по чл. 6 за недостоверност на доказателства биват отхвърляни като четвърто-инстанционни. Когато съществуват сериозни съмнения относно качеството на доказателствата, представени от обвинението по наказателни дела, Съдът по-скоро обръща внимание на процесуалните гаранции, съпътстващи събирането и разглеждането на такива доказателства, отколкото да направи сам нова оценка на доказателствата (*Cornelis v. the Netherlands, dec.*).

Само в няколко изключителни случая Съдът е бил готов да направи извода, обратен на този на националния съд, че конкретно доказателство е напълно недостоверно заради подозрителните обстоятелства, при които е било събрано (*Lisica v. Croatia, §§47-62*). В *Laska and Lika v. Albania* (§§63-72), например, осъждането на жалбоподателя е било въз основа на разпознаване, по време на което жалбоподателят е носел бяло-синя качулка (идентична с тази, носена от твърдените извършители), а останалите участници в разпознаването са носели черни качулки. При такова положение е било естествено жертвата да посочи жалбоподателя като извършител. Съдът е заключил, че организирането на разпознаване по такъв начин не би могло да има никаква доказателствена стойност и следователно осъждането е било напълно компрометирано. Такива дела обаче остават изключителна рядкост и освен при разследването на провокация,⁴³ нито една друга категория дела, по правило, не изискват Съдът по чл. 6 да преразгледа фактите, установени от националните съдилища.

⁴¹Виж също по-горе, стр. 23, Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности; и стр. 48, Публичност на решението

⁴²Виж също, стр. 51, Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила.

⁴³Виж също, стр. 48, Провокация към престъпление.

Процес в разумен срок

Общи принципи

Това право се извежда както от формулировката на чл. 6, така и от принципите за ефективност (*H. v. France*, 1989).

Член 6 е напълно автономен от начина, по който националното производство определя продължителността на процесуалните действия, в резултат на което, нарушение на законови срокове, не води непременно до нарушение на чл. 6. За разлика от много национални системи, съгласно практиката на Съда, не съществуват фиксирани срокове за нито един вид съдебно производство, и всяка отделна ситуация се разглежда на принципа случай-за-случай.

Изискването за „разумен срок“ се прилага и към гражданските, и към наказателните дела, но не трябва да се смесва с по-строгия тест относно продължителността на задържането, който се прилага само докато лицето е задържано преди внасянето на делото в съда (*Smirnova v. Russia*, §§80-88). Продължителността на наказателните производства не трябва обаче да се бърка с продължителността на предварителното задържане по чл. 5, § 3. Последното обикновено подлежи на разглеждане при по-строги стандарти (*Smirnova*, §§56-71).

Делата за разумен срок са първата област, в която Съдът постанови *пилотни* решения, адресирани не към обстоятелствата по конкретното дело, а по-скоро към понятието за *системни нарушения* във въпросната страна (*Kudla v. Poland*, §§119-131).

По чл. 13 от Конвенцията за държавата възниква позитивно задължение да създаде за целите на чл. 6 вътрешно правно средство по отношение на всяко гражданско или наказателно дело, което да позволи ускоряването на продължителното производство (*Kudla*).

Началото на периода, който се отчита за целите на изискването за „разумен срок“ се определя от:

- ✧ По гражданско дело: датата на подаване на иска, освен ако законът възпрепятства жалбоподателя от подаване – напр. жалба за това, че не може да се заведе дело за оспорване на отнемане на разрешително да се практикува медицина докато тече определено предварително административно проучване – в който случай, периодът започва да тече от датата, на която е било направено първото възражение (*Koenig*, §§97-111);
- ✧ По наказателно дело: датата на уведомяване за „обвинението“; напр. датата на образуване на разследването, в което жалбоподателят е посочен като заподозрян, освен ако положението на жалбоподателя не е било съществено засегнато преди формулирането на „обвинението“ – в който случай за начална дата може да бъде взета датата на ареста, претърсването или разпита му, дори и като свидетел (*Eckle*, §§73-74).

Край на периода, за целите на изискването за „разумен срок“, е датата на уведомяването за окончателното решение на най-висшия съд, с което се разрешава спора, като се изключва изпълнителното производство (*Burdov*), но се включва прегледа за конституционособразност, когато това производство може да се отрази на изхода на делото (*Buchholz v. Germany*, §§46-63). Съдът е променил първоначалния си подход от 80-те години, когато обикновено изпълнителното производство също се включваше в „разумния срок“ на делото (*Martins Moreira v. Portugal*, §44). Едно закъснение при изпълнението на съдебно решение по настоящем се разглежда като отделен проблем, а именно възможно нарушение на правото на своевременно изпълнение в рамките на правото на на съд.⁴⁴

Когато едно дело е приключено и после възобновено – напр. за преглед по реда на надзора – времето, през което производството не е било висящо, трябва да бъде изключено при изчисляването на общата продължителност (*Skorobogatova v. Russia*, §§37-42).

Кой срок е „разумен“ се преценява чрез кумулативен тест, включващ три основни критерия (*Pretto and others*, §§30-37):

- ✧ Характера и сложността на делото;
- ✧ поведението на жалбоподателя;
- ✧ поведението на властите.

Макар да няма установени общи насоки относно срока, допустим по чл. 6, той зависи на първо място от броя на участващите съдебни инстанции. Като правило, по-критичен анализ би бил направен на дела, продължили повече от три години на една инстанция (*Guincho v. Portugal*, §§29-41), пет години на две инстанции и шест години на три съдебни инстанции.

Преценката на „разумния срок“ варира в зависимост от обстоятелствата по случая. Най-краткият срок, за който е било констатирано нарушение, е 2 години и 4 месеца за две инстанции по дело за обезщетение на жалбоподател, заразен с HIV (*X v. France*, 1982), докато най-дългият период, при който не е било намерено нарушение е осем години за две инстанции.

Примери за период, който сам по себе си е бил счетен за нарушение на изискването за „разумен срок“, без да бъде направен по-детайлен анализ на никой друг аспект:

- ✧ Десет години за една инстанция по наказателно дело (*Milasi v. Italy*) или 13 години за първа и втора инстанция (*Baggetta v. Italy*);
- ✧ Четири години за апелативно производство (*Capuano v. Italy*).

Характер и сложност на делото

Съдът отчита какви интереси на жалбоподателя са засегнати по делото. Дела, изискващи особено старание, в които характера и сложността на делото, сами по себе си изискват ускоряване на производството:

⁴⁴Виж също, стр. 29, **Своевременно изпълнение на окончателно съдебно решение.**

- ✧ Дела, свързани с отглеждането на деца (*H. v. the United Kingdom*, 1987);
- ✧ Дела за обезщетение за заразена с HIV кръв (*X v. France*, 1992);
- ✧ Дела за сериозни наранявания при пътнотранспортни произшествия (*Martins Moreira*).

Нарушение на изискването за „разумен срок“, намерени заради липсата на сложност на делото

2 години и 7 месеца за дело, относно осиновяването и личните отношения на родител с дете, отчетено е също и изискването особено старание (*H. v. the United Kingdom*).

3 години и 10 месеца за една инстанция по дело за обезщетение за вреди, причинени при пътнотранспортно произшествие (*Guincho*).

3 години и 6 месеца за жалба по елементарно дело относно замърсяване на въздуха (*Zimmermann and Steiner v. Switzerland*).

Обратно, сложността на делото предоставя на властите повече възможност да обосноват едно продължително забавяне.

Сложност означава на първо място необходимостта от установяване на множество факти, като случаи, свързани с голям брой обвинения в обединени за съвместно разглеждане наказателни дела (*Vaivada v. Lithuania*, dec.) или множество подсъдимы по едно дело (*Meilus v. Lithuania*, §25). Дела, свързани с укриване на данъци, фирмени измами, пране на пари и пр., често са сложни, но ако висящото производство пречи на компанията да работи нормално, от властите се изисква особено старание (*De Clerk v. Belgium*, §§53-73).

Правната сложност, като неустановена съдебна практика, когато е нужно да се приложи новоприето законодателство, също може да оправдае едно по-дълго забавяне (*Pretto and others*, §§30-37).

Констатации за липса на нарушение на изискването за „разумен срок“ с оглед сложността на делото

5 години и 2 месеца по дело за измама, по което е имало повторно изслушване пред първа инстанция след уважена въззивна жалба (*Ringeisen*).

7 години и 4 месеца за наказателно дело относно данъчни измами, където националните власти са се сблъскали с различни трудности при уведомяването на институции и частни лица в чужбина (*Neumeister*).

Поведение на страните

Съдът отчита само забавяния (наричани понякога „продължителни периоди на бездействие“) по вина на властите. Забавяния, причинени от жалбоподателя, било умишлено или не, не се взимат предвид при оценяването на „разумния срок“ (*H. v. the United Kingdom*). Наред с това, правителството не може да оправдае общата продължителност на производството с жалбите, молбите, исканията и т.н. на жалбоподателя, ако тези процесуални действия не представляват злоупотреба. Ответникът не може да бъде винен за това, че се е възползвал от средствата, предоставени му от националния закон за защита на интересите си (*Kolomijets v. Russia*, §§25-31).

От властите се изисква разумно старание при всяко процесуално действие - като представяне на доказателства и внасяне на становища – по всички наказателни дела и винаги, когато са страна по гражданско дело (*Baraona*, §§46-57).

Забавяния по вина на властите в нарушение на изискването за „разумен срок“

Множество връщания на делото – на едно и също основание - за извършване на нови следствени действия (*Šleževičius v. Lithuania*).

Повтарящи се опити за призоваване на едни и същи свидетели (*Kuvikas*).

Спор за компетентност между прокуратурата и съда (*Simonavičius v. Lithuania*).

Спор за подсъдност между апелативен и по-долен съд, които си препращали един на друг делото, докато Върховният съд постановил, че апелативният съд е компетентен да се произнесе по същността на спора (*Gheorghe v. Romania*).

Чести промени в състава на решаващия съд (*Simonavicius*).

Времето, което е било необходимо на съдията, от изслушването на страните до постановяването на решението (*Martins Moreira*) или от решаването на делото до изготвянето на пълната писмена версия на решението (*B. v. Austria*, 1990).

Забавяния при изпращането на делото от първа инстанция към апелативния съд (*Martins Moreira*).

Забавяния по вина на властите, които са приети, че не са в нарушение на изискването за „разумен срок“

Забавяния при предприемането на необходими процесуални действия от властите, като медицински прегледи, дори когато липсва разумно старание, но когато причината е претовареността и липсата на средства (*Martins Moreira*).

Когато насрещната страна е причинила забавянето на едно гражданско дело, съдът трябва да предприеме мерки за ускоряване на производството, а не без основание да удължава сроковете в полза на тази страна (*Guincho*).

Спирането на производството до приключване на друго свързано дело (*Zand*, доклад на Комисията) или до произнасянето по конституционносъобразността на нормативен акт, по принцип е допустимо, но при условие, че отлагането е разрешено само с цел да се причини най-краткото възможно забавяне.

Дори когато се цели гарантирането на правата на защита, като необходимостта от призоваване пред съда на свидетели от името на защитата, властите могат да са в нарушение на изискването за „разумен срок“, ако не изпълнят задачата с разумно старание (*Kuvikas v. Lithuania*, §50).

Общи забавяния, причинени случайно от пренатовареността на съда, могат да бъдат допуснати, ако не са продължителни и, когато властите са предприели разумни мерки за приоритетно разглеждане на делата с оглед на тяхната спешност и значимост (*Zimmerman and Steiner*, §§27-32).

Наред с това, Високодоговарящите страни са задължени по чл. 1 от Конвенцията да организират правните си системи така, че да гарантират приложението на чл. 6, и никакво позоваване на финансови или фактически трудности не може да бъде допуснато за оправдаване на структурен проблем по отношение на прекомерната продължителност на производствата (*Salesi*, §§20-25).

Когато едно дело на няколко пъти е било възобновявано или препращано от един съд на друг (така наречената йо-йо практика), Съдът е склонен да отчита това като сериозно утежняващо обстоятелство, което, ако бъде констатирано, може да доведе до нарушение, дори и общата продължителност на производството да не изглежда прекомерна (*Svetlana Orlova v. Russia*, §§42-52).

Член 6, § 2: презумпция за невиновност

Тази разпоредба преди всичко не допуска прибързани декларации за вина от страна на длъжностно лице. Декларациите за вина могат да бъдат под формата на: изявления за пресата относно всящо наказателно производство (*Alenet de Ribemont v. France*, §§39-41); процедурно решение в рамките на наказателно или дори не-наказателно производство (*mutatis mutandis*, *Daktaras v. Lithuania*, §§42-45); или дори конкретно средство за сигурност, използвано по време на съдебния процес (*Samoilă and Cionca v. Romania*, §§93-101, където жалбоподателят е бил показван публично със затворническо облекло по време на производство по определяне на мярка за неотклонение).

Не е нужно към разглеждания период „длъжностното лице“ да е вече избран представител или служител на държавна институция. Понятието може да включва лица с признато обществено положение, например лица, които са заемали значим държавен пост в миналото или които са кандидати за изборна длъжност (*Kouzmin v. Russia*, §§59-69).

Прекомерно косвени връзки с презумпцията за невиновност, като преместването на тежестта на доказване върху обвиняемия, рядко са били разглеждани по тази разпоредба (*Salabiaku*), тъй като са били преценявани от перспективата на по-общото право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление, гарантирано от чл. 6, § 1.⁴⁵

⁴⁵Виж също по-горе, стр. 51, **Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила** и по-горе, стр.87.

Член 6, § 2 се прилага не само към „наказателното“ производство като цяло, но и към досъдебното производство, и след приключването на наказателното производство, като етапът на производството или неговият изход са без значение (*Minelli v. Switzerland*, §§25-41); така стандартът за приложение на чл. 6, § 2 е различен от този, използван при прилагането на чл. 6, § 1.⁴⁶ Нарушение на чл. 6 § 2 е възможно дори и при липса на окончателно осъждане.

Член 6, § 2 се прилага и към граждански иски, като иски за обезщетение от лица, които са били заподозрени или подсъдими по прекратени дела (*Lutz v. Germany*, §§50-64) или са били оправдани (*Sekanina v. Austria*, §§20-31), или към граждански или дисциплинарни производства, при условие, че тези граждански иски са последица на или съпътстват основното наказателно производство (*O. v. Norway*, §§33-41; за разлика от *Agosi v. the United Kingdom*, §§64-67).

Ще има нарушение на чл. 6, § 2, ако лице, оправдано в наказателно производство, предяви иск за обезщетение за задържането си под стража, но то му бъде отказано на основание, че оправдателната присъда е постановена поради „липса на достатъчно доказателства“. Безусловно такива изявления поставят под съмнение невинността на жалбоподателя (*Tendam v. Spain*, §§35-41). Едновременно с това, отказът да бъдат възстановени разноски след отхвърляне на наказателните обвинения на основание, че чрез поведението си подсъдимите са станали причина да им бъде повдигнато обвинение, не нарушава презумпцията за невинност (*Ashendon and Jones v. the United Kingdom*, dec., §§50-55).

Нарушения на презумпцията за невинност
Министър на вътрешните работи и двама висши полицейски служители, които заявяват по време на телевизионна пресконференция, че жалбоподателят е „един от инициаторите“ на убийство (<i>Alenet de Ribemont</i>).
Председател на Парламент, който, непосредствено след арестуването на жалбоподателя – тогава член на Парламента, публично заявява, че е заловено „лице, получило подкуп“ (<i>Butkevicius</i>).
Публични изявления, направени от известен бивш генерал, който в разглеждания период е бил кандидат за избори – обвързващият характер на доктрината за презумпцията за невинност спрямо квази-обществените личности (<i>Kouzmin</i>).
Публични изявления на решаващ съдия, в които оценявал качеството на защитата и възможния резултат от наказателно дело (<i>Lavents</i>).
Разпоредена от съда отмяна на условна присъда с позоваване на „последващи престъпления“, извършени по време на пробацията – всъщност по това време имало само повдигнати обвинения (<i>Bohmer v. Germany</i>).
Наличие на подозрение, изразено при отхвърлянето на иск за обезщетение след оправдателна присъда (<i>Sekanina</i> , but виж <i>Lutz</i>);
В гражданско дело за вреди бившият подсъдим трябвало да докаже, чрез претегляне на вероятностите, пред същия съдебен състав, разгледал обвиненията срещу него, че не е извършил престъплението. Гражданското производство следователно е било съпътстващо основното наказателно производство (<i>O. v. Norway</i> , но виж също <i>Ringvold</i>). Член 6, § 2 е бил приет за пролижим и е било намерено нарушение заради постоянното изразяване на подозрение;
След неуспешно оплакване за сексуален тормоз от жалбоподателката срещу нейния бивш началник, последният успешно предявил срещу нея граждански иск за злонамерено обвинение. Френските съдилища постановили, че заради неуспеха на жалбоподателката по-рано да докаже сексуален тормоз, нейните обвинения срещу бившият ѝ началник автоматично са неверни; в очите на Съда подобна конструкция по принцип противоречи на презумпцията за невинност (<i>Klouvi</i>).

Член 6, § 2 не се прилага за граждански производства за обезщетения, които могат да бъдат заведени след оправдателна присъда от твърдените жертви, когато тези иски се основават на стандарт на доказване, различен от този, приложим в наказателното право, като например стандартите относими към исковите за вреди от неправомерно увреждане. По този тип дела бившият подсъдим разполага само с гаранциите по чл. 6, § 1 като „гражданска“ страна в производството, но не и като „подсъдим“ (*Ringvold v. Norway*, §§36-42).

⁴⁶Виж също, стр. 15, **Наказателно обвинение**.

Член 6 § 2 не вменява на държавата позитивно задължение по отношение на изявленията за виновност, направени от частни лица или от медиите. Понякога обаче в тази сфера могат да възникнат въпроси по чл. 6, § 1, когато биват разгледани под определени ъгли (*Hauschildt; Butkevicius, dec.; T. and V. v. the United Kingdom*).⁴⁷

Нарушение на чл. 6, § 2 може също така да послужи като доказателство за нарушение на чл. 6, § 1 в частта за субективната безпристрастност, когато въпросно изявление е направено от съдия (*Lavents;*).⁴⁸ В повечето случаи обаче нарушение на чл. 6, § 2 заради изявление на съдия, би било разглеждано като *lex specialis* и би направило обсъждането на чл. 6, § 1 ненужно.

Липса на нарушение на презумпцията за невинност
Думите „доказана вина“, използвани от прокурор в отговор на твърденията на жалбоподателя за обратното, употребени в процедурно решение относно събраните по време на разследването доказателства и необходими, за да се удостовери убеждението на прокурора, че делото трябва да се внесе в съда, а не да се прекрати (<i>Daktaras</i>).
Жалбоподателят, обявен за виновен от министър-председателя по време на прес-конференция, е загубил статута си на жертва след като конституционният съд е приел, че има нарушение на презумпцията за невинност и е уведомил първоинстанционният съд за решението си (<i>Arrigo and Vella</i>).
Липса на обезщетение или на възстановяване на разноските за погрешно обвинение в резултат на прекратено производство, заради сериозното подозрение, съществувало по време на разследването (<i>Adolf v. Austria</i>).
Наличие на подозрение, изразено чрез отхвърляне на иска за вреди след прекратяване на разследването (<i>Lutz</i> ; но виж <i>Sekanina</i>).
Постоянна употреба на метална клетка като мярка за сигурност по време на заседанията пред апелативния съд (<i>Ashot Harutyunyan</i>).
Отказ да бъдат възстановени разноските на жалбоподател след неговото оправдаване, тъй като самият той е станал причина да бъде заподозрян и е заблудил прокуратурата, че доказателствата срещу него са по-сериозни отколкото всъщност са били (<i>Ashendon and Jones</i>).
Постановено е, че чл. 6, § 2 е неприложим при неуважаване на граждански искове, заведени от твърдяната жертва, претендираща обезщетение от жалбоподателя (бивш подсъдим) за вреди от непозволено увреждане (<i>Ringvold</i> ; но виж също <i>O. v. Norway</i>).
Осъждане по закон, който прогласява сексуалните контакти с непълнолетни под определена възраст автоматично за незаконни, без значение дали нарушителят е осъзнавал ниската възраст на жертвата; Съдът е заключил, че решението, предложено от националния закон – а именно, да не допуска защита, базирана на основателното убеждение, че жертвата е на определена възраст – не води до нарушение на чл. 6, § 2 (<i>G. v. the United Kingdom</i>).

Подозрение, изразено в съдебен акт чрез формулировка, която не е толкова категорична, че да представлява нарушение на презумпцията за невинност по чл. 6, § 2, все пак може да е достатъчна, за да бъде определен съдията като пристрастен по обективния тест на чл. 6, § 1 (*Hauschildt*) или дори като пристрастен по субективния тест, когато изявлението е било насочено към личностни характеристики на подсъдимия и отива отвъд обикновените процесуални изисквания (*Kyprianou*).⁴⁸

Решение, с което се прекратява производството, само по себе си не дава право на лицето на обезщетение за невярното обвинение или на възстановяване на разноските, ако подозрението срещу него е съществувало по време на разследването (*Lutz*).

⁴⁷Виж също по-горе, стр. 34, “Безпристрастен” трибунал; стр. 61, Ефективно участие; и *Kouzmin* (§§60-65), където е било намерено нарушение заради изявление, направено от виден политически лидер, който по това време не е заемал никаква държавна длъжност.

⁴⁸Виж също по-горе, стр. 46, “Безпристрастен” трибунал.

Както повечето ограничения по чл. 6, накърняването на презумпцията за невиновност може да бъде поправено на национално ниво, ако властите са предприели адекватни действия преди постановяването на съдебното решение, така че да бъдат отстранени негативните последици от увреждащото изявление (*Arrigo and Vella v. Malta*, dec.).

За разлика от чл. 6, § 1, нарушение на презумпцията за невиновност не се преценява в светлината на производството като цяло, а по скоро като отделен процедурен дефект. Ударението се поставя върху използваната фраза чрез кумулативен анализ на следните три елемента: а) процесуалния етап и контекста, в който е било направено изявлението, б) формулировката му и в) неговото значение (*Daktaras*, §§42-45).

Изявления, изразяващи състояние на подозрение по време на предварителното производство, не представляват нарушение на презумпцията за невиновност (*Daktaras*), но публичните личности трябва да подбират внимателно думите си, когато изразяват такова подозрение (*Ismoilov and others v. Russia*, §§162-170); едно категорично изявление пред пресата, направено от прокурор преди началото на производството противоречи на презумпцията за невиновност (*Fatullayev v. Azerbaijan*, §§159-163). Въпреки това, дори изрази с много ясно понятия, като „вина” и „доказано”, могат да не представляват нарушение на чл. 6, § 2, ако от тяхното значение в конкретния не-опосреден или не-публичен контекст, може основателно да се предположи, че означават нещо друго – например с тях просто се удостоверява убеждението на прокурора, че доказателствата са достатъчни, за да бъде внесено разследването в съда (*Daktaras*, §§42-45). Следователно, тестът за значението на изявлението е обективен.

Изявления, изразяващи продължаващо подозрение след прекратяване на разследването, не е задължително да нарушават чл. 6, § 2 (*Lutz*), но препращане към съществуването на подозрение след оправдаване може да представлява нарушение (*Sekanina*).

Що се отнася до контекста на спорното изявление, ударението се поставя върху публични изявления на държавни служители, особено пред медиите, когато трябва да бъде демонстрирана значителна съдържаност (*Alenet de Ribemont*). Повече свобода се предоставя на изявления, направени в строго процесуален контекст (*Daktaras; Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (No. 1)*, dec., § 41).

От властите се изисква дискретност и предпазливост при информирането на обществеността за висящи наказателни разследвания, като целта е да бъдат предотвратени декларации за вина, които могат да насърчат обществеността да вярва във вината на заподозрения и да предрешат оценката на фактите от компетентните съдилища (*Alenet de Ribemont*).

Формулировката на спорното изявление трябва да представлява недвусмислена декларация за вина, за да се постави въпрос по чл. 6, § 2 (*Butkevičius*, §§49-54); уговорки или резерви, съдържащи се в изявлението могат да поставят под съмнение недвусмисления му характер (*Alenet de Ribemont*).

Фактът, че лицето е било осъдено на първа инстанция, не го лишава от гаранциите на чл. 6, § 2 във въззивното производство (*Konstas v. Greece*, §§34-37). Остава неясно обаче дали степента на защита по чл. 6, § 2 остава същата по време на въззивното или касационното производство, като се има предвид, че вече е имало „осъждане от компетентен съд” по смисъла на чл. 6. Във всеки случай, позоваване на осъждането от по-горните съдилища или от други власти би изглеждало неуместно.

Нарушение на презумпцията за невиновност може да възникне също и при прилагането на някои процесуални презумпции, по силата на които се приема, че лицето е виновно, без това да е било установено в състезателно производство и в съответствие с определен стандарт на доказване (*Klouvi v. France*, §§42-54).

Наред с това, принципът на презумпцията за невиновност не може да се тълкува като въвеждащ материално правни правила по отношение на наказателната отговорност. Поради това, Съдът не е длъжен да отговаря, например дали, от гледна точка на чл. 6, обективната отговорност – или обратно, обичайната оценка на деянието от обективна и субективна страна – е подходящия отговор на националния законодател на определено престъпно деяние, или дали доказването на умисъла трябва да се извършва чрез обективен или субективен тест (*G. v. the United Kingdom*, §§28-30).

Член 6 §3: права на защита

Резюме

Основни моменти:

- ✧ минимум права на защита в наказателното производство;
- ✧ твърдени нарушения на правата на защита по чл. 6;
- ✧ § 3 често бива разглеждан във връзка с правото на справедлив процес по чл. 6, § 1 (*T. v. Austria*, §§68-72);
- ✧ за да могат да докажат нарушение на някое от правата си на защита, жалбоподателите трябва да покажат, че твърдяното ограничение на право на защита е имало непоправим ефект върху справедливостта на наказателното производство като цяло, включително и във фазите на обжалване (*Dallos v. Hungary*, §§47-53).

Уведомяване за обвинението

Съществува известно припокриване между това право и правото на състезателно производство, което имплицитно се съдържа в справедливия процес по чл. 6, § 1⁴⁹ и правото на всеки да има достатъчно време и възможности да подготви защитата си по чл. 6, § 3b (виж по-долу).⁵⁰

Припокрива се също така до известна степен и с правото на всеки да бъде информиран за някои от фактическите основания за подозренията, оправдаващи задържането по чл. 5, § 2, макар че чл. 6, § 3a гарантира едно по-широко право да се знае евентуалната правна квалификация на обвинението и по-подробна фактическа информация по нея (*Pélissier and Sassi v. France*, §§45-63).

Нарушения на правото на уведомяване за обвинението
Неколкократна промяна от страна на прокуратурата, преди и по време на съдебния процес, на датите и местоизвършването на твърдяното престъпление (<i>Mattoccia</i>).
Преквалификация на обвинението от прокуратурата в последния ден на процеса, без жалбоподателите да са имали възможност да подготвят защитата си срещу новото обвинение и без да са могли да обжалват изцяло присъдата (<i>Sadak and others v. Turkey</i> ; но виж <i>Dallos</i>).
Преквалификация на обвинението от решаващия съд, без да отложи заседанието и отказ на по-горните инстанции да разгледат „дискрецията“ на решаващия съд да преквалифицира обвинението (<i>Pélissier and Sassi</i>).
Невъзможност на жалбоподателя да обжалва присъдата изцяло (относно фактическите констатации и относно приложението на закона) при преквалифициране на обвинението по време на процеса (<i>T. v. Austria</i>).
Германец, комуто е повдигнато обвинение на езика на съда, италиански, и на когото не е бил предоставен превод на никакъв друг език, при условие, че е нямало доказателства, че той разбира достатъчно италиански (<i>Brozicek</i>).

„Причините“, за които изисква информация чл. 6, § 3a, са свързани с действията, които се твърди, че са извършени, „характерът“ препраща към правната квалификация на деянието по националния закон (*Pélissier and Sassi*).

От съществено значение са подробностите за престъплението, тъй като в момента на повдигане на обвинението на заподозрения официално биват съобщени фактическите и правните основания (*Pélissier and Sassi*). Няма обаче изискване изводите на решаващият съд относно фактическите обстоятелства на деянието и участието на жалбоподателя в него винаги да са идентични с обвинителния акт, внесен от прокуратурата (*Mirilashvili, dec.*).

По смисъла на чл. 6, § 3a трябва да се предостави подробна информация, достатъчна да позволи на обвиняемия да започне да подготвя защитата си, на този етап обаче не се изисква на обвиняемия да бъдат предоставени всички доказателства срещу него, те могат да бъдат предоставени по-късно (*Pélissier and Sassi*).

Едновременно с това, би било некоректно да се твърди, че чл. 6, §3 a е приложим само към началните етапи на производството, а чл. 6 §3 b го допълва на един по-късен етап; остава отворен въпросът дали чл. 6 §3a или чл. 6 §3b е по-подходящ за по-късните етапи от производството, като напр. съдебния процес, било то когато става въпрос за промяна в правната квалификация на твърдяното престъпление (*Dallos*) или за проблем на недостатъчна фактическа информация (*Mattoccia v. Italy*, §§58-72); изглежда правилният подход при анализирането на каквато и да било липса на информация в съдебната фаза е да се прилагат двете разпоредби във връзка една с друга, наред с чл. 6, § 1.

Конвенцията позволява съдебните системи със засилено служебно начало да съществуват съвместно със състезателните; обвинението може да измени правната квалификация на деянието по време на съдебната фаза, това може да направи дори решаващият съд с присъдата, но само ако са предоставени достатъчно време и възможности за подготовка на защитата, било чрез отлагане на делото или чрез предоставяне на възможност за обжалване на присъдата и по отношение на фактическите констатации, и по отношение на приложението на закона (*Dallos*).

Нищо в практиката на Съда не изисква писмено уведомяване за „характера и причините за обвинението“, ако устно е била предоставена достатъчно информация (*Kamasinski v. Austria*, §§61-108).

Информацията трябва да бъде предоставена „незабавно“, така че да позволи да обвиняемия да подготви защитата си по чл. 6 §3b; преди първия полицейски разпит е необходимо да бъде предоставена поне най-съществената информация (*Mattoccia*).

⁴⁹Виж също по-горе стр. 38, Принцип на състезателното производство.

⁵⁰Виж също по-долу стр. 68, Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата.

Информацията трябва да бъде предоставена на език, който обвиняемите „разбират“; не е задължително това да е майчиният им език (*Brozicek v. Italy*, §§38-46).

Когато обаче чужденец поиска да му бъде преведено обвинението, властите трябва да се съобразят с молбата, освен ако успеят да докажат, че всъщност обвиняемият владее в достатъчна степен езика на съда (*Brozicek*); може да е достатъчен и устен превод на обвинението (*Kamasinski*).

Колкото по-сериозно е обвинението, толкова повече информация трябва да бъде предоставена - субективен тест (*Campbell and Fell*, §§95-102).

В тежест на жалбоподателя е да получи информация като се явява в съдебните заседания или прави обосновани искания, а не на властите да му я предоставят (*Campbell and Fell*).

Маловажни пропуски при уведомяването, причинени от технически грешки могат да не представляват нарушение на тази разпоредба (*Gea Catalan v. Spain*, §§28-30).

Липса на нарушение на право на уведомяване за обвинението -

Информация за обвинение състоящо се от думите „метех“ – при отбелязване само на мястото и времето на твърдяното престъпление – е достатъчна в контекста на дисциплинарно производство в затвора с оглед на факта, че жалбоподателят не е направил смислени опити да получи допълнителна информация (*Campbell and Fell*).

Преквалифициране на обвинението от съда с първоинстанционната присъда, когато съществува възможност за обжалване на присъдата изцяло (*Dallos*; но виж *Sadak and others*).

Поведение на обвиняемия, дължащо се основно на факта, че той не е получил съобщение за обвиненията срещу него (*Hennings v. Germany*).

Несъществено несъответствие при повторно цитиране на националния закон в резултат на канцеларска грешка (*Gea Catalan*).

Устен превод на обвиненията срещу чужденец, който не разбира езика на съда (*Kamasinski*).

Осъждане за отвлечане на лице с помощта на „неидентифицирани съучастници“, когато в обвинителния акт са идентифицирани твърдените съучастници на жалбоподателя, който освен това е бил обвинен и в убийство (*Mirilashvili, dec.*).

Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата

Има известно припокриване между това право и правото на състезателно производство и на равенство на средствата, които имплицитно се съдържат в справедливия процес по чл. 6, § 1,⁵¹ правото на уведомяване за обвинението по чл. 6 §3а,⁵² правото на представителство от адвокат по чл. 6, §3с⁵³ и правото да се призовават свидетели по подточка (d).⁵⁴

За да се прецени дали е спазен чл. 6, §3б е необходимо да се съобрази цялостното положение на защитата, включително присъствието на защитник, а не изолирано само положението на обвиняемия. (*Krempovskij v. Lithuania, dec.*).

Подходът обикновено е да се прецени твърдяното нарушение на чл. 6, §3б заедно с чл. 6, §3с с цел да може чрез кумулативен анализ на различните трудности пред защитата да се покаже цялостния ефект на тези недостатъци върху справедливостта на процеса като цяло по смисъла на чл. 6, § 1 (*Krempovskij, dec.*). „Достатъчността“ на приготвянията при подготовката за процеса обикновено се преценяват с оглед на формалните ограничения пред защитата – напр. ограничен достъп на защитата до „засекретени“ части от делото и ограничения в копирането на документи. Съдът обаче също така отчита практически трудности, претърпени от защитата, напр. такива свързани с условията на задържане и транспортирането на задържания заподозрян (*Moiseyev*, §§208-225).

Следва да се спазва деликатния баланс между необходимостта да се осигури процес в разумен срок⁵⁵ и необходимостта да се предостави достатъчно време за подготовка на защитата, за да се предотврати провеждането един прибрзан процес, който лишава подсъдимия от възможност да се защитава адекватно (*Öcalan v. Turkey* [GC], §§130-149).

⁵¹Виж стр. 38, **Принцип на състезателното производство**; и стр. 40, **Равенство на средствата**.

⁵²Виж стр. 66, **Уведомяване за обвинението**.

⁵³Виж стр. 71, **Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат**.

⁵⁴Виж стр. 75, **Право да се разпитват свидетели**.

Тестът колко време е достатъчно е субективен, тъй като следва да се съобразят различни фактори като характера и сложността на делото, етапа на производството и какъв е риска за жалбоподателя; при ясните дела, като дисциплинарите производства например, период от пет дни от предявяване на обвиненията до заседанието по същество би бил достатъчен (*Campbell and Fell*).

Чл. 6, § 3b би изисквал отлагане на делото в зависимост от естеството и обема на новите доказателства; несъществени нови доказателства, например такива относно личността на подсъдимия, а не относно фактическите обстоятелства по твърдяното престъпление, могат да бъдат представени в съда без да се налага отлагане (*G.B. v. France*).

Не е ясно дали съществува право, като такова, в едно съдебно решение да се посочват сроковете за подаване на апелативна жалба или това е въпрос, по който защитата по собствена инициатива трябва да се уведоми; едновременно с това е възможно да съществува позитивно задължение по чл. 6 §3b при сложност на случая подсъдимият да бъде уведомен за приложимите процесуални срокове, например когато съществуват два различни срока за подаване на касационна жалба и за представяне на аргументите по нея (*Vacher*, §§22-31); следва да се отбележи също така, че може да е по-подходящо подобни ситуации да се разглеждат в светлината на „достъп до съд“ отколкото на права на защита.⁵⁶

Тестът дали възможностите са били достатъчни също е субективен и зависи от конкретните обстоятелства и възможностите на жалбоподателя, който може и да е професионален адвокат, например (*Trepashkin (No. 2) v. Russia*, §§159-168). Две са обаче главните възможности, които се изискват в повечето случаи, а именно: а) възможността контактите с адвокат да се провеждат конфиденциално (*Bonzi v. Switzerland*, dec.) и ефикасно (*Artico v. Italy*, §§29-38) (макар това право да се регламентира по-специално от чл. 6 §3 (c);⁵⁷ и б) достъп до материалите по делото (*Kamasinski*).

Едновременно с това е допустимо да се въвеждат правила, ограничаващи до някаква степен правото на жалбоподателя да се вижда с адвокатата си в определено време (*Bonzi*) или вменяващи на адвоката задължение за неразкриване с цел да се защити свидетел на ранен етап от производството (*Kurup*, dec.).⁵⁷

Нарушения на изискването за достатъчно време и възможности

Кумулативно въздействие на няколко отделни ограничения, включващи липса на правна помощ по време на разпит в полицейски арест, последващо ограничение на броя и продължителността на срещите със защитник, невъзможност за срещи с адвокат насаме и липса на пълен достъп до материалите по делото до много късен етап в процеса (*Öcalan*).

Подадена касационна жалба в срок, но недопусната до разглеждане на основание, че жалбоподателят не е представил аргументите си в предвидения срок, преценено заедно с факта, че жалбоподателят не е бил информиран за съществуването на два процесуални срока – а именно за подаване на касационна жалба от една страна, и за представяне на аргументите по нея, от друга (*Vacher*).

Отказан достъп до материалите по делото на досъдебното производство с мотивите, че обвиняемият е избрал да се защитава сам, а по закон право на достъп има само адвокат. (*Foucher*; виж също Равенство на средствата).

Изненадваща и пълна промяна на заключението, дадено от назначено от съда вещо лице по време на изслушването, което е имало решаващо значение за мнението на съдебните заседатели и отказ на съда да назначи друго вещо лице (*G.B. v. France*; но виж *Boenisch, Brandstetter*; виж Равенство на средствата).

Закъсняло получаване на писмената версия на съдебното решение, съдържаща мотиви (повече от месец след постановяването на диспозитива), което е попречило на жалбоподателя да подаде въззивна жалба в предвидения по закон петдневен срок (*Hadjianastassiou*; виж също Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности и Мотивирано съдебно решение).

Правото на „достатъчно възможности“ включва правото на достъп до материалите по делото след приключване на предварителното разследване; едновременно с това достъп, който е бил предоставен само на адвоката, но не и лично на

⁵⁶Виж стр. 64, Процес в разумен срок.

⁵⁶Виж стр. 23, Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности

⁵⁷Виж по-долу стр. 71, Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат.

жалбоподателя може да е достатъчен (*Kamasinski*). Когато на обвиняемия е било дадено право да се защитава сам, отказ на досъдебното производство да му се предоставят материалите би бил в нарушение на чл. 6 (*Foucher*).⁵⁸ Когато преценява дадено ограничение, свързано с достъпа на жалбоподателя до материалите по делото, Съдът отчита по-специално продължителността на това ограничение (*Trepashkin (No. 2)*, §§159-168).

Правото на достъп до материалите по делото не е абсолютно и е възможно да има ограничения с цел да се защитят тайни методи на разследване, самоличността на свидетел или агент; в тежест на жалбоподателя е да докаже, че достъпът му до конкретна част от материалите е бил необходим за упражняване на правата му на защита (*Bricmont*).⁵⁹

Съдът е предоставил на националните съдилища провеждането на теста дали е необходимо разкриването на някой секретен материал и по Конвенцията няма да бъде извършвана самостоятелна преценка по същество относно неразкриването, ако самите национални съдилища са направили такава преценка в светлината на приложимия закон (*Dowsett*). Може обаче да възникне проблем, ако по закон националният съд няма дискрецията да преценява дали да разкрие материалите пред защитата или не (*Mirilashvili*, §§200-209).

Достатъчно време и възможности - липса на нарушение

Пет дни от предявяване на обвинението до заседанието по същество е „достатъчно време“ за подготовка на защитата по затворническо дисциплинарно дело по обвинение за метеж (*Campbell and Fell*); аналогично 15 дни са „достатъчно време“ в дисциплинарно производство срещу лекар по обвинение, че неправилно е издавал удостоверения за негодност за работа (*Albert and Le Compte v. Belgium*).

Ново маловажно доказателство за личността на подсъдимия, представено от обвинението в началото на процес по наказателно дело относно сексуални престъпления, продължил 3 дни, въпреки липсата на отлагане (*G.B. v. France*).

Обвиняем, задържан в изолатор и лишен от право на контакти с адвокатите си за няколко кратки периода от време, като се има предвид, че през останалото време е можел да контактува свободно с адвокатите си (*Bonzi, dec.*; виж също по-долу Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат).

Защитник, задължен да не разкрива на клиента си самоличността на конкретен свидетел на ранен етап на производството с цел да се защити свидетеля от натиск (*Kurup, dec.*; виж също Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат).

Достъп до материалите по делото, предоставен на адвоката на жалбоподателя, вместо на самия него (*Kamasinski*).

Правото на „достатъчно възможности“ не включва, като такава, правото на посочване на вещо лице по собствен избор, което да представи заключение по време на процеса, нито правото на назначаване на допълнителни или нови вещи лица.⁵⁸ В изключителни случаи, при внезапна и пълна промяна на заключението на назначено от съда вещо лице по време на съдебно заседание, може да възникне проблем относно справедливостта и правата на защита, ако съдът не прецени за необходимо да назначи друго вещо лице, което да даде заключение (*G.B. v. France*). Въпросът за вещите лица обаче е по подходящо да се разглежда от гледна точка на чл. 6, §3d, а не на 6, §3b.

Правото да се знаят мотивите на съдебното решение може също да се разглежда в светлината на чл. 6, §3b. Мотивите биха били нужни за подготовка на жалба, например (*Hadjianastassiou*).⁶⁰

Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат

Съществува известно припокриване между това право и правата на състезателно производство и равенство на средствата, които имплицитно се съдържат в справедливия процес по чл. 6 §1,⁶¹ правото на уведомяване за обвинението по чл. 6 §3a,⁶²

⁵⁸Виж стр. 40, **Равенство на средствата**.

⁵⁹Виж стр. 38, **Принцип на състезателното производство**

⁶⁰Виж също стр. 23, **Процедурни пречки: срокове, държавни такси, подсъдност и други формалности.** и стр. 78, **Мотивирано съдебно решение**.

⁶¹Виж стр. 38, **Принцип на състезателното производство** и стр. 40, **Равенство на средствата**

⁶²Виж стр. 66, **Уведомяване за обвинението**.

правото на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата по чл. 6 §3b⁶³ и правото да се призоват свидетели по подточка (d).⁶⁴

Обикновено подходът е да се разгледа твърдяното нарушение на чл. 6, §3с наред с чл. 6, §3b с цел да може чрез кумулативен анализ на различните трудности пред защитата да се покаже цялостния ефект на тези недостатъци върху справедливостта на процеса като цяло по смисъла на чл. 6, §1 (*Öcalan*).

Член 6, §3с се състои от четири отделни елемента, а именно правото подсъдимият а) да се защитава сам (*Foucher*), б) при определени обстоятелства да си избере адвокат (*Campbell and Fell*), в) да ползва безплатна правна помощ, ако не разполага с достатъчно средства и когато интересите на правосъдието изискват това (*John Murray*) и накрая г) да има практическа и ефективна защита (*Bogumil*, §§47-50).

Правото подсъдимият да се защитава сам не е абсолютно и държавните власти могат да откажат на обвиняемия това право, тъй като в някои случаи националният закон изисква човек да бъде представляван от адвокат, по-конкретно когато става дума за обвинения за тежки престъпления (*Kamasinski*).

Наред с това, когато на обвиняемия бъде предоставено правото да се защитава сам и в резултат на това бъдат наложени допълнителни ограничения върху правата му на защита - като например, отказ за достъп до материалите по делото на предварителното производство – може да се стигне до нарушение (*Foucher*).⁶⁵

Решението дали да бъде допуснат защитник или не – било той служебен или платен – трябва да подлежи на съдебен контрол и изпълнителната власт не трябва да има дискрецията да решава този въпрос (решение на Отделението *Ezeh and Connors*, §§100-108).

Липсата на право да се ползва адвокат по време на съдебно заседание вероятно би била в нарушение на чл. 6, §3с, дори ако на предишните етапи на производството е бил разрешен достъп до адвокат (*Ezeh and Connors*).

Невъзможността да се ползва безплатна правна помощ обикновено възниква в контекста на малозначителни престъпления и административни или дисциплинарни нарушения, които се считат за „наказателни“ само в автономния смисъл на чл. 6, § 1, но не и по смисъла на националния закон; от това следва, че жалбоподателят може да не разполага автоматично с право на безплатна правна помощ (*Engel*).⁶⁶

При преценката си дали да предоставят безплатна правна помощ властите следва да отчитат финансовото състояние на обвиняемия, както и интересите на правосъдието; последните включват оценка на характера и сложността на твърдяното престъпление, на залога за жалбоподателя, на тежестта на наказанието, което може да му бъде наложено и на капацитета на обвиняемия да се защитава сам адекватно (*Timergaliyev*).

Ако обвиняемият разполага с достатъчно средства да плати за адвокат не е нужно да се съобразяват интересите на правосъдието при преценката дали да му бъде предоставена безплатна правна помощ (*Campbell and Fell*).

Дори когато случаят не е сложен, интересите на правосъдието биха наклонили везните в посока на предоставяне на правна помощ, ако подсъдимият рискува да бъде осъден на продължително лишаване от свобода (*Quaranta v. Switzerland*, §§32-38).

Правото на безплатна правна помощ се прилага без значение от етапа на производство, включително по време на досъдебното разследване (*Quaranta*).

Съвместимо е с интересите на правосъдието обвиняемият във военно или затворническо дисциплинарно производство относно много елементарни факти да се защитава сам и да получи ограничена безплатна правна помощ само относно правната страна на обжалването (*Engel*, §§89-91).

Отказът да бъде предоставена безплатна правна помощ пред въззивната инстанция също може да е съвместим с интересите на правосъдието, при условие, че властите при взимане на решението си относно правната помощ са преценили разумните шансове (обективна възможност) за успех на обжалването (*Monnell and Morris*, §§55-70).

Наред с това, отказът на правна помощ пред апелативната инстанция би бил неприемлив, ако при обжалването се поставят съществени правни въпроси (*Pakelli v. Germany*, §§31-40).

Разглеждането на интересите на правосъдието следва да се прави на всеки етап от производството (*Granger*, §§43-48).

Само жалбоподатели, които разполагат със средства да заплатят на адвокат имат право да изберат лицето, което да ги представлява (*Campbell and Fell*); жалбоподател, който ползва безплатна правна помощ няма право да избира сам адвоката си (*Kremppovskij*, dec.). В същото време, когато служебните защитници явно не изпълняват задълженията си, властите имат позитивното задължение да ги заменят (*Artico*, §§31-38).

Правото да се избере защитник не е абсолютно; в името на доброто функциониране на правосъдието могат да бъдат поставяни разумни ограничения относно това колко защитници, с каква квалификация и при какви правила на поведение, могат да се явяват пред съда (*Enslin and others v. Germany*, dec. 1978).

Лице, което е осъдено в задочно производство, трябва да бъде представлявано от адвокат по негов избор (*Karatas and Sari v. France*, §§52-62).

Ограничения на достъпа до адвокат на съвсем началните етапи на производството, като например веднага след задържането, могат да доведат до нарушение на чл. 6, § 3с, ако непредставяван обвиняем направи самопризнание, или ако от мълчанието

⁶³Виж стр. 71, **Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат.**

⁶⁴Виж стр. 75, **Право да се разпитват свидетели.**

⁶⁵Виж също стр. 40, **Равенство на средствата.**

⁶⁶Виж също стр. 15, **Наказателно обвинение.**

на обвиняемия могат да бъдат направени неблагоприятни за него изводи. Именно на този етап от производството се приема, че обвиняемият е най-податлив на неуместен натиск и има нужда от правна помощ (*John Murray; Salduz* [GC], §§56-62), освен ако не се е отказал изрично и съзнателно от правото си на адвокат (*Yoldaş v. Turkey*, §§46-55). Използването на самопризнание, направено от задържан заподозрян в отсъствието на адвокат, като правило, е в нарушение на чл. 6, §3с, дори когато разпитът е извършен в друга държава (*Stojkovic v. France and Belgium*, §§51-57).

Върху непредставявани лица не следва да бъде упражняван натиск, за да направят самопризнания, дори и ако те нямат процесуалното качество на заподозрени при провеждането на въпросния разпит, и формално са третираны като свидетели на този етап (*Shabelnik*).⁶⁷

Наред с това, присъствието на адвокат не е задължително, ако лицето е разпитано от полицията без да бъде задържано, дори и ако на по-късен етап това лице бъде заподозряно (*Aleksandr Zaichenko v. Russia*, §§46-51).

Като общо правило на обвиняемите трябва да бъде осигурена адвокатска помощ от момента на арестуването им, а не само по време на разпит докато са задържани (*Dayanan*, §§29-34). Наред с това, отсъствието на адвокат веднага след задържането може и да не бъде използвано срещу държавата – дори и когато в резултат на това е направено самопризнание – ако обвиняемият не направи разумни усилия/не положи значително старание да получи правна помощ (*Zhelezov, dec.; Latimer, dec.*) и ако приложимият закон не изключва присъствието на адвокат.

Отказът от правна помощ, направен при съмнителни обстоятелства, може да се счете за невалиден. Ако обвиняемите лица се позоват на правото да бъдат консултирани от адвокат по време на разпит, не може да се твърди, че те са се отказали от това си право само защото впоследствие са отговорили на въпросите на полицията, дори и да не се спори, че заподозрените са били уведомени за правата си. (*Pishchalnikov*, §§72-91).

Липсва стабилна съдебна практика относно изискването адвокат да присъства по време на следствени действия, различни от първоначалния разпит. Изглежда обаче, че присъствието на адвокат по време на очна ставка на обвиняемия с не-ключови свидетели по време на предварителното производство не е съществена част от правата на защита (*Isgrò v. Italy*, §§31-37).⁶⁸

Наред с това, явно присъствието на адвокат може да бъде наложително, когато се извършва разпознаване, особено ако то има съществено значение за окончателното осъждане (*Laska and Lika*, §§63-72).

Начинът, по който се осъществява правната помощ – било то безплатно или срещу заплащане – трябва да е „практичен и ефективен“, а не само „теоретичен и илюзорен“ (*Artico v. Italy*, §§31-38).

Не съществува право, като такова, на достъп до адвокат по всяко време на производството; могат да бъдат поставени ограничения пред броя или продължителността на срещите, особено на предварителното производство (*Bonzi*), при условие, че веднага след задържането е била зачетена съществената необходимост от правен съвет (*John Murray*).

По принцип, подсъдимият има право да се среща с адвоката си насаме (*Sakhnovskiy* [GC], §§99-107), макар да е допустимо срещите им да бъдат наблюдавани визуално. Правото на срещи с адвокат насаме обаче не е абсолютно и полицията може да контролира срещите клиент-защитник по време на предварителното производство с цел да се предотврати наговаряне (*S. v. Switzerland*, §§48-51), нови престъпления (*Brennan v. the United Kingdom*, §§42-63) или за да се защитят свидетели (*Kurup, dec.*).

Начинът и продължителността на контрола на контактите между обвиняемия и неговия адвокат трябва: а) да имат наложителни причини, а именно разумни основания да се подозира не само обвиняемия, но и конкретния адвокат, че участват или улесняват извършването на действия, от които могат да настъпят вреди, като преценката за това трябва да е обективна и б) да са пропорционален отговор на преследваната цел (*S. v. Switzerland, Brennan, Kurup*). Мерки, като подслушване на контактите между подсъдимия и адвоката му, биха били легитимни, само ако са „абсолютно необходими“. Такива мерки могат да са в нарушение на чл.6, § 3с, дори ако не изглежда да са имали пряк ефект върху съществуването на обвиненията или върху стратегията на защитата (*Zagaria v. Italy*, §§32-36).

Нарушения на чл. 6, §3с

Отказан достъп до материалите по делото на досъдебното производство на основание, че обвиняемият е избрал да се защитава сам, а по закон достъп може да бъде предоставен само на адвокат (*Foucher*); виж също Равенство на средствата

Дискреционно правомощие на директора на затвора да откаже достъп до адвокат по време на съдебно заседание по дисциплинарно дело срещу затворници, макар да е било предоставено право затворниците да се консултират с адвокат след отлагане на заседанието (*Ezeh and Connors*).

Адвокат, който трябва да иска всеки път разрешение от следователя за да се среща с клиента си; мярка която няма правно основание в националния закон (*Moiseyev*).

⁶⁷Виж също стр. 51, **Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила**

⁶⁸Виж също по-долу стр. 75, **Право да се разпитват свидетели.**

Закъснение с повече от една година да се отговори на молбата на жалбоподателя за правна помощ, макар в последствие да му е бил назначен служебен защитник (<i>Berlinski</i>).
Неявяване на служебния защитник на жалбоподателя пред апелативната инстанция, съчетано с невъзможността на жалбоподателя да получи слухов апарат, който да му позволи да участва ефективно в съдебното заседание, въпреки проблемите му със слуха (<i>Timergaliyev</i> ; виж също Ефективно участие).
Липса на безплатна правна помощ по несложно дело, с оглед обстоятелствата, че се касае за млад чужденец, който няма средства и е бил наркоман и който е можело да бъде осъден на три години лишаване от свобода (<i>Quaranta</i>).
Отказана правна помощ при обжалване, въпреки факта, че са били поставени съществени правни въпроси (<i>Pakelli</i> ; но виж <i>Monnell and Morris</i>).
Пропуск да се преразгледат интересите на правосъдието от значение при предоставянето на правна помощ в светлината на факта, че в заседанието пред апелативната инстанция са възникнали сложни правни въпроси (<i>Granger</i>).
Невъзможност обвиняем, който се укрил и е бил съден задочно да избере сам служебния си защитник (<i>Karatas and Sari</i>).
Неблагоприятни изводи относно вината на обвиняем, не представляван от адвокат, направени вследствие на мълчанието на обвиняемия по време на първоначалния разпит непосредствено след задържането му (<i>John Murray</i> ; но виж <i>Zhelezov and Latimer</i> , дес.; също и Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила);
Самопризнание, на заподозрян, не представляван от адвокат, което е било направено непосредствено след задържането му, и по-късно е било използвано като основание за осъждане (<i>Magee</i> ; виж също и Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила);
Получено и използвано като основание за осъждане самопризнание, направено от не представлявано лице, което формално е било разпитвано като свидетел към онзи момент (<i>Shabelnik</i> ; виж също и Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила).
Самопризнание, направено от не представлявано лице, като полицейският следовател е манипулирал правната квалификация на приписваното престъпление с цел да избегне осигуряването на задължителна адвокатска защита на заподозрения, като едновременно с това е упражнил натиск върху него да се откаже от адвокатска защита (<i>Yaromenko v. Ukraine</i>).
Контрол от страна на полицията на почти всички срещи между жалбоподателя и адвоката му по време на досъдебното производство по дело, включващо още 16 обвиняеми, въпреки реалната възможност този адвокат да е замесен в наговаряне (<i>S. v. Switzerland</i> ; но виж <i>Bonzi, Kurup</i>).
Присъствие на полицаи по време на първата среща между заподозрян за тероризъм и адвокат, на която на тях им е било забранено да споменават имена с оглед липсата на обосновани твърдения, че адвокатът е бил готов да предаде каквато и да било увреждаща информация на други заподозрени, които са били на свобода (<i>Brennan</i>).
Невъзможност на служебен защитник да предостави ефективна защита на подсъдим чужденец, тъй като е бил назначен едва три дни преди разглеждането на делото от Върховния съд (<i>Daud v. Portugal</i> ; но виж <i>Tripodi</i>).
Пропуск да се замени служебен защитник, въпреки явна немарливост, изразяваща се в непосочване на никакви правни аргументи в жалба (<i>Czekalla</i> ; но виж <i>Tripodi</i>).

Отказ да бъде заменен служебен защитник, който пропуснал да се свърже с жалбоподателя преди последното заседание пред апелативния съд по дело за убийство (<i>Sakhnovskiy</i>).
Подслушване на разговор, провеждан чрез видео-конферендна връзка между обвиняем и адвокат (<i>Zagaria</i>).
Представяване на жалбоподателя първо от стажант адвокат, след това от по-опитен адвокат (който не направил нищо освен да поиска да бъде освободен от случая) и накрая от трети служебен адвокат, на когото били дадени само пет часа да прочете материалите по делото (<i>Bogumil</i>).

Възможността от координиране на защитната стратегия между няколко адвоката по дела с множество обвиняеми не трябва да бъде бъркана от властите с опит от страна на адвокатите за наговаряне и не може да оправдае постоянно наблюдение на срещите клиент/адвокат (*S. v. Switzerland*).

Необходимостта от контрол на първоначалната среща между обвиняемия и адвоката ще се подлага на по-сериозен анализ от Съда (*Brennan*, разлика с *Kurup*, *Bonzi*).

По принцип държавите не могат да бъдат държани отговорни за поведението на защитника на даден обвиняем. Едновременно с това, когато пропускат да назначат служебен защитник да предостави ефективна защита е очевиден, съществува позитивно задължение за тях да се намесят като заменят всеки (служебен) защитник, който действа неправомерно (*Czekalla v. Portugal*, §§59-71) или, алтернативно, като позволят на защитника да изпълни ефективно задълженията си чрез отлагане на делото (*Artico*, *Sakhnovskiy* [GC], §§99-107). Ако проблемът със защитата е очевиден, съдилищата трябва да поемат инициативата и да го разрешат, например като отложат заседанието, за да се позволи на новоназначения защитник да се запознае с делото (*Bogumil*, §§47-50).

Липса на нарушение на чл. 6 §3с

Отказана правна помощ за изготвяне на жалба след направена преценка и взето решение, че жалбата не би имала разумни изгледи за успех (*Monnell and Morris*; но виж *Granger and Pakelli*).

Невъзможност за избор на служебен защитник (*Krempovskij*, dec.).

Ограничаване броя на адвокатите (до трима на всеки подсъдим); отстраняване на отделни адвокати, заподозрени в подкрепа на престъпна организация, в която се твърди, че е участвал обвиняемия (*Ensslin and others*, dec.).

Неполагане на разумни усилия от страна на задържано лице да се защити само, след като е подписало самопризнания, непосредствено след задържането, като освен това е твърдяло, че няма нужда от адвокат на тази фаза (*Zhelezov*, dec.; *Latimer*, dec., но виж *John Murray*).

Обвиняем, задържан в самостоятелна килия и лишен от право на контакти с адвоката си за няколко кратки периода от време, като се има предвид, че през останалото време е можел да контактува свободно с адвоката си (*Bonzi*).

Защитник, задължен да не разкрива на клиента си самоличността на конкретен свидетел на ранен етап от производството с цел да се защити свидетеля от натиск (*Kurup*).

Липса на вина от страна на властите, когато защитникът не е могъл да присъства на заседание поради болест и не е направил опит да бъде заместен (*Tripodi*).

Жалбоподател, обвинен за малозначително нарушение, подписал формуляр за отказ от адвокат, който е бил приет за валиден при липсата на доказателства за измама от страна на полицията (*Galstyan v. Armenia*).

Отказана правна помощ, но дадени указания от съда как да се допълнят материалите по делото на подсъдим, заплашен от наказателно производство, по ясно и просто дело за данъчни глоби, като не е съществувал риск жалбоподателят да бъде лишен от свобода (*Barsom and Varli v. Sweden*, dec.).

Отказ на съда да допусне в производството нов, трети адвокат, който да консултира жалбоподателя по въпроси, свързани с международно право, намерени за неотнормими към предмета на делото (*Klimentyev v. Russia*).

Тестът за явното нехайство обаче е по-скоро ограничен, като се има предвид, че един изолиран пример за липса на разумни усилия/ неположено значително старание от страна на защитника, може да не е достатъчен, за да възникне за държавата позитивното задължение да поправи пропуските на защитника (*Tripodi v. Italy*, §§27-31).

Право да се разпитват свидетели

Има известно припокриване между това право и правото на състезателно производство и на равенство на средствата (*Vidal*), които имплицитно се съдържат в справедливия процес по чл. 6, §1, правото на достатъчно време за подготовка на защитата по чл. 6, §3b (*G.B. v. France*) и правото на защита от адвокат по подточка (с) (*S.N. v. Sweden*).⁶⁹

Член 6, §3d се състои от три различни елемента, а именно а) право да бъдат разпитани свидетелите на обвинението (или да бъдат оспорени други доказателства, представени от обвинението в подкрепа на тяхната теза); б) право, при определени обстоятелства да бъдат призовани свидетели по собствен избор, които да дадат показания по време на процеса, т.е. свидетели на защитата (*Vidal*) и в) право свидетелите на обвинението да бъдат разпитани при същите условия като тези, при които са разпитани свидетелите на защитата.

Обикновено подходът е да се разгледа твърдяното нарушение на чл. 6, §3d с цел се покаже, чрез кумулативен анализ на различните трудности пред защитата по отношение на свидетелите, цялостния ефект на тези недостатъци върху справедливостта на процеса като цяло по смисъла на чл. 6, §1 (*Vidal*). Неявяването на свидетел в определен момент по време на процеса не води непременно до нарушение на чл. 6, §3d, ако свидетелят е бил разпитан по-рано в присъствието на защитата, например при очна ставка на предварителното производство (*Isgrò*, §§30-37) или по време на предишно, свързано производство (*Klimentyev*, §§124-127). Разпит на свидетели на обвинението по време на предварителното производство, обаче, не би бил достатъчен за да се гарантират правата на защита, ако не е бил съпроводен с подходящи процедурни гаранции (*Melnikov v. Russia*, §§70-84) или ако свидетелите в последствие са променили показанията си (*Orhan Çağan v. Turkey*; §§31-43; *Vladimir Romanov v. Russia*, §§97-106).

В съответствие с принципа на субсидиарност, правото да се разпитват свидетели не допуска подаването на жалби, в които се твърди, че съдилищата не са оценили правилно свидетелските показания или други фактически изводи (*Perna v. Italy* [GC], §§29-32), при условие, че в това отношение съдилищата не са достигнали до очевидно несправедливи или произволни изводи (*Scheper v. the Netherlands*, dec.).

Правото да се разпитват свидетели не изключва правото на съда да обсъжда и да се позовава на писмени свидетелски показания, направени на предварителното производство, при условие, че защитата е имала възможност да разпита свидетеля на някой етап от производството (*Bracci*, §§54-61; cf. *Orhan Çağan*, §§31-43). Нещо повече, устни показания, дадени от свидетел по време на съдебното следствие не следва задължително да имат по-голяма тежест от по-рано дадени от него показания, протоколирани от полицията.

Член 6, §3d притежава значителна автономия, но не е напълно независим от националния закон, тъй като тази разпоредба отчита присъщите различия между състезателния процес (страните да решават кой свидетел да призоват и свидетелите се разпитват само от страните или от техните представители) и процесът, при който е по-силно служебното начало (съдът решава кои свидетели да призове и им задава въпроси наред със страните). Жалбоподател в процес с по-силно служебно начало следователно, не може да се позове на чл. 6, §3d, сам по себе си, за да призове свидетели по свой избор, които да дадат показания по време на процеса (*Perna*; *Vidal*).⁷⁰

Самата дума „свидетел“ в чл. 6, §3d обаче има напълно автономно значение и се прилага не само спрямо лица, призовани да дадат показания пред съда. Тя включва: лица, направили изявления, протоколирани по време на предварителното производство и прочетени пред съда (*Kostovski v. the Netherlands*, §§38-45); обяснения от съ-обвиняем (*Luca v. Italy*, §§38-45) и лица, със специфичен статут, като вещи лица (*Boenisch, Brandstetter*).

Може да бъде оставено на решаващия съд, какъвто обикновено е случаят при процесите с по-силно служебно начало, да прецени дали призоваването на конкретен свидетел да даде показания би било от значение за процеса (*Perna v. Italy* [GC]). В някои случаи, обаче Съдът е бил готов по изключение да преразгледа изводите на националните съдилища относно относимостта и значимостта на показания, дадени от свидетел на защитата (*Olujić*, §§78-85).

Лица, които твърдят нарушение на чл. 6, §3, трябва да докажат не само, че не им е било позволено да призоват конкретен свидетел, но и че разпитът на този свидетел е бил абсолютно необходим за установяване на истината и че неизслушването на свидетеля е накърнило правата на защита и справедливостта на производството като цяло (*Butkevičius*, dec.; *Krempovskij*, dec.). Правото на защитата да призовава свидетели може да се тълкува широко и също така включва правото на защитата да иска проверката на други доказателства, включително веществени доказателства, експертизи и др.

⁶⁹Виж също стр. 38, Принцип на състезателното производство, стр. 40, Равенство на средствата; стр. 68, Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата и стр. 71, Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат.

⁷⁰Виж също стр. 40, Равенство на средствата.

Само ключов свидетел на обвинението – чийто показания се използват изцяло или до решаваща или съществена степен за да обосноват осъждането – може да е длъжително да бъде призован в съответствие с правото по чл. 6, §3 d (*Vidal; Doorson*).

Свидетел може да бъде ключов и, ако показанията му могат само да потвърдят или оборят конкретна защитна позиция, избрана от жалбоподателя, като например, че е бил провокиран от полицията да извърши престъплението (*Ramanauskas*).⁷¹

Преценката кой свидетел е ключов може да се направи въз основа на анализа на значимостта, която се отдава на конкретно доказателство в структурата на обвинителния акт или, по-късно, в осъдителната присъда (*Birutis and others v. Lithuania*, §§28-35). Когато решава дали даден свидетел е ключов или не, Съдът, по изключение, може да провери качеството и надеждността на други доказателства, използвани срещу обвиняемия. Така, макар съдебната практика да не изключва по абсолютен начин използването на непреки свидетелски показания, на тях не може да се разчита в ситуация, когато очевидец не е бил разпитан (*V.D. v. Romania*, §§107-116). Подобна логика се прилага и към самопризнанията на съ-обвиняеми, които може да не бъдат ползвани като основно доказателство за осъждането на онзи, който не е направил самопризнание (*Vladimir Romanov v. Russia*, §§97-106). Писмени показания, които са били оттеглени от свидетеля по време на процеса, могат също да са недостатъчни за подкрепата на обвинението, когато ключовият свидетел не е бил надлежно разпитан (*Orhan Çağan*, §§31-43).

Правото да бъде призован ключов свидетел да даде показания се прилага пред всяка съдебна инстанция, доколкото въззивният съд може да установява фактическите обстоятелства (*Vidal*). Призоваването на ключов свидетел пред апелативната инстанция може да е длъжително, когато апелативният съд преобръща първоинстанционната присъда чрез нова оценка на показанията, събрани от по-долния съд (*García Hernández v. Spain*, §§26-36).

Свидетелите имат гражданско-правното задължение да свидетелстват и отказ да се явят не може да спре съда да разпреди да бъдат доведени, ако това е длъжително (*Serves*).⁷²

Само при изключителни обстоятелства, като например случаи на сексуално посегателство, изразяващи се в изнасилване на жена или блудство с дете, отказът на ключов свидетел – твърдяната жертва – да даде показания може да послужи като легитимно основание да се използват протоколираните на досъдебното производство показания без да се призовава този свидетел. Целта тук е да се отчете психическото състояние на свидетеля и да се избегне нежелана публичност по време на процеса (*Scheper v. the Netherlands*, dec.; *S.N. v. Sweden*, dec.; но виж *V.D. v. Romania*, §§107-116). Други подобни ситуации биха могли да възникнат, когато свидетелите отсъстват, укрили са се в чужбина или са изчезнали, или когато са поискали да останат анонимни, упражнили са правото си да запазят мълчание или са извършили самоубийство. Въпросът е дали съображения от обществен интерес за разкриване и наказване на престъпленията натежават над изискването на всеки подсъдим да бъде осигурен справедлив процес (*Al-Khawaja and Tahery*, §§120-165).

Осъждане, мотивирано в решаваща степен с показанията на ключов свидетел, който не е бил разпитан по време на процеса, не означава автоматично нарушение на чл. 6, § 1, при условие, че е било съпроводено от строги процесуални гаранции. Такива са ясният законови правила, ограничаващи правомощието на съдията да приема показания, дадени от отсъстващ свидетел, наличието на други подкрепящи доказателства, липса на данни за наговаряне с други свидетели и ясният указания, дадени от съдията на съдебните заседатели, относно качеството на спорните писмени показания (*Al-Khawaja and Tahery*). Остава неясно обаче до каква степен Съдът ще наруши правилото (ако въобще го наруши), че ключови свидетели трябва да бъдат разпитвани в открито заседание, освен в изключителните случаи, когато свидетелят е бил изнасилен или убит.⁷³

Прокуратурата трябва да положи разумни усилия/да покаже значително старание в опита си да призове ключов свидетел, който е с неизвестен адрес или живее в чужбина, разпитът по делегация на досъдебното производство обаче, е достатъчен, ако защитата е била поканена да участва (*Solakov v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, §§56-67; *Butkevicius*, dec.; *Thomas v. the United Kingdom*, dec.).

Наред с това, самите обвиняеми трябва да положат разумни усилия/да покажат значително старание да уведомят прокуратурата, че считат даден свидетел за ключов и желаят да бъде призован в съдебния процес; призоваването на свидетел за пръв път едва когато процесът е съществено напреднал, може да се окаже твърде късно за разкриване на нарушение на чл. 6, §3d (*Solakov*).

Властите могат да не разкрият самоличността на свидетел, като например полицей или информатор, или конкретна секретна техника на разследване, предоставяйки статут на анонимен свидетел; по принцип чл. 6, §3d остава на дискрецията на държавата да прецени доколко е основателно даването на статут на анонимен свидетел. Но в този случай, по чл. 6, §3d трябва да се прецени балансът между интересите на защитата да разпита свидетеля и обществения интерес той да бъде защитен (*Van Mechelen and others v. the Netherlands*, §§59-65).

Дори когато анонимните свидетели не са ключови, на защитата трябва да бъде позволено да оспорва достоверността на показанията им чрез: а) поставяне на писмени въпроси (*Kostovski*); б) участие на адвоката в разпита със задължение да не разкрива самоличността на свидетеля пред жалбоподателя (*Doorson; Kurup*);⁷⁴ или в) разрешение жалбоподателят да поставя въпроси в теле-конференцна връзка като се измени гласа или външния вид на свидетеля (*Birutis and others*).

⁷¹Виждат също стр. 48, Провокация към престъпление

⁷²Виждат също стр. 69, Право на всеки да запази мълчание и да не се уличава в престъпление; признание, изтръгнато със сила

⁷³Виждат също по-горе, стр. 76.

⁷⁴Виждат също по-горе, стр. 71, Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат.

Както защитата трябва да има право да разпита ключов свидетел на обвинението по време на процеса, така трябва да има и достъп до всяко едно друго важно или решаващо доказателство, включително документи и веществени доказателства (*Mirilashvili*, §§200-209).⁷⁵

Нарушения на правото да се разпитват свидетели
Невъзможност на защитата да призове нито един свидетел пред апелативния съд, който осъдил жалбоподателя като дал нова оценка на направените от първа инстанция фактическите констатации, довели до оправдаването на жалбоподателя, основно като преценил наново свидетелските показания и другите фактически констатации (<i>Vidal</i> ; но виж <i>Scheper</i> ; <i>S.N. v. Sweden</i> ; и <i>Al-Khawaja and Tahery</i> за изключителни случаи).
Невъзможност да бъде призован ключов свидетел, който би могъл да потвърди или да обори твърденията на жалбоподателя, че е бил провокиран (<i>Ramanauskas</i>). Виж също Провокация към престъпление.
Осъждане, основаващо се изцяло (<i>Birutis and others</i>) или в решаваща степен (<i>Kostovsk</i> ; <i>Van Mechelen and others</i>) върху показания на анонимен свидетел (но виж <i>Doorson</i>).
По-значителна процесуална роля на назначено от съда вещо лице (полицейски служител, който не е неутрален по отношение на обвиняемия), отколкото ролята на вещо лице, което се явява от името на защитата и което не е имало право да присъства по време на цялото съдебно заседание (<i>Boenisch</i> , но виж <i>Brandstetter</i>). Виж също Равенство на средствата.
Внезапна и пълна промяна по време на съдебното заседание на заключенията на вещо лице, назначено от съда, което е имало решаващо значение за формирането на мнението на съдебните заседатели, съчетано с отказ на съда да назначи друго вещо лице (<i>G.B. v. France</i> , но виж <i>Boenisch</i> , <i>Brandstetter</i> за по-често срещания подход; виж също Равенство на средствата и Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата).
Невъзможност на жалбоподателя да разпита вещи лица, изготвили експертизите, които са в основата на осъждането (<i>Balsytė-Lideikienė v. Lithuania</i>).
Отказ на решаващия съд да призове вещи лица, поискани от жалбоподателя, който твърдял, че има нужда от операция за промяна на пола (<i>Schlumpf v. Switzerland</i>).
Отказ на решаващия съд да назначи ДНК експертиза на сперма, за която се твърдяло, че е на подсъдимия, обвинен в извършването на изнасилване. Обвинението в голяма степен се основавало на непотвърдени по време на процеса показания на жени с деменция, а останалите доказателства били или неубедителни, или непреки (<i>V.D. v. Romania</i>).

Показанията на неключови свидетели могат да бъдат записани и използвани в процеса при условие, че правата на защита са напълно гарантирани по време на досъдебното производство; това изисква на обвиняемия да бъде дадена реална възможност да поставя въпроси на свидетелите и да оспорва достоверността на доказателствата. Такава възможност може да бъде дадена или по време на самия разпит или в друг момент преди внасянето на делото в съда (*Unterpertinger v. Austria*).

Когато обвиняемият разпитва неключов свидетел по време на предварителното производство, присъствието на адвокат не е съществена част от правата на защита (*Isgrò*).

Към вещите лица, по правило, има същите изисквания по чл. 6, §3d, както към всеки друг свидетел (*Mirilashvili*, §§200-209), и не е необходимо те да се съобразяват с критерия за неутралност. При определени обстоятелства обаче Съдът е отбелязвал, че липсата на независимост у вещо лице може да се превърне в проблем, например когато назначеното от съда, т.нар служебно вещо лице, има процесуални привилегии *vis-à-vis* защитата или нает от тях експерт (*Boenisch*, *Brandstetter*). Тестът за неутралността на вещото лице изглежда по-строг за жалбоподателя, отколкото тестът за безпристрастност по чл. 6, §1 и

⁷⁵Виж също стр. 38, Принцип на състезателното производство; стр. 40, Равенство на средствата.

изисква доказване на предубедеността на вещото лице по субективния тест, а не само външно впечатление по обективния тест (*Brandstetter*).⁷⁶

В изключителни случаи – като внезапна и пълна промяна на заключенията на назначено от съда вещо лице по време на съдебното заседание, – може да възникне проблем за справедливостта и правата на защита, ако съдът не прецени за необходимо да назначи друго вещо лице, което да изготви заключение и така да замени явно некомпетентния експерт (*G.B. v. France*).⁷⁷

Правото да се призовават свидетели на защитата понякога се тълкува в по-широк смисъл като право на защитата да събира и представя други оправдаващи доказателства, като документи, експертни заключения и др. Въпреки че преди всичко националните съдилища решават дали подобни доказателства, посочени от защитата са необходими и достатъчни, Съдът в Страсбург може да не се съгласи с решенията на националните съдилища да не допуснат такова доказателство, когато: а) тези решения не са достатъчно мотивирани; б) оправдаващите доказателства могат наистина да поставят под сериозно съмнение тезата на обвинението и в) доказателственият материал на обвинението е неубедителен (*V.D. v. Romania*, §§107-116).

Когато заключенията на вещото лице са решаващи за изхода на делото, подсъдимият може да има право не само да оспори тези заключения пред съда, но и да участва в разпита на вещото лице на досъдебното производство, например, като му постави допълнителни въпроси (*Cottin v. Belgium*, §§31-33; *Mantovanelli v. France*, §§31-36).

Липса на нарушение на правото да се разпитват свидетели
Организиран от прокуратурата на досъдебното производство разпит по делегация в чужбина на ключов свидетел, проведен в присъствието на защитника на обвиняемия, като в последствие не е било възможно да се осигури явяването на свидетеля в съда (<i>Solakov; Butkevicius, dec.</i>).
Трима ключови свидетели – всички твърдени жертви на изнасилване – отказващи да свидетелстват пред съда, за да избегнат тежки психически смущения от изправянето си пред извършителя, като показанията им са били протоколирани преди процеса и са били използвани за осъждането (<i>Scheper v. the Netherlands, dec.</i> ; но виж <i>Vidal</i> за по-често използвания подход).
Ключов свидетел – дете, жертва на сексуално насилие от учител – чийто показания, дадени на досъдебното производство в присъствието на защитника на подсъдимия, са били записани на видео и в последствие са били в основата за осъждането на учителя (<i>S.N. v. Sweden, dec.</i>).
Самоубийство на ключов свидетел преди процеса, чийто показания, дадени на досъдебното производство, са били сметени за решаващо доказателство за вина, балансирано от различни процесуални гаранции (<i>Al-Khawaja and Tahery</i>).
Смърт на ключов свидетел (жертва на изнасилване) преди процеса, като осъждането се основава на писмените ѝ показания, дадени пред полицията, потвърдени от други доказателства, включително спермата на жалбоподателя по тялото ѝ (<i>Mika v. Sweden, dec.</i>).
Искане за разпит на ключов свидетел, направено от подсъдимия за пръв път на късен етап от съдебното производство (<i>Solakov</i>).
Правомощие на апелативен съд да преценява необходимостта да бъдат призовавани определени свидетели, без да извършва преценка на фактическите констатации на по-долния съд (<i>Perna</i> ; но виж <i>Vidal</i>).
Разпит на неключов анонимен свидетел пред въззивната инстанция в присъствието на адвоката на обвиняемия (<i>Doorson</i> ; но виж <i>Kostovski</i>).
Очна ставка между обвиняемия и неключов свидетел, извършена на досъдебното производство в отсъствие на защитник, и последваща невъзможност да се открие този свидетел, в светлината на факта, че показанията му впоследствие са били използвани в мотивите на осъдителната присъда, но не са били основни/решаващи за нея (<i>Isgrò</i>).

⁷⁶Виж също по-горе, стр. 32, “Независим” трибунал; стр. 40, Равенство на средствата.

⁷⁷Виж също по-горе, стр. 40, Равенство на средствата; стр. 68, Достатъчно време и възможности за подготовка на защитата.

По-значима процедурна роля на назначено от съда вещо лице, което е било прието за „неутрално“, макар да е служител на институцията, иницирала проверката на търговската дейност на жалбоподателя, довела до повдигане на обвинения срещу него (*Brandstetter*; но виж *Boenisch*).

Безплатна помощ на преводач

Има известно припокриване между това право и правото на състезателно производство и на равенство на средствата, които имплицитно се съдържат в справедливия процес по чл. 6, §1,⁷⁸ правото на уведомяване за обвинението на разбираем език (*Brozicek*),⁷⁹ правото на достатъчно време и възможности за подготовка на защитата по чл. 6, §3b (*G.B. v France*) и правото на защита от адвокат по подточка (c) (*Quaranta; Czekalla*).⁸⁰

Тази разпоредба гарантира правото на безплатен превод за всеки, който не разбира езика на съда, като не е задължително той да бъде на майчиния език; ако преводът бъде отказан властите са тези, които носят тежестта да докажат, че обвиняемия е разбирал езика на съда в достатъчна степен (*Brozicek*).

Безплатният превод трябва да бъде предоставен в степен, достатъчна за да гарантира справедлив процес (*Cuscani v. the United Kingdom*, §§38-40).

Задължение на решаващия съдия е да положи достатъчно грижа, за да се увери, че липсата на преводач не би попречила на пълноценното участие на жалбоподателя по въпроси от съществено значение за него (*Cuscani*). Това задължение на властите не е ограничено до простото назначаване на преводач, но обхваща и задължение да се упражнява някакъв контрол върху адекватността на превода (*Cuscani; Kamasinski*).

Нарушения на изискванията за безплатен превод

Пропуск да се предостави на подсъдим немец какъвто и да било превод, на който и да било друг език, на обвинение, предявено на езика на съда - италиански, при условие, че не е имало доказателства, че подсъдимият е разбирал достатъчно езика на съда (*Brozicek*; виж също Уведомяване за обвинението).

Не полагане на достатъчна грижа от решаващия съдия, при проверката дали италианец, съден в Обединеното кралство за данъчни престъпления, не среща трудности да разбира езика на съда (*Cuscani*).

Липса на или неадекватна защита на чужденци, на които е било трудно да разбират езика на съда (*Quaranta; Czekalla*; Виж също Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат).

Член 6, §3е обхваща и превода на някои материали, но не и на цялата относима документация; той покрива писмен или устен превод на документи или изявления – като обвинението, обвинителния акт, показанията на ключов свидетел и т.н. – които са необходими, за да получи подсъдимия справедлив процес (*Kamasinski*).

Следователно е от съществено значение безплатният превод за чужденец да е адекватно допълнен от достатъчно качествена правна помощ (*Quaranta; Czekalla*).

Думата „безплатна“ означава, че властите не могат да си възстановят разноските за превода в края на производство, без значение какъв е изходът му (*Isyar v. Bulgaria*, §§46-49).

Може да се поддържа, че невъзможността да се разбира или говори, дължаща се на физическо увреждане или на ниска или преклонна възраст, може да наложат приложението на гаранциите на чл. 6, §3 е, макар че след делото *T. and V. v. the United Kingdom*, е по-подходящо този проблем да бъде разглеждан в светлината на изискването за обща справедливост по параграф 1 и на принципа за ефективно участие като негов основен елемент (*Stanford, dec.*).⁸¹

Липса на нарушение на изискването за безплатен превод

⁷⁸Виж също стр. 38, Принцип на състезателното производство; и стр. 40, Равенство на средствата.

⁷⁹Виж също стр. 66, Уведомяване за обвинението.

⁸⁰Виж също стр. 71, Право обвиняемият да се защитава сам или да ползва адвокат

⁸¹Виж също стр. 46, Ефективно участие.

Устен превод на обвинение срещу чужденец, непознаващ езика на съда (*Kamasinski*; виж също Уведомяване за обвинението)).

Заподозрян трафикант на хероин от Франция, разпитан от шведски митнически служител без преводач по време на първия разпит в офиса на митницата, като митническият служител е владееел в достатъчна степен френски (*Diallo v. Sweden*, dec.).

Индекс на делата

Делата са цитирани с датата на решението, или където това е нужно с датата на решението по допустимостта. Когато в текста се препраща към двете решения в индекса са посочени и двете дати.

Моля за допълнителна информация ползвайте базата данни HUDOC, <http://hudoc.echr.coe.int/>.

- A. and others v. the United Kingdom (GC)*, 19 February 2009, 40
- A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy*, 27 September 2011, 30
- A. v. the United Kingdom*, 17 December 2002, 27, 28
- Adamkiewicz v. Poland*, 2 March 2010, 34
- Adolf v. Austria*, 26 March 1982, 65
- Aerts v. Belgium*, 30 July 1998, 14
- Agee v. the United Kingdom*, 17 December 1976, 19
- Agosi v. the United Kingdom*, 24 October 1986, 63
- Ahtinen v. Finland*, 23 September 2008, 15
- Airey v. Ireland*, 9 October 1979, 21, 26
- Al-Adsani v. the United Kingdom*, 21 November 2001, 14, 27, 28
- Albert and Le Compte v. Belgium*, 10 February 1983, 21, 70
- Aleksandr Zaichenko v. Russia*, 18 February 2010, 19, 51, 52, 72
- Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom (GC)*, 15 December 2011, 77, 79
- Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, 15 December 2011, 78
- Allan Jacobsson v. Sweden (No. 2)*, 19 February 1998, 44
- Allan v. the United Kingdom*, 17 July 2003, 51, 56, 57
- Allen v. the United Kingdom*, 10 September 2002, 52
- Allenet de Ribemont v. France*, 10 February 1995, 63, 65, 66
- Antică and R company v. Romania*, 2 March 2010, 58
- Antoine v. the United Kingdom*, 13 May 2003, 20
- Arma v. France*, 8 March 2007, 22
- Arnolin v. France*, 9 January 2007, 29
- Arrigo and Vella v. Malta*, 10 May 2005, 64, 65
- Artico v. Italy*, 13 May 1980, 69, 72, 74
- Ashendon and Jones v. the United Kingdom*, 13 September 2011, 63, 65
- Ashingdane v. the United Kingdom*, 28 May 1985, 9, 21, 22, 23
- Ashot Harutyunyan v. Armenia*, 15 June 2010, 43, 51, 55, 65
- Assanidze v. Georgia*, 8 April 2004, 29
- Atanasova v. Bulgaria*, 2 October 2008, 24
- Axen v. Germany*, 8 December 1983, 44, 45, 47, 48
- B. and P. v. the United Kingdom*, 24 April 2001, 47
- B. v. Austria*, 28 March 1990, 62
- Baggetta v. Italy*, 25 June 1987, 61
- Bakan v. Turkey*, 12 June 2007, 26
- Balmer-Schafroth and others v. Switzerland (GC)*, 26 August 1997, 11
- Balsytė-Lideikienė v. Lithuania*, 4 November 2008, 78
- Bannikova v. Russia*, 4 November 2010, 49, 50, 51
- Baraona v. Portugal*, 8 July 1987, 12, 13, 62
- Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain*, 6 December 1988, 51
- Barsom and Varli v. Sweden*, 4 January 2008, 75
- Batsanina v. Russia*, 26 May 2009, 41, 43
- Beckles v. the United Kingdom*, 8 October 2002, 54, 55
- Belilos v. Switzerland*, 29 April 1988, 31, 32, 33
- Bellizzi v. Malta*, 21 June 2011, 30, 37
- Bentham v. the Netherlands*, 20 October 1985, 10, 13, 21, 31, 32
- Berlinski v. Poland*, 20 June 2002, 52, 73
- Bernard v. France*, 23 April 1998, 8, 38
- Bertuzzi v. France*, 13 February 2003, 26
- Birutis and others v. Lithuania*, 28 March 2002, 76, 77, 78
- Bobrova v. Russia*, 17 November 2005, 29
- Boenisch v. Austria*, 6 May 1985, 41, 42, 43, 69, 76, 78, 79, 80
- Bogonos v. Russia*, 5 February 2004, 45
- Bogumil v. Portugal*, 7 October 2008, 55, 56, 71, 74
- Bohmer v. Germany*, 3 October 2002, 64
- Bonzi v. Switzerland*, 12 July 1978, 69, 70, 72, 74, 75
- Borgers v. Belgium*, 30 October 1991, 41
- Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland (GC)*, 30 June 2005, 8
- Botmeh and Alami v. the United Kingdom*, 7 June 2007, 39
- Boulois v. Luxembourg*, 14 December 2010, 14
- Bracci v. Italy*, 13 October 2005, 9, 76
- Brandstetter v. Austria*, 28 August 1991, 38, 40, 41, 42, 43, 69, 76, 78, 79, 80
- Brennan v. the United Kingdom*, 16 October 2002, 72, 73, 74
- Bricmont v. Belgium*, 7 July 1989, 39, 43, 70
- Brozicek v. Italy*, 19 December 1989, 67, 80
- Brumărescu v. Romania*, 28 October 1999, 8, 20, 28
- Brusco v. France*, 14 October 2010, 55, 56
- Buchholz v. Germany*, 6 May 1981, 60
- Burdov v. Russia (No. 2)*, 7 May 2002, 29, 30, 60
- Butkevicius v. Lithuania, dec. 28 November 2000, judgment 26 March 2002*, 37, 63, 64, 66, 76, 77, 79
- Bykov v. Russia (GC)*, 10 March 2009, 49, 56, 57, 59
- C.G.I.L. and Cofferati v. Italy*, 24 February 2009, 27, 28
- Campbell and Fell v. the United Kingdom*, 28 June 1984, 16, 18, 26, 30, 32, 33, 47, 67, 68, 70, 71, 72
- Capuano v. Italy*, 25 June 1987, 61
- Cardona Serrat v. Spain*, 26 October 2010, 35
- Chatellier v. France*, 31 March 2011, 19, 24
- Cherepkov v. Russia*, 25 January 2000, 14
- Chesne v. France*, 22 April 2010, 37
- Chevrol v. France*, 13 February 2003, 11, 21, 22, 58
- Clarke v. the United Kingdom*, 25 August 2005, 32
- Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif stop Melox et Mox v. France*, 12 June 2007, 25
- Colozza v. Italy*, 12 February 1995, 46
- Comingersoll S.A. v. Portugal (GC)*, 6 April 2000, 21
- Cooper v. the United Kingdom*, 16 February 2003, 34
- Corcuff v. France*, 4 October 2007, 43
- Cordova v. Italy*, 30 January 2003, 27, 28
- Cornelis v. the Netherlands*, 25 May 2004, 59
- Cottin v. Belgium*, 2 June 2005, 79
- Cudak v. Lithuania (GC)*, 23 March 2010, 27, 28
- Cuscani v. the United Kingdom*, 24 September 2002, 80
- Czekalla v. Portugal*, 10 October 2002, 74, 80, 81
- Daktaras v. Lithuania, dec. 11 January 2000, judgment 10 October 2000*, 31, 32, 33, 35, 36, 43, 63, 64, 65, 66
- Dalea v. France*, 2 February 2010, 15
- Dallos v. Hungary*, 1 March 2001, 66, 67, 68
- Dattel (No. 2) v. Luxembourg*, 30 July 2009, 24
- Daud v. Portugal*, 21 April 1998, 74
- Davran v. Turkey*, 3 November 2009, 24
- Dayanan v. Turkey*, 13 October 2009, 9, 72
- De Clerk v. Belgium*, 25 September 2007, 61
- De Cubber v. Belgium*, 26 October 1984, 35, 36
- Delcourt v. Belgium*, 7 January 1970, 10, 20, 21
- Demicoli v. Malta*, 27 August 1991, 16
- Demir and Baykara v. Turkey (GC)*, 12 November 2008, 8
- Deumeland v. Germany*, 29 May 1986, 12
- Deweer v. Belgium*, 27 February 1979, 9, 21
- Diallo v. Sweden*, 5 January 2010, 81
- Diennet v. France*, 26 September 1995, 44, 45, 47
- DMD Group, a.s. v. Slovakia*, 5 October 2010, 8, 31, 33
- Doorson v. the Netherlands*, 23 June 1996, 40, 76, 77, 78, 80
- Dowsett v. the United Kingdom*, 24 June 2003, 39, 70
- Dubus S.A. v. France*, 11 June 2009, 33
- Dunayev v. Russia*, 24 May 2007, 25
- Eckle v. Germany*, 15 July 1982, 19, 60
- Edwards and Lewis v. the United Kingdom*, 27 October 2004, 40
- Edwards v. the United Kingdom*, 16 December 1992, 39
- Ekbatani v. Sweden*, 26 May 1988, 38, 43, 44, 45
- Ekeberg and others v. Norway*, 31 July 2007, 37

- Engel and others v. the Netherlands, 8 June 1976, 10, 12, 15, 16, 18, 31, 71
- Ensslin and others v. Germany*, 8 July 1978, 72, 75
- Erkner and Hofauer v. Austria, 23 April 1987, 13
- Esposito v. Italy, 9 September 2002, 28
- Ettl v. Austria, 23 April 1987, 31
- Eurofinacom v. France, 22 June 2000, 50, 51
- Ezeh and Connors v. the United Kingdom, 9 October 2003, 17, 18, 19, 71, 73
- Fadeyeva v. Russia*, 9 June 2005, 23
- Farhi v. France, 16 January 2007, 35, 36
- Fatullayev v. Azerbaijan, 22 April 2010, 65
- Fayed v. the United Kingdom, 21 September 1994, 14
- Fejde v. Sweden, 29 October 1991, 20
- Ferreira Alves (No. 3) v. Portugal, 21 June 2007, 41
- Fitt v. the United Kingdom, 16 February 2000, 39, 40
- Fogarty v. the United Kingdom, 21 November 2001, 8, 27, 28
- Foti v. Italy, 10 December 1982, 19
- Foucher v. France, 18 March 1997, 9, 38, 42, 43, 69, 70, 71
- Franz Fischer v. Austria, 6 May 2003, 20
- Fredin v. Sweden, 18 February 1991, 13
- Fruni v. Slovakia, 21 June 2011, 32
- Fuklev v. Ukraine, 7 June 2005, 29
- Funke v. France, 25 February 1993, 51, 53
- G. v. the United Kingdom*, 30 August 2011, 9, 65, 66
- G.B. v. France*, 2 October 2001, 41, 43, 69, 70, 78, 79
- Gäfgen v. Germany (GC), 1 June 2010, 38, 51, 52, 55, 56
- Galstyan v. Armenia*, 15 November 2007, 75
- Ganci v. Italy, 30 October 2003, 14, 21
- Ganusauskas v. Lithuania, 7 September 1999, 20
- García Hernández v. Spain*, 16 November 2010, 9, 45, 77
- García Ruiz v. Spain*, 21 January 1999, 58, 59
- Gea Catalan v. Spain, 10 February 1995, 67, 68
- Georgiadis v. Greece, 29 May 1997, 11, 14
- Georgios Papageorgiou v. Greece, 9 May 2003, 39, 40
- Gheorghe v. Romania, 15 March 2007, 62
- Gillow v. the United Kingdom*, 24 November 1986, 13, 36
- Gladyshev v. Russia, 30 July 2009, 55
- Göç v. Turkey (GC), 11 July 2002, 44
- Golder v. the United Kingdom, 21 February 1975, 8, 20, 21, 22
- Golubev v. Russia, 9 November 2006, 46
- Gorou (No. 2) v. Greece, 20 March 2009, 21, 58
- Grădinar v. Moldova*, 8 April 2008, 14
- Granger v. the United Kingdom*, 28 March 1990, 26, 72, 73, 75
- Grayson and Bamham v. the United Kingdom, 23 September 2008, 54
- Guincho v. Portugal, 10 July 1984, 60, 61, 62
- Gülmez v. Turkey*, 20 May 2008, 14
- Gutfreund v. France, 12 June 2003, 12
- Güveç v. Turkey, 20 January 2009, 20
- Guzzardi v. Italy, 6 November 1980, 19
- H. v. Belgium*, 30 November 1987, 10, 13, 30, 31, 41, 58
- H. v. France*, 24 October 1989, 60
- H. v. the United Kingdom*, 18 October 1985, 23
- H. v. the United Kingdom*, 8 July 1987, 61
- Hadjianastassiou v. Greece, 16 December 1992, 21, 23, 24, 59, 69, 70
- Håkansson and Sturesson v. Sweden, 21 February 1990, 13
- Hatton and others v. the United Kingdom (GC)*, 8 July 2003, 23
- Hauschildt v. Denmark, 24 May 1989, 35, 37, 64, 65
- Heglas v. the Czech Republic, 1 March 2007, 57, 59
- Hennings v. Germany, 16 December 1992, 68
- Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland, 30 November 2010, 8, 33, 34
- Hiro Bilani v. Spain, 9 December 1994, 58
- Hirvisaari v. Finland, 27 September 2001, 21, 58
- Holm v. Sweden*, 25 November 1993, 35, 36
- Hornsby v. Greece, 19 March 1997, 8, 20, 29
- Igual Coll v. Spain, 10 March 2009, 44, 45
- Imbrioscia v. Switzerland, 24 November 1993, 9
- Incal v. Turkey, 9 June 1998, 32, 34
- Isgrò v. Italy*, 19 February 1991, 72, 76, 78, 80
- Ismoilov and others v. Russia, 24 April 2008, 65
- Işyar v. Bulgaria*, 20 November 2008, 81
- J.B. v. Switzerland*, 3 May 2001, 53
- Jalloh v. Germany, 11 July 2006, 51, 52, 55, 56
- Jankauskas v. Lithuania*, 16 December 2003, 25
- Janosevic v. Sweden, 23 July 2002, 15, 18
- Jasiūnienė v. Lithuania, 6 March 2003, 13, 29, 30
- Jodko v. Lithuania, 7 September 1999, 23, 24, 25, 48, 59
- John Murray v. the United Kingdom*, 8 February 1996, 54, 55, 56, 71, 72, 73, 75
- Jorgic v. Germany, 12 July 2007, 32
- Judge v. the United Kingdom*, 8 February 2011, 59
- K.H. and others v. Slovakia*, 28 April 2009, 22
- Kabkov v. Russia, 17 July 2008, 13
- Kamasinski v. Austria, 19 December 1989, 67, 68, 69, 70, 71, 80, 81
- Kaplan v. the United Kingdom*, 14 December 1978, 19
- Karalevičius v. Lithuania*, 6 June 2002, 8, 38, 58
- Karatas and Sari v. France*, 16 May 2002, 72, 73
- Kari-Pekka Pietiläinen v. Finland, 22 September 2009, 25
- Kart v. Turkey*, 3 December 2009, 23
- Khan v. the United Kingdom*, 12 May 2000, 8, 38, 39, 49, 52, 57, 59
- Khodorkovskiy (No.2) v. Russia, 8 November 2011, 31
- Khudobin v. Russia, 26 October 2006, 48, 49, 50
- Kleyn and others v. the Netherlands, 6 May 2003, 35, 36
- Klimentyev v. Russia*, 16 November 2006, 75, 76
- Klouvi v. France, 30 June 2011, 64, 66
- Koendjibiharie v. the Netherlands, 25 October 1990, 20
- Koenig v. Germany, 28 June 1978, 13, 60
- Kohlhofer and Minarik v. the Czech Republic, 15 October 2009, 22
- Kolomiyets v. Russia, 22 February 2007, 61
- Konstas v. Greece, 24 May 2011, 66
- Koottummel v. Austria, 10 December 2009, 44
- Kostovski v. the Netherlands, 20 November 1989, 76, 77, 78, 80
- Kouzmin v. Russia, 18 March 2010, 63
- Kovalev v. Russia, 10 May 2007, 45
- Kremvovskij v. Lithuania, 20 April 1999, 68, 75, 76
- Kremzow v. Austria, 21 September 1993, 44, 45
- Kreuz v. Poland, 19 June 2001, 21, 24, 25
- Krombach v. France, 13 February 2001, 46
- Kudła v. Poland, 26 October 2000, 60
- Kulikowski v. Poland, 19 May 2009, 24
- Kurup v. Denmark, 10 July 1985, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77
- Kuvikas v. Lithuania, 27 June 2006, 62
- Kyprianou v. Cyprus (GC), 15 December 2005, 17, 18, 34, 35, 37, 65
- Kyrtatos v. Greece*, 22 May 2003, 29
- L'Érablière A.S.B.L. v. Belgium*, 24 February 2009[Érablière], 24
- Langborger v. Sweden, 22 June 1989, 33
- Laska and Lika v. Albania, 20 April 2010, 59, 72
- Lasmane v. Latvia, 6 June 2002, 15
- Latimer v. the United Kingdom, 31 May 2005, 56, 72, 73, 75
- Lavents v. Latvia, 28 November 2002, 31, 32, 34, 37, 63, 64
- Lawyer Partners, a.s. v. Slovakia*, 16 June 2009, 25
- Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, 23 June 1981, 10, 21, 36
- Lee Davies v. Belgium*, 28 July 2009, 57
- Legrand v. France, 26 May 2011, 29
- Lenskaya v. Russia, 29 January 2009, 29
- Levinta v. Moldova, 16 December 2008, 55
- Liebreich v. Germany*, 8 January 2008, 46, 47
- Lisica v. Croatia, 25 February 2010, 59
- Lithgow and others v. the United Kingdom, 8 July 1986, 13, 23, 31, 33
- Loiseau v. France, 18 November 2003, 13
- Luca v. Italy, 27 February 2001, 76
- Luka v. Romania*, 21 July 2009, 33, 58
- Lutsenko v. Ukraine, 18 December 2008, 52, 56
- Lutz v. Germany, 25 August 1987, 63, 64, 65
- M. v. Germany*, 5 July 1984, 19
- M.S. v. Sweden*, 27 August 1997, 12
- Magée v. the United Kingdom, 6 June 2000, 55, 73
- Maggio and others v. Italy, 31 May 2011, 29
- Makhfi v. France, 19 October 2004, 42
- Mamatkulov and Askarov v. Turkey*, 4 February 2005, 17, 19, 38, 48, 57
- Mantovanelli v. France, 18 March 1997, 79

- Marcello Viola v. Italy, 5 October 2006, 46
Marckx v. Belgium, 13 June 1979, 8
Marpa Zeeland BV and Metal Welding BV v. the Netherlands, 9 November 2004, 22
Martins Moreira v. Portugal, 26 October 1990, 60, 61, 62
Mats Jacobsson v. Sweden, 28 June 1990, 13
Mattoccia v. Italy, 27 July 2000, 67
Matyjek v. Poland, 24 April 2007, 40
McGinley and Egan v. the United Kingdom, 9 June 1998, 41, 42
McMichael v. the United Kingdom, 30 October 1995, 39
Meilus v. Lithuania, 6 November 2003, 61
Melnikov v. Russia, 14 January 2010, 76
Menesheva v. Russia, 9 March 2006, 19
Menet v. France, 14 June 2005, 9, 38, 42, 43
Mežnarić v. Croatia, 15 July 2005, 35
Micallef v. Malta, 15 October 2009, 35
Mihova v. Italy, 30 March 2010, 8
Mika v. Sweden, 27 January 2009, 79
Milasi v. Italy, 25 June 1987, 61
Milinienė v. Lithuania, 24 June 2008, 49, 50, 51
Minelli v. Switzerland, 25 March 1983, 63
Mirlashvili v. Russia, 1 December 2008, 39, 42, 67, 68, 70, 77, 79
Miroshnik v. Ukraine, 27 November 2008, 34
Miroshnik v. Ukraine, 27 November 2008, 33
Moiseyev v. Russia, 9 October 2008, 32, 33, 68, 73
Monedero Angora v. Spain, 7 October 2008, 14
Monnell and Morris v. the United Kingdom, 2 March 1987, 38, 71, 73, 75
MPP Golub v. Ukraine, 18 October 2005, 25
Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (No. 1) v. the United Kingdom, 18 January 2011, 37, 66
Mustafa v. France, 17 June 2003, 11
Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey (GC), 20 October 2011, 9, 29, 58
Neumeister v. Austria, 27 June 1968, 15, 61
Nunes Dias v. Portugal, 10 April 2003, 45
O. v. Norway, 11 February 2003, 63, 64, 65
O'Halloran and Francis v. the United Kingdom (GC), 29 June 2007, 9, 18, 38, 52, 53, 54, 55
OAo Plodovaya Kompaniya v. Russia, 7 June 2007, 12
Öcalan v. Turkey (GC), 12 May 2005, 68, 69, 71
Okuy v. Turkey, 29
Oleksy v. Poland, 28 November 2006, 9
Olsson v. Sweden, 24 March 1988, 14
Olujić v. Croatia, 5 February 2009, 14, 20, 34, 76
OOO LinkOilSPB, 25 June 2009, 28
Orhan Çağan v. Turkey, 23 March 2010, 76, 77
Osman v. the United Kingdom, 28 October 1998, 11, 12, 13, 21, 22, 27, 28
Osmanağaoğlu v. Turkey, 21 July 2009, 52, 56
Öztürk v. Germany, 21 February 1984, 16, 18, 19
P. and B. v. the United Kingdom, 24 April 2001, 47, 48
Pakelli v. Germany, 25 April 1983, 71, 73, 75
Paksas v. Lithuania (GC), 6 January 2011, 14
Pandjikidze and others v. Georgia, 27 October 2009, 31, 32
Panjeheighalehei v. Denmark, 13 October 2009, 12, 15
Panovits v. Cyprus, 11 December 2008, 9, 20
Papon v. France, 25 July 2002, 21, 22
Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom, 14 March 2002, 23
Pélissier and Sassi v. France, 25 March 1999, 66, 67
Pellegriin v. France (GC), 8 December 1999, 14
Perić v. Croatia, 27 March 2008, 42
Perna v. Italy (GC), 6 May 2003, 76, 80
Perote Pellon v. Spain, 27 July 2002, 35
Philis v. Greece, 27 August 1991, 22, 23
Phillips v. the United Kingdom, 5 July 2001, 54
Phillips v. the United Kingdom, 5 July 2001, 54
Piersack v. Belgium, 1 October 1982, 30, 34, 36
Pishchalnikov v. Russia, 24 September 2009, 9, 72
Poitrimol v. France, 23 November 1993, 45
Porubova v. Russia, 8 October 2009, 34
Posokhov v. Russia, 4 March 2003, 31
Powell and Rayner v. the United Kingdom, 21 February 1990, 12
Pretto and others v. Italy, 8 December 1983, 44, 48, 60, 61
Procedo Capital Corporation v. Norway, 24 September 2009, 37
Procola v. Luxembourg, 28 September 1995, 12, 35, 36
Pudas v. Sweden, 27 October 1987, 13
Pullar v. the United Kingdom, 10 June 1996, 35, 36
Quaranta v. Switzerland, 24 May 1991, 71, 73, 80, 81
Ramanuskas v. Lithuania, dec. 26 April 2005, judgment (GC) 5 February 2008, 9, 18, 38, 48, 49, 50, 51, 76, 78
Rambus Inc. v. Germany, 16 June 2009, 15
Ravnsborg v. Sweden, 23 March 1994, 16, 17, 18
Ravon and others v. France, 21 February 2008, 15
Richard-Dubarry v. France, 7 October 2003, 13
Riela and others v. Italy, 4 September 2001, 54
Riepan v. Austria, 14 November 2000, 38, 44, 47
Ringeisen v. Austria, 23 June 1973, 10, 11, 12, 13, 31, 34, 61
Ringvold v. Norway, 11 February 2003, 64, 65
Roche v. the United Kingdom (GC), 19 May 2005, 10, 11, 12, 27
Rowe and Davis v. the United Kingdom, 16 February 2000, 9, 38, 39, 40
Ruiz Torija v. Spain, 9 December 1994, 58
Ruiz-Mateos v. Spain, 23 June 1993, 38, 39
Ryabykh v. Russia, 24 July 2003, 28
Ryakib Biryukov v. Russia, 17 January 2008, 48
S. v. Germany, 5 July 1984, 19
S. v. Switzerland, 28 November 1991, 72, 74
S.C. v. the United Kingdom, 15 June 2004, 46
S.N. v. Sweden, 2 July 2002, 77, 78, 79
Sabeh El Leil v. France (GC), 29 June 2011, 27, 28
Sadak and others v. Turkey, 17 July 2001, 67, 68
Sakhnovskiy v. Russia (GC), 2 November 2010, 8, 72, 74
Salabiaku v. France, 7 October 1988, 51, 52, 53, 54, 63
Salaman v. the United Kingdom, 15 June 2000, 35, 36
Salduz v. Turkey (GC) 27 November 2008, 9, 72
Salesi v. Italy, 26 February 1993, 9, 13, 62
Salomonsson v. Sweden, 12 November 2002, 44, 45
Salov v. Ukraine, 6 September 2005, 35, 36
Samoilă and Cionca v. Romania, 4 March 2008, 63
Sander v. the United Kingdom, 9 May 2000, 34, 35, 36
Saoud v. France, 9 October 2007, 14
Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland, 5 July 2007, 41, 42
Saraiva de Carvalho v. Portugal, 22 April 1994, 18
Sarl du Parc d'activités de Blotzheim v. France, 11 July 2006, 12
Saunders v. the United Kingdom, 17 December 1996, 38, 48, 51, 52, 53, 54
Schenk v. Switzerland, 12 July 1988, 8, 38, 39, 52, 57, 59
Scheper v. the Netherlands, 5 May 2005, 76, 77, 78, 79
Schlumpf v. Switzerland, 8 January 2009, 44, 78
Schneider v. France, 30 June 2009, 24, 25
Schreiber and Boetsch v. France, 11 December 2003, 15, 22, 28
SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais and others v. France, 21 June 2007, 29
Sejdovic v. Italy (GC), 1 March 2006, 9
Sekanina v. Austria, 25 August 1993, 63, 64, 65
Sequeira v. Portugal, 20 October 2009, 51
Serves v. France, 4 May 2000, 52, 53, 54
Shabelnik v. Ukraine, 19 February 2009, 55, 56, 72, 74
Shannon v. the United Kingdom, 4 October 2005, 53
Shtukaturov v. Russia, 27 March 2008, 45
Sidabras and Džiautas v. Lithuania, 27 July 2004, 19
Sigurdsson v. Iceland, 14 June 2001, 35, 36
Simonavičius v. Lithuania, 27 June 2006, 62
Skorobogatova v. Russia, 1 December 2005, 60
Šleževičius v. Lithuania, 13 November 2001, 62
Slivenko v. Latvia, 9 October 2003, 14
Smirnova v. Russia, 24 July 2003, 60
Sobolewski (No. 2) v. Poland, 9 June 2009, 20
Solakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 31 October 2001, 77, 79
Sporrong and Lönnroth, 23 September 1982, 13
Sramek v. Austria, 22 October 1984, 31
Stanford v. the United Kingdom, 23 February 1994, 46, 47, 81
Stapleton v. Ireland, 4 May 2010, 57
Staroszczyk v. Poland, 22 March 2007, 26
Steel and Morris v. the United Kingdom, 15 February 2005, 43
Ştefăniţă and others v. Romania, 2 November 2010, 9, 58

- Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, 5 April 2007, 42
- Stojkovic v. France and Belgium*, 27 October 2011, 72
- Stow and Gai v. Portugal*, 4 October 2005, 36
- Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, 9 December 1994, 13, 42
- Stubbings and others v. the United Kingdom*, 24 September 1996, 25
- Suda v. the Czech Republic, 28 October 2010, 22
- Suhadolc v. Slovenia, 17 May 2011, 44
- Suküt v. Turkey, 11 September 1997, 15
- Svetlana Orlova v. Russia, 30 July 2009, 62
- T. and V. v. the United Kingdom*, 16 December 1999, 20, 35, 44, 46, 64, 81
- T. v. Austria*, 14 November 2000, 66, 67
- Talat Tunç v. Turkey, 27 March 2007, 9
- Tatishvili v. Russia, 2 February 2007, 58
- Taxquet v. Belgium (GC), 16 November 2010, 59
- Teixeira de Castro v. Portugal, 9 June 1998, 48, 49, 50
- Telfner v. Austria, 20 March 2001, 53, 54
- Tendam v. Spain, 13 July 2010, 63
- Thomas v. the United Kingdom*, 10 May 2005, 77
- Timergaliyev v. Russia, 14 October 2008, 46, 47, 71, 73
- Tinnelly v. the United Kingdom, 10 July 1998, 11, 22
- Toyaksi and others v. Turkey, 20 October 2010, 26
- Tre Traktörer AB v. Sweden, 7 July 1989, 13
- Trepashkin (No. 2) v. Russia, 16 December 2010, 69, 70
- Tripodi v. Italy*, 22 February 1994, 74, 75
- Tudor Tudor v. Romania*, 24 March 2009, 9
- Tumilovich v. Russia, 22 June 1999, 20
- Unterpertinger v. Austria, 24 November 1986, 78
- Urbanek v. Austria, 9 December 2010, 25
- Užkurėlienė and others v. Lithuania, 7 April 2005, 29, 30
- V.D. v. Romania*, 16 February 2010, 77, 78, 79
- Vacher v. France, 17 December 1996, 23, 24, 69
- Vaivada v. Lithuania, 16 November 2006, 61
- Valašinas v. Lithuania, 24 July 2001, 20
- Van de Hurk v. the Netherlands*, 19 April 1994, 32, 33
- Van Marle v. the Netherlands*, 26 June 1986, 11, 13
- Van Mechelen and others v. the Netherlands*, 23 April 1997, 77, 78
- Vanyan v. Russia, 15 December 2005, 20, 49, 50
- Varnima Corporation International S.A. v. Greece, 28 May 2009, 41
- Vasileva v. Denmark, 25 September 2003, 52
- Vassilios Stavropoulos v. Greece, 27 September 2007, 15
- Vera Fernández-Huidobro v. Spain*, 6 January 2010, 30
- Verdú Verdú v. Spain, 15 February 2007, 41, 43
- Vernes v. France, 20 January 2011, 47
- Vidal v. Belgium, 22 April 1992, 8, 39, 42, 75, 76, 77, 78, 79, 80
- Vilho Eskelinen and others v. Finland (GC), 19 April 2007, 13, 14
- Vladimir Romanov v. Russia, 24 July 2008, 76, 77
- Webb v. the United Kingdom*, 2 July 1997, 26
- Weber v. Switzerland*, 22 May 1990, 16, 17, 18
- Weh v. Austria, 8 April 2004, 18, 54
- Winterwerp v. the Netherlands, 24 October 1979, 13
- Wynen v. Belgium, 5 November 2002, 41
- X and Y v. the Netherlands*, 26 March 1985, 23
- X v. Austria*, 12 March 1962, 20
- X v. Austria*, 12 October 1977, 20
- X v. Austria*, 19 September 1961, 20
- X v. Belgium*, 5 May 1980, 19
- X v. France*, 31 March 1992, 60, 61
- X v. Sweden*, 30 June 1959, 44
- X v. the United Kingdom*, 14 December 1979, 20
- Yaremenko v. Ukraine*, 12 June 2008, 74
- Yoldaş v. Turkey*, 23 February 2010, 72
- Yusuf Gezer v. Turkey, 1 December 2009, 52
- Yvon v. France, 24 April 2003, 40, 41
- Z and others v. the United Kingdom*, 10 May 2001, 23, 27, 28
- Zagaria v. Italy*, 27 November 2007, 73, 74
- Zaicevs v. Latvia*, 31 July 2007, 17, 19
- Zamir v. the United Kingdom, 13 July 1982, 19
- Zana v. Turkey, 25 November 1997, 45
- Zand v. Austria, 12 October 1978, 31, 32, 62
- Ždanoka v. Latvia*, 6 March 2003, 14
- Zhelezov v. Russia, 23 April 2002, 56, 72, 73, 75
- Ziliberg v. Moldova, 1 February 2005, 16
- Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, 13 July 1983, 61, 62
- Živilinskas v. Lithuania*, 12 December 2006, 21, 23
- Zylkov v. Russia, 21 June 2011, 26

**Directorate General
of Human Rights and Rule of Law
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
www.coe.int/justice**

Довидас Виткускас е консултант по правосъдие и ефективно управление. С близо десетгодишен стаж като юрист в Регистратурата на Европейския съд по правата на човека и академична подготовка по латвийско и английско право, Довидас сега е консултант на редица европейски правителства по законодателната и институционалната реформа в съдебната сфера, чрез ръководене на експертни екипи и подпомагане изпълнението на различни дейности на Съвета на Европа и Европейския съюз. Той също така често провежда обучения на практикуващи юристи в различни страни по правата на човека и други въпроси свързани с доброто правораздаване.